

21

İNÖNÜ UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı

GÜNEY KIRIM TÜRKÇESİ

(METİN-DİL ÖZELLİKLERİ-SÖZLÜK)

HÜLYA SAVRAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. GÜRER GÜLSEVİN

**MALATYA
1991**

**İNÖNÜ UNİVERSİTESİ
GENEL KÜTÜPHANESİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Onay :

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../1991

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1-VII
Kısaltmalar	VIII
Kullanılan işaretler	IX
Dilbilgisi Terimleri	X-XIX
GİRİŞ	1-3
METİNLER	4-109
"Azmanlar" povestinden bir parça	4
"Kökten zembilnen engenler" ikayesinden bir parça	12
Amet	19
Kumru kanat kerdı	27
Bir köyde /oçerk/	41
"Sevketovlar" povestinden bir parça	50
"İblisniñ ziyafetine davet" povestinden bir parça	62
Unutılmaycaq baar'	80
Ücum	91
"Köksulu armutı tübünde" ikayesinden bir parça	101
DİL ÖZELLİKLERİ	110-165
Kırım tatarcasının Fonetiki (Sesbilgisi), Morfolojisi (Şekilbilgisi) ve imlasının Kısa Tasviri	110
1-Ş. Kırım tatarcası Hakkında	110
2-Ş. Kırım tatar Alfabesi	112

3-Ş.Şimdiki Kırım tatarcası Edebi Dilinin Sesleri	113
4-Ş.Hece ve Vurgu	121
5-Ş.Morfoloji	124
6-Ş.Söz Çeşitleri	126
7-Ş.İsimlerin Anlam-gramatik Grupları	126
8-Ş.Özel isimlerin İmlası	127
9-Ş.İsimlerde Sayı	127
10-Ş.İsimlerde İyelik	128
11-Ş.İsimlerde Haberlik	129
12-Ş.İsim Hal Ekleri	129
13-Ş.İsim Yapan Ekler	131
14-Ş.İsmin Yokluk Bildiren Sekli	133
15-Ş.Sıfat Çeşitleri ve Özellikleri...	134
16-Ş.Azlaştırma ve Kuvvetlendirme Sıfatları	134
17-Ş.Sıfat Yapan Ekler	135
18-Ş.Sentaktik Yolla Sıfat Yapma	136
19-Ş.Sayı Çeşitleri	137
20-Ş.Hesap Sözlere	138
21-Ş.Zamir Çeşitleri	138
22-Ş.Fiil Çatıları	140
23-Ş.Fiillerin Olumlu ve Olumsuz Şekilleri	143
24-Ş.Fiillerin Yeterlilik ve Yetersizlik Şekilleri	143

25-Ş.Fiil Kipleri	144
26-Ş.Hikaye Kipinin Zamanlar	145
27-Ş.Sade Geçmiş Zamanın	
Vasıtasız Şekli	146
28-Ş.Sade Geçmiş Zamanın	
Vasıtalı Şekli	146
29-Ş.Birleşik Geçmiş Zamanın	
Vasıtasız Şekli	147
30-Ş.Birleşik Geçmiş Zamanın	
Vasıtalı Şekli	147
31-Ş.Unumi Şimdiki Zaman	147
32-Ş.Sürekli Şimdiki Zaman	148
33-Ş.Kesin Gelecek Zaman	148
34-Ş.Sürekli Gelecek Zaman	149
35-Ş.Emir Kipi	150
36-Ş.Gereklilik Kipi	151
37-Ş.Şart Kipi	151
38-Ş.İstek Kipi	152
39-Ş.Fiil Yapan Ekler	153
40-Ş.Birleşik Fiiller	154
41-Ş.Zarf-fiil	154
42-Ş.Sıfat-fiil	155
43-Ş.İsim-fiil	156
44-Ş.Zarf	156
45-Ş.Zarflarda Derece	157
46-Ş.Zarf Yapan Ekler	157
47-Ş.Münasebetçi	158

48-S.Bağlac	159
49-S.Edat	160
50-S.Haberci	160
51-S.Modal Söz	160
52-S.Ünlem	161
53-S.Tabiat Taklidi Sözler	161
54-S.Bazı İmla Kuralları (Ünlüleri ifade etme)	161
SONUÇ	166-169
SÖZLÜK	170-269
BİBLİYOGRAFYA	270-275

ÖNSÖZ

Tez konusu olarak, Güney Kırım Türkçesi'nden on hikâyenin dil incelemesi (Transkripsiyonlu Metin-Dil özellikleri-Sözlük) seçilmiştir.

Güney Kırım Türkçesi, Türkiye Türkçesi'nin de içinde bulunduğu Oğuz grubuna dahildir (Azeri, Türkmen, Gagauz, Horasani ve Halaçca da bu grupta yer alır). Güney Kırım Türkçesi ile aramızdaki bu ortak özellik, tez konusunu belirlemede önemli rol oynamıştır. Türkçemizdeki bazı şekil ve kelimelerin daha iyi aydınlatılabilmesi için, kardeş şivelerimizi de çok iyi incelemeli ve gerektiğinde oralara da bakabilmeliyiz. Yakın zamana kadar Türkiye'de, yaşayan dış lehçe ve şivelerimizle ilgili pek fazla çalışma yapılmamıştı. Daha çok, yabancı yayımlar ile bu eksikliğimizi gidermeye çalışıyorduk. Ancak; Türk lehçe ve şiveleri için karşılaştırmalı bir çalışmaya, yabancı kaynaklı bile olsa ulaşabilmemize rağmen, tek tek lehçe ve şivelerimize, aynı ölçüde ulaşamıyorduk. Sovyetler Birliği'ndeki siyasi anlayış ve oradaki Türk gruplarının birbirine nazaran nüfus farklılıkları da, şivelerin yeterli derecede incelenip incelenememesinde çok önemli rol oynuyordu. Örnek olarak; hemen hemen her yönden güçlü olan Azerilerin Türkçesi ile, Stalin döneminde Almanlara yardım ettikleri bahanesiyle ana yurtlarından sürülüp dağıtılan

Güney Kırım Türklerinin Türkçesi'nin aynı oranda incelendiği söylenemez. Türkiye'de Güney Kırım Türkleri'ne yönelik siyasi yayın (başta Emel Dergisi) yapılmakla birlikte, dillerinin özelliklerine dair çalışmalar yetersizdir. Oysa; bizim de içinde bulunduğumuz gruba girmesi bakımından, Güney Kırım Türkçesi'nin de incelenmesi gerekiyordu ve biz de bunu üstlendik. Bize en yakın sivilere olan bu Türkçe'nin, söz konusu hikayelerden hareketle dil özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Hikâyeler; A.N. Garkavets, Ana Tilinde, Kiev 1989'dan seçilerek alınmıştır. (Hikâyelerin bulunduğu sayfa numaraları, yeri geldikçe parantez içinde verilmiştir.) Kitap, Garkavets tarafından bizzat ana dili Güney Kırım Türkçesi olan öğrenciler için hazırlanmıştır. Garkavets'in¹ belirttiğine göre bu kitaplar, 7. ve 8. sınıflar için ikişer adet olmak üzere dört tanedir. Bu kitaplar öğrencilere, edebi dilde doğru konuşmayı, okumayı ve yazmayı öğrenmeleri için yardım etmektedir. Şu anda, Kırım'ın dışında Stavropol ve Krasnodar'da da ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Hikâyeleri seçerken göz önünde tutulan ilk husus, hikâyelerin uzun olmasıydı. Kitapta daha pek çok hikâye vardı ama çoğu kısa idi. Biz ise; fikir vermesi bakımından uzun hikâyeleri seçmeyi uygun bulduk. Dikkat edilirse bazı

1. Emel Dergisi, S.180, Ankara 1990, s.31

hikâyelerde yer yer politik bazı hususların ismen de olsa geçtiği ya da propoganda diyebileceğimiz bazı mesajların da bulunduğu görülecektir. Özellikle Ülkenin siyasi tutum ve endişesi, bu durumun temel kaynağıdır. Bizim burada yaptığımız; hikâyeleri edebi ve siyasi gözle süzüp incelemek değil, yalnızca dil özelliklerini verebilmektir. Bu tür hikâyelerin elenebileceği görüşünü düşünmekle birlikte, hemen hemen hepsinde bu özelliklerin bulunması, bize fazla bir seçenek bırakmadı. Bu nedenle, bilhassa tezde hikâyeler incelenirken, bu küçük açıklamamızın göz önünde bulundurulmasını rica edeceğiz.

Hikâyeler; Güney Kırım Türkleri için oluşturulmuş özel bir "Kiril Alfabe Sistemi" ile yazılmıştır. Biz bunları Latin harflerine transkribe ettik.

Dil özellikleri bölümü verilirken başlıca kaynağımız Garkavets'in Kımtatarca-Rusça Luğat, Kiev 1988 adlı eseri olmuştur. Bu eser aslında bir sözlük olmasına rağmen, sonunda Güney Kırım Türkçesi'nin çok özlü bir gramerini ve imla sistemini de vermektedir. Garkavets, aslı Ukraynalı olup, bir Güney Kırım Türk'ü kız ile evlidir ve bu şivenin okullarda okutulan kitaplarını hazırlamıştır. Bu yüzden, ilgili şiveyi en iyi bilen Türkologlardan kabul edilmelidir. Garkavets'ten hareketle; Güney Kırım Türkçesi'nin dil özellikleri verilirken, bu şivenin gramerine bir Türkiye Türk'ü gözüyle değil de, bir Güney Kırım Türk'ü gözüyle bakılmış ve Türkiye Türkçesi'nin

gramer kalıplarına sıkıştırmak yerine, Güney Kırim gramer anlayışı esas tutulmak istenmiştir. Bizim yaptığımız değişiklikler, gramer terimlerini değiştirmek ve ekleri belirtirken bunları formüle etmek olmuştur. Ayrıca, Garkavets'in isim hal ekleriyle ilgili verdiği ekleri de değiştirdik. Yazarın gösterdiği şekillerle birlikte bu değişiklikleri, ilgili sayfaların sonuna dipnot olarak verdik. Formulleri de sırasıyla önsözün sonunda bulmak mümkündür. Terimleri vermeden önce uzun bir arama ve araştırma safhası geçirdik. Bir ara, terimleri de değiştirmeden, aynen vermeyi düşündük ama bir müddet sonra bu bize pek uygun gelmedi. Bir "Ünlü" için "sozuk", ya da bir "Ünsüz" için "tutuk" terimlerinin kullanılması, gerçekten de yadırganabilirdi. Uzunca bir zaman, kendi bilgilerimizin de ışığı altında Garkavets'in gramerini, ayrıntılarına kadar anlamaya çalıştık. Kullandığı terimlerin, bizdeki karşılıklarını bulmaya ve bu karşılıkları kullanarak, grameriyle bu terimleri bağdaştırmaya çalıştık. Bu karşılık bulma işi bizi umutlandırınca, kesin kararımızı verdik ve terimleri bize göre adlandırdık. Fakat daha önce de dikkat çektiğimiz gibi farklı gramer anlayışı, bazı gramer kavram ve terimlerini bize göre adlandırabilmeye imkan vermedi. Örnek olarak; sesler tanıtılırken verilen özellikler ve bu özelliklerin sınıflandırılması, bize göre biraz değişikti. Bunlara karşılık bulmak zordu, çünkü onların düşünüldüğü bazı olgu ve

olaylar, bizim gramer anlayışımızda yoktu. Aynı durum, edat grubu sözler için de geçerlidir. "Bağlayıcı"yı "bağlac", "derecelik"i "edat" ile karşıladık fakat "münasebetçi"yi karşılayabilecek uygun bir terim bulamadık. Bizim gramer kitaplarımızda, Garkavets'in "münasebetçi" adı altında verdiği sözler de edatlar grubuna dahil ediliyordu. Bu durumda "münasebetçi"yi aynen aldık. Bunların bir de alt sınıflandırmalarının olduğu düşünülürse, işin zorluğu biraz daha anlaşılır sanıyoruz. Garkavets'in gramerinde kullanılmış bütün terimler ve bulunabilen karşılıkları, hemen ilk etapta dikkati çekmek düşüncesi ile, önsözün sonunda, alfabetik sırayla verilmiştir. Bizdeki karşılıklarının yanısıra, Batı kaynaklı karşılıkları (özellikle Fransızcası) da verildi.

Sonuç bölümünde; Orhun Abideleri, Türkiye Türkçesi ve Güney Kırım Türkçesi arasındaki bazı çok özel ses farklılaşmalarına değindik. Aynı ana lehçeden gelen bu sivelерimizdeki ortak karakteristik vasıflar da, yine bu bölümde gösterildi.

Sözlük yapmak için önce metinler bilgisayara yüklendi. Daha sonra, konunun uzmanı İlhami Türkdoğan tarafından bütün kelimeler, "Word Perfect" programının imkânları ile alfabetik olarak dizildi. Bu listelerde bütün kelimeler, bütün şekilleri ve ekleri ile bulunuyordu. Biz, ekli şekilleri tabanlar halinde toplayıp, fazlalıkları ayıkladık. Böylece elimize, işlenen metinlerin eksiksiz bir

sözlüğü geçmiş oldu. Güney Kırım'a özgü bir takım ikilemeleri, özel kullanışları da aldık ve bizdeki karşılıklarını verdik. Hikayelerde geçen özel kelimeleri de yine diğer kelimeler içinde verdik. Fakat bunların yer adı, kişi adı ya da daha başka bir özel ad olduklarını, yanlarında parantez işareti içinde kısaltmalarla verdik. Bu kısaltmaları da yine bölümün sonunda, "kısaltmalar" başlığı altında bulmak mümkündür. Metinlerde okul adları, dergi veya gazete adları ya da bazı marka adları geçiyorsa, bunların yanına "özel ad" kısaltmasını koymayı unutmadık. Bir kaç kelimenin anlamı bulunamamış, bu nedenle bu kelimelerin karşısına, parantez içinde bir soru işareti konulmuştur. Emin olamadığımız ama bilhassa Kazakça ve Kırgızca'dan hareketle anlamlarını bulduğumuz kelimeler de vardır. Bunların da karşısına soru işareti koyduk ve hareket noktamız olan şiveyi ve o şivedeki karşılığını da belirttik. Ya da aynı kökten gelebilecek, ilgili şivedeki kelimelerle anlam bulma yoluna gittik. Ama yine de herhangi bir şüpheye ve hataya meydan vermemek için, yine soru işareti koyduk.

Bibliyografya bölümünde önce bizim kullandığımız temel eserler verilmiştir. İkinci olarak ise, Güney Kırım Türkçesi ile ilgili, bizim yararlandığımız veya yararlanmadığımız ama adını tesbit edebildiğimiz çalışmalarını, soyadların alfabetik sırasına göre verdik.

Tezimin hazırlanmasında, öncelikle danışmanım ve hocam Yrd.Doç.Dr. Gürer Gülsevin'e teşekkür etmek isterim. Sayın hocam, ihtiyacım olduğu her an ve yerde, daima yardımına koştu, bana rehberlik yaptı. Bilhassa, gramer ve imla konularında fikirlerini aldığımız hocamız Prof.Dr. Osman Nedim Tuna'ya da çok teşekkür ederim.

Tezimle ilgili bütün müsveddeleri bir araya getirdikten sonra ikinci safha, metinlerden itibaren bütün konuları bilgisayara yazmaktı. Bu konuda, başta Doç.Dr. Orhan Gölbaşı'na olmak üzere, Arş.Grv. Ahmet İskender'e ve bilgisayar uzmanı İlhami Türkdoğan'a da çok teşekkür ederim.

Eylül 1991

Malatya

KISALTMALAR

a.g.e	: adı geçen eser
And.Ağz.	: Anadolu Ağızları
Arp.	: Arapça
ayr.	: ayrılma hali
bel.	: belirtme hali
bkz.	: bakınız
bul.	: bulunma hali
C.	: cilt
DLT.	: Divanu Lugati't - Türk
DTCF.	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
G.Krm.Trk.	: Güney Kıbrıs Türkçesi
i. A.	: İslam Ansiklopedisi
ilg.	: ilgi hali
k. a.	: kişi adı
Krg.	: Kırgızca
Kzk.	: Kazakça
Orh.Abd.	: Orhun Abideleri
ö. a.	: özel ad
S.	: sayı
s.	: sayfa
TDAY.	: Türk Dili Araştırmaları Yıllık Şif
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TKAE.	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

y. a.	: yer adı
yal.	: yalın hali
yön.	: yönelme hali
ZDMG.	: Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft. Leipzig

KULLANILAN İŞARETLER

()	: Parantez içindeki sesin ihtiyari olduğunu gösterir.
#	: (Konulduğu yere göre) kelimenin başındaki veya sonundaki sesi gösterir.
/	: Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü gösterir.
~	: alternans işareti
+	: isim tabanlarına gelir.
-	: Fiil tabanlarına gelir.
Φ	: sıfır eki
A ₁	: a, e
I ₁	: ı, i
I ₄	: ı, i, u, ü
U ₁	: u, ü
C	: ç, c
D	: d, t
G	: g, k
K	: konson (Ünsüz)
V	: vokal (Ünlü)

DİLBİLGİSİ TERİMLERİ

abbreviatura	: kısaltma
abstrakt	: soyut; Fr. abstrait
adiy derece	: adi derece (sıfat çeşidi)
affiks	: ek; Fr. suffiks
affiks dereceligi	: ek edatı
al zarfı	: hal zarfı; Fr. gérondif d'état
alfiil'	: zarf-fiil; Lat. gerundium, Fr. gérondif
artkaçlık-eksiklik	: arttırma-eksiltme sıfatı
asıl münasebetçiler	: asıl münasebetçiler
asıl söz	: asıl söz
art sozük	: art ünlü; ing. vocal, Fr. voyelle
asliy sıfat	: asıl sıfat
ayırıcı bağlayıcı	: ayırıcı bağlac
ayırıcı-umumileştirici	
zamir	: ayırıcı-genelleştirici zamir
bağlayıcı	: bağlac; Fr. conjonction
baş	: yalın hal; Fr. nominatif
baş cümle	: temel cümle, ana cümle

belgisiz mikdarını	
	atılan söz : belirsiz miktarı anlatan söz
belgisizlik zamiri	: belirsizlik zamiri; Fr. pronom indéfini
bulunmamalık (yokluk)	
	habercisi : bulunmamalık (yokluk) habercisi
bulunuş (barlık)	
	habercisi : bulunuş (varlık) habercisi
burunlu	: burunlu; Fr. nasale
cins isim	: cins isim; Fr. nom commun
ciyma isim	: topluluk ismi; Fr. collectivité
ciyma satır	: birliktelik; Fr. collectif
çıkış	: ayrılma hali; Fr. ablatif
çift sıfatlar	: ikileme sıfatları
çift sözler	: ikileme sözleri
çokluk affiksi	: çokluk eki; Fr. désinence du pluriel
daimiy gelecek zaman	: daimi gelecek zaman
davuş	: ses
derecelik	: edat; Fr. particule, postposition
devamlı	: sürekli ünsüz; Fr. consonne sonore

devamlı şimdiki zaman	: sürekli şimdiki zaman
doğrultuv	: yönelme hali; Fr. datif
dudak aenki	: dudak uyumu; Fr. harmonie labiale
eca	: hece; Fr. syllabe
emir meyli	: emir kipi; Fr. impératif
esap sayıları	: hesap sayıları; Fr. adjectif numéral
esap sözleri	: hesap sözleri
etilgen	: edilgen çatı; Fr. voix passif
fiil' dereceleri	: fiil çatıları
fiil' münasebetçileri	: fiil münasebetçileri
forma	: şekil; Fr. forme
gorizantal	: yatay
haber	: haber
haberci	: haberci
haberlik	: haberlik
haberlik ekleri	: haberlik ekleri
harf birikmesi	: harf birikmesi (H gibi)
has isim	: özel isim; Fr. nom propre
ikâye (oluv) meyli	: hikaye kipi
imkânlik	: yeterlik; Fr. possibilitif
imkânsızlık	: yetersizlik; Fr. impossibilitif
ince em tar	: ince ve dar

kerileme bağlayıcısı	: gerileme bağlacı
konkret isim	: açık
konstruktsiya	: cümle yapısı; Fr. construction de phrase
koşma sıfat	: birleşik sıfat; Fr. adjectif composé
koşma söz	: birleşik söz; Fr. mot composé
koşuvacı (biriktirici)	
bağlayıcı	: biriktirici bağlac
kuvvetlendirme sıfatı	: kuvvetlendirme sıfatı
maddiy isim	: maddî isim
maqsad bağlayıcısı	: amaç bağlacı
malum derece	: etken fiil; Fr. verbe actif
menfiy forma	: olumsuzluk şekli; Fr. particule de négation
mevil'	: kip; Fr. mode
mevil'-zamanları	: kip-zamanları
mimema	: tabiat taklidi söz; Fr. onomatopée
modal' söz	: modal söz
mülkiyet	: iyelik; Fr. possessif
mülkiyet affiksleri	: iyelik ekleri; Fr. suffiks possessif

mülkiyet zamiri	: iyelik zamiri; Fr. pronom possessif
münasebetçi	: münasebetçi
mürekkep	: birleşik; Fr. composé
mürekkep fiil'	: birleşik fiil; Fr. verbe composé
mürekkep keçken zaman	: birleşik geçmiş zaman
mürekkep meyl'-zamanlar	: birleşik kip-zamanlar
müsbet forması	: olumluluk sekli; Fr. verbe positif
müsbetlik haberliği	: olumluluk haberliği
negiz	: gövde; Fr. theme
netice bağlayıcısı	: sonuç bağlacı
neytral /bitaraf/	: tarafsız; Fr. neutre
nida	: ünlem; Fr. interjection
nisbiy sıfat	: nisbî sıfat
oşsav-küçültüv	: oksama-küçültme; Fr. diminutif
oluv (ikâye) meyli	: hikaye kipi
orta (ortakeş)	: orta
ortaklık derece	: işteşlik çatı; Fr. réciproque
omonimiya	: eşsesli
oşatuv bağlayıcısı	: benzetme bağlacı
öbekt	: nesne; Fr. complément direct déterminé

öbektli	: geçişli; Fr. transitif
ög sozuğ	: ön ünlü; Fr. voyelle antérieure
özleştirici bağlayıcı	: açıklayıcı bağlac
özlük zamiri	: dönüşlülük zamiri; Fr. pronom réfléchi
patlayıcı-devamlı	: patlayıcı-sürekli
predmet	: şey, madde
privativ forma	: yokluk bildiren şekil, Fr. privatif
produktiv	: işlek
sade keçken zaman	: sade geçmiş zaman
sade söz	: sade söz
sade zamanlarınığ	
şart forması	: sade zamanların şart şekli
sağır tutuğ	: ötümsüz ünsüz; Fr. consonne sourde
sağır şuvultılı	: ötümsüz uşultulu
saiplik	: ilgi eki; Fr. genitif
sebep bağlayıcı	: sebep bağlacı
sebep-mağsad zarfı	: neden-amaç zarfı
sıfatfiil	: sıfat-fiil; Fr. participe
singarmonizm	: ünlü uyumu
sozuğ	: ünlü; Fr. voyelle, İng. vocal
söz	: söz, kelime; Fr. mot

söz dereceligi	: söz edatı
sual dereceligi	: soru edatı; Fr. particule interrogative
sual zamiri	: soru zamiri; Fr. pronom interrogatif
subekt	: özne; Fr. sujet
şahıs	: kişi; Fr. personne
şahıs zamiri	: kişi zamiri; Fr. pronom personnel
şart bağlayıcı	: şart bağlacı
şart meyli	: şart kipi; Fr. conditionnel
şimdiki zaman	: şimdiki zaman; Fr. présent
şuvultılı	: uğultulu
tabi cümle	: yan cümle, bağlı cümle
tabili bağlayıcı	: bağlı bağlac
taklidiy söz	: taklidi söz
tam manalı sözler	: tam anlamlı sözler
tamır	: kök; Fr. racine
tañ lay	: damak; Fr. palatale
tañ lay aenki	: damak uyumu; Fr. harmonie vocalique palatale
tek isim	: tek isim
temiz negiz	: temiz gövde
teñ eştirüv sıfatı	: karşılaştırma sıfatı
titrevük	: titrek

tizme bağlayıcı	: dizme başlacı
töğerek	: yuvarlak; Fr. voyelle arrondie
tutuk	: ünsüz; Fr. consonne
tüşüm	: belirtme hali; Fr. accusatif
umumi şimdiki zaman	: umumi şimdiki zaman
urgu	: vurgu; Fr. accent
üstünlük sıfatı	: üstünlük sıfatı; Fr. superlatif
vakit zarfı	: zaman zarfı; Fr. adverbe de temps
vastalık haberliği	: vasıtalık haberliği
vastalı forması	: vasıtalı şekli
vastasız forması	: vasıtasız şekli
vertikal	: düşey; ing. vertical
yağ giravuk tutuk	: ötümlü ünsüz; Fr. consonne sonore
yağ giravuk şuvultılı	: ötümlü uğultulu
yapma söz	: yapma söz
yardımcı sözler	: yardımcı sözler
yer	: bulunma hali; Fr. locatif
yımşaklık işareti	: yumuşaklık işareti
yımşalğan tutuk	: yumuşak ünsüz
yokluk zamiri	: yokluk zamiri

- yükletüv derece : ettirgen çatı;
Fr. factitif, causatif
- zarf : zarf; Fr. adverbe
- zorlama derecelikleri : zorlama edatları

GİRİŞ

"Kırım Tatarları" kavramı ile Kırım'daki Türk ahalisi -1945'ten beri zorla başka yerlere göç ettirilmişlerdir- toplu bir şekilde anlatılır. Bunlar görünüşe göre çeşitli Türk boyları gruplarının bir karışmasından meydana gelmişlerdir²

Güney kıyıları ahalisi -Baydar'dan Uskyut'a kadar-, pratikte Türkiye Türkçesinin aynı olan bir ağız ile konuşurlardı. Perekop'un kuzey kısmında ve kuzeydeki ön alanlarda ise Nogaylar otururlardı. Yarımada'nın bozkır kısmında Bozkır Tatarları bulunurlardı. Bahçe-saray, Simferopol, Karasu-bazar, Feodosiya ve Kerc gibi şehirleri ile Kırım'ın dağlık kısmında ise karışık bir halk bulunurdu ki bunlar konuştukları ağıza göre Bozkır Tatarları ile kıyıdaki Türklerden karışma idiler. İşte bu halk grubunun ağızı, Kırım Tatarlarının yazı dilinin temelini meydana getirmekte idi³

Kırım Tatarcasının en eski anıtları 17. ve 18.

2 J. Benzing (çeviren: S. Paylı), Altay Filolojisi ve Türkoloji Etütleri Kılavuzu, TDAY Bülteni 1933, Ankara 1958, s. 236

3 J. Benzing, a.g.e. s. 236

yüzyıllardan kalmıştır. İlk anıtları, Osmanlı yazı dilinin damgasını taşımaktadır. Sonraki dönemde yazı dilinin birliği kaybolmuş, basın ve ders kitaplarının dili Türk (Osmanlı) yazı dilinin etkisinde kalmıştır. Edebiyatın başka alanlarında dil birliği daha geniş ölçüde sağlanmışsa da, bu dil de yabancı baskısından büsbütün kurtulamamıştır. Bu bakımdan Gaspralı İsmail Bey'in çıkardığı "Tercüman" gazetesi güzel bir örnek teşkil eder. Bu durum, 1917'den sonra da sürmüştür⁴

1928'e kadar Kırım Tatarları Arap alfabesini kullanmışlardır. 1928'de Latin yazısına dayanan bir alfabe, 1938'de de Rus yazısına dayanan yeni bir yazı sistemini kabul etmişlerdir.

Kırım, 1918'de meydana getirilen burjuva cumhuriyetinin bertaraf edilmesinden sonra Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olmuş idi (alanı 26.000 kilometre kare, merkez Simferopol, 1939 istatistiğine göre nüfus 1.126. 824). Bunun ancak yuvarlak olarak dörtte birini Kırım Tatarları teşkil etmekte idi⁵. 1941'den 1943'e kadar Almanların, sonra da Sovyet ordusunun istilasına uğrayan Kırım Tatarlarının çoğu, Uralların Swerdlowsk,

4 H. İbnalcık, Kırım Tatarcası, Türk Ansiklopedisi, 5. 22, Ankara 1975, s. 64

5 J. Benzing, a.g.e., s. 236

Özbekistan'ın Taşkent, Kareli burnunun Wiborg bölgelerine sevk edildi. Bu sürgün, Türklerle birlikte Kırım'ın diğer sakinlerine de uygulandığı için, Kırım'ın en az bin beş yüz yıllık etnik yapısı da tamamen değiştirilmiştir. Sovyet hükümeti, önce Kırım Sovyet Cumhuriyeti'ni kaldırmış, 1945'te de Kırım'ın Rusya federasyonundan ayrılarak Ukrayna'ya katılmasına karar vermiştir. Yirmi beş yıl sonra Sovyet Yüksek Prezidyumu, sürgün edilen topluluklara yurtlarına dönme iznini tanımışsa da bunu fiilen uygulama alanına koymamıştır. Ama Sovyetler Birliği'ndeki son durum, bu geri dönüş girişimlerini tekrar hızlandırmıştır.

M E T I N L E R

Cafer Gafar

(s.38)

"Azmanlar" povestinden bir parça

Küzniñ kışnen deñ işmesine az kalğan, salqın yelniñ kuvalap ketirgen titis bulutları tek yavunnen toqtamay, ara-sıra kürpeçik, atta yapalaxlanıp qar da tüsip ala. Lakin olar daa temellesamay, artından kelgen yağmur sağanığı yerdeki qarnı suvnen qarıştırıra.

Yalıñız avanın buluttan ayınıp aydınlangan vaktından, artıq Çatırdağniñ kışlık cal kalpağını kiyip azırlanganı körüne.

Bugün' avası daa ziyade bozuk. Sırt Azav yeli daa ziyade köterilgen, kürpeçiknen qarışık yağmur tamcıları, qarşısında rastkelgen er kesni, er seyni kamcılای, açındıra.

Gece ise ortalık bir kat daa cirkinleştı. Bulutlar daa ziyade kabara, qarışa, gecenıñ qaranlığını qoyulaştırıra. Toqtamay esken yel' ise nasıldır bir felaketten haber berir tarzında uvulday. Mina Azmanlar köyü bu gece şundayın bir

karanlıknı kucağında. Pencereleer çoktan bastırılğan, cıraqlar söngen. İbrahim akaynı barığı da, Asan akay ve yavundan kaydadır gece bekçisi olğan- Kokmanları da suvuk yeİ ve yağmurdan kaydadır buyuqqan, ses-soluk yok.

Eger bu mezar karanlığına kömülgen Azmanlar köynüñ kündoğustaki küİ obaları başına çıkıp, yeİ ve yağmurdan aralık tapıp köyge köz taşlaşa, karanlıq içinde ara-sıra lipildeggen yarıq körmek mümkün edi.

-Ortalıq tım-tırış edi... ses-soluk yok, -dep kasap (s.39)

Kerim öz eviniñ kapısını yavaştan yapıp, içeri kirgenden soñ ondakilerge şu sözlerni fısırdğan kibi söyledi.

Onda Kerimden gayrı eki adam daa bar. Onıñ sözüne berilgen cevaplar da aynı yavaşlıkta:

-Demek başlamağa vaktit.

-Er sey azırmı?

-Biraz daa toqtayık, -kasap Kerim eñ müimi unutilğan kibi, -başta biraz kızmak kerek, -sözünen arkadaşlarına baktı.

-Sakt olmak kerek, Kerim! sen ayat kapısını açkanda lampa yarığı körülmedimi eken?

-Bütün köy sanki ölü kibi... Gece yarısında kim körecek?

Kerim kasap em cevap bere, em de ortalıqtaki balaban

ave filanların yarım okalığını boşata. Bu iş tez olup keti. Kerekten de kızgın ediler.

-Yası Şey bilesi mi? ibadetke kuvet dep tevekkel aytmaganlar!

asap Kerim zaten kan başkan kzlerini daa ziyade kızartıp arkadaşlarının kzlerine batı.

-Ebet, ibadetke kuvet. Bizni su işimiz de ibadettir. Kurannı özünde bile yazılan. "Din dşmanını a zarar ketirmek kırk bi rekeat namazdan hayırlıdır," degen. Bu mnafıklarnı da...

-Hayredin efendi, sen biraz kaçırdı galiba. Ziyade baırıp söylenesi, -Abdurefiy, Hayredin efendini sözünü kesti.

-Aydıız birer da ttn yakıp cıkayık. Anda ttn içmege olmaz. Bir sigarnı yarıı bu karanlıkta fenerlik eter, dedi asap Kerim, Abdurefiyge ttn kutusunu uzatıp.

-Bu nasıl kutu? Seni kutu a oşamay da. İbrahim akaynı kutusu.

asap Kerim yüzüne btm hiyanetligini zeerli kuvancını toplagan kibi klmsiredi de:

-Ebet, İbrahimnı kutusu kerek olur. Eki afta evel' maşsus...

arşısındakiler sanki episini a lağan ediler.

(s.40)

-Olan, şeytan aklıñ bar eken, sunı da tüşünip taptıñ, -Abdurefiy tavlalıñ Kerimniñ omuzını taptadı.

-Tevbe de, Abdurefiy. Bu şeytanlık degil, "elarbi hidatun" degen azret pegamberimiz. Yani şey degeni tatarlamaca aytsaq, "cenk ayneciliknendir" demek ola.

-Aydı, efendi ağam, fetvayı sq berirsniñ, belniñ ni buvip bayla da azırlan, kaçmak kerek olsa, kolay olır.

-Demek, benim de barmam mitlağa kerekmi? Ya benimda kalıp, sizniñ işniñ izniñ hayırlı bitmesine dua etsem olmazmı? Kırk yasin çıktırır edim.

-Yok, burğalama! Plan üç adamlık.

-Epimizge kol-ğolga işlemek kerek.

Hayredin efendige baş egip sesini çıkarmamaktan ğayrı care kalmadı.

-Mina üçümüzge üç top. Esalet cuval parçaladım.

Kerim kasapniñ uzatқан bu yağlı cuval parçalarını Hayredin efendiden Abdurefiy bir soravsız alıp koyunlarına tıktılar. Kerim olarnı ayatğa çıkardı da, lampanı söndürdi.

-Yavas çıkayık, balalar uyanmasın. Eki arada bir seyler, -Abdurefiy sözünin sq una çıkmadı. Kerim ayat kapını açıp tışarığa çıktılar.

Velniñ ökürip uvuldaması, geceniñ karanlığı kara bulutlarniñ eybeti arasına kömülgen bu üç kara yüzlü, Azmanlar köyü aşığı kesegine doğru yöneldiler. Vel' daa

ziyade uvulday, onı uvuldamasından kaçan yağmur ve kürpeçikler pencerelere şıvrını, güya yakınlaşan felaketi haber birmek ister kibi, pencerelerini kaça. Biri-biri artına tizilgen ve közü keskin körğeni için eş ögde kasap Kerim ketmekte olğan bu canlı felaketler toqtaldı ve yerge cöktiler. Olarnı karşısında karanlık içinde yalı ız bir talda kibi körülgen şeyler Asan aqay artelini toban qora ve qaraltıları edi.

-Efendi aqam, sen tobanlar yanında qal. Biz o yaqtan işimizni bitirip doqru mında qaçarmız, aman siz de...

Kerimni bergen bu sımarişını yetişirsiz tanır kibi Abdurefiy:

-Baq, efendi, işke mıtlak sırt yaqtan başla! Çünkü (s.41)

yel sırttan. Tobanı çekip, cuval parçasını, yağlı eskini yahşı yerleştir, -dedi.

Ekisi ögge yönelip toban qora içine qayıp olıp kettiler. Hayredin efendi de "ayetli kürsü" oquy, yerde yılan kibi yılışıp topan sarpanı etegine sıyıkıp tobanı kirpi kibi eşip başladı.

İlk taq horazları kıcırışa. Bulutlar darkaşkan, sanki özlerini aşağısında olup keçken deşetli vaqialardan korkuşıp kaçışkan ediler. Yel kene evelki şiddetinen ese, uvulday.

Şimdi kök bulutına beş zemege, arasına kızılıklar
 karışkan kara bulutlar Azmanlar köyü arasından köterilip,
 yelniş kuvmasinen uzaklarğa kaç, sozula...

Azmanlar köyünü aşığı keseginde büyük toban
 sarpanları ve evler yerinde, bu saba yalı iz üyüngen küller
 kalgan. Mında militsiya, komissiya episi yetişken. Evleri
 yangın artel korantaları mektep ve başka boş evlerge
 yerleştirilgenler.

Er kes bu kara manzara etrafında dolana.

-Kim etken?

-Nasıl olğan?

Er kesniş başı acuvnen qarışıp bu soravnen tolu.
 Militsiya, URO adamları özleriniş sq mearet ve usullarını
 kullana, artel azalarından, köylülerden kimniş kayda
 olğanını sorastıralar.

-Arqadaş naçalnik! Tütün kutusını... -dedi
 militsioner kutunu naçalnikke berip.

-Kimseni anda yibermeşiz, barıp bakmalı, -emrini
 berdi de, özü bir kaç adamnen kutu tapılğan yerni teşkere
 başladı. "Bu yerde biraz oturulğan, sq ra birisi
 siyreklenip tobanğa yakınlaşkan," -olar, teftiş
 neticesinde, bu qararğa kelip, o yerni köpekke koqlatsalar
 da, kâr etmedi, çünkü bu yerde adam çok yürngen, yağmur
 yağğan.

-Doğrusını aytdıq iz, bu kutunu tanıysıq izmi?

-Ebet, ebet, benim kutum, kaydan taptıq iz? Mina kimden soradı iz, soradı iz -episi tanıp,- İbrahim aqay kutusını kör'geninen kuvandı.

(s.42)

-Aqşam kayda ediq iz?

-Evde, aqşam başında yattım.

-Yangın vaktında kayda ediq iz?

-Yuklay edim. Baraq avuldağanından uyandım, ortalıq kıp-kırmızı edi. Halklar: "Arteı yana!" -dep bağırişā ediler, men de yangın degende balaban koşkulaknı alıp çaptım, ayağım taydı, koşkulak parçalandı.

-Koşkulaknı parladiq izmi?

Naçalnik bu sözüni öyle bir korkunçlı ayttı ki, İbrahim aqay nege oğrağanını bilmedi.

-Pristav kayda? -Nurla kart çapıp kelip Abdıravnen soradı. Er kes taaciplendi.

-Nasil pristav? -soravlarinen qarşiladılar.

-Ne kerek kart? -naçalnik, Nurla kartka seslendi.

-Faydom bu yakka, men saq a kavaril...

Nurla aqay militsiya naçalnigine elinen tenalıqnı kösterdi. Naçalnik yanına Ablaznı da alıp, kenarda Nurla aqaynı diqlledi.

-Men öz' közünnen kördim. Bu gece bizim kökçe sigır

buzavlaycağ edi, onı bekley edim. Üç kisi bu yağtan kaçıp kelip kaşap Kerimniñ evine kirdiler.

Bir saat soğ militsiyalar cinayetçilerini alıp çıktılar. Köy cemaatı telaşka keldi.

-Su yerde ölülerini kaldırayık.

-Küñge kömeyik.

Türlü davuşlarnen halk olarğa ücumledi.

-Cemaat!.. Olarnıñ cezasını proletar sudu berir, başsızlanmağız. Sabır etiñiz!

Bu ses halknı biraz toktattı...

Tögeregi militsiyanen sarılğan başları artık töben tüşken Abdurefiy, kaşap Kerim, Hayredin efendi, soğ cinayetleriniñ cevabını bermek için Azmanlar köyünden ebediy kettiler.

Olarnıñ sırasında yetişmegen dörtüncisi Halil bay edi. O, küñ evelden yüregi patlap ölgen edi.

Asan akaylar ise yağı kolhoz köyü kura, yangınlar harabesinde yarasık evler yükselte ediler.

Mamut Dibağ

(s.61)

"Kökten zembilnen engenler" ikâyesinden bir parça

Yüzü sepkilli poctalın kız tütünciler brigadasına ayrıca bir aşıkçanlıknen keldi. O daa bayağı uzakta olğanda:

-Teslime yenge, sizge telegramma bar, telegramma! - dep kıcırdı.

Ömürinde birinci kere olarak özüne telegramma kelgen Teslime yengenin yüregi sık-sık urdı, elleri ve tizleri kaltıradı.

-Mağa telegramma?... Bay, yoksa balama bir kaza oldımı?... Tez oku iz, bileyim de... oku iz!

Kadınlar haber aqlamak için toplanıp kelgende Muratın kızı telegrammanı açtı:

-Oğlu iz Akimege evlengen, yarın akşam üstü toy yapmağa kelecek ekenler, -dep telegrammanı koluna tuttırdı.

Teslime yenge, üstünden sanki bir ağır yük alınğan kibi, (s.62) ufıldap köküs kecirdi, sevinçinden, er vaqıtki kibi, közleri yaşlandı. O yavaştan yenge çöküp:

-Uf-f, pek korktım, oğluma bir bahıtsızlık olğandır,

belledim, -dep tekrar teren-teren nefes aldı, sağ gözlerini sürtüp külümsiredi.

Tütüncü kızlar onu sarıp alarak:

-Teslime yenge, toynı yapıyız da, bir şey lenip oynap toyayık, onı biz özümüz yarastırırımız, er şeyni yaparmız, sizge ağırılık kaldırmamız, -dep kuvançından şimdi ne yapacağını bilmey oturan kartiyge yalvardılar.

-Ah benim balacığım! Sözümden çıkmadı -Akimege evlengen,- dedi Teslime yenge ve öz başına mıdırdandı. Sağ başını köterip:

-Yahşı, kızlar, yahşı, toynı yaparmız, oynarsıyız, aydı bar, bakıyız hizmetiy izni, -dedi ve brigadirden izin alıp evge kayttı.

Telegramma ketirgen haber sanki yeğe karışıp ketken kibi cayrap, er keske eşitildi, cölge çobanlarğa barıp yetiştı. Bugün Memiş kart da evine erte kayttı. Yırlamağan ve yır bilmegen kart çoban bugün nasıldır bir kolaylı ezgini mıdırdap yürüdi.

Teslime yenge ise, kuvançından ayağı başkan yerni közü körmey, azırlıqqa başladı: o evlerini pencerelelerini, kapılarnı, attı raflarnı bile silak çulnen sürtip çıktı, bakır savutlarnı külnen ve ekşi katıknen ağarttı, çini savutlarnı sıcak suvnan yuvıp dolpka tizdi, kartnı yardımnen yağı eşyalarnı avuştırap kenardaki yarık evni

donattı.

Köyniñ eñ oqumıs, eñ dülber eki yaşı evlenip, toy yapmağa kelecek! Köy sovetiniñ reisi, kolhoz elbaşçıları ve komsomollar, küzde olıp keçken kızıl toylar kibi bir toynı Bilalnen Akimege de yapmağa karar berdiler.

Ekinci küni yaşlar klubdan, oquv evinden bütün stollarını ve skemlelerni alıp, Memiş kartınıñ yüzüm sergileri túbüne ketirip tizdiler. Üyle avğan sq tütünciler brigadasından esli-başlı eki kadın ve bir kaç kız kelip aş ve çay tedarigine başladılar. Ekisi bir tús santırac (s.63) anterler kiyip kelgen Teslime yenge ve Calañay Penpe bugün' konakbay ediler. Yeşil-Otar toylarınıñ nizamınca olar toy vaqtında aş pişirmek, çay taşımak kibi işlennen oğraşmağa borclu degil' ediler. Bu bir qoranta kibi mabet yaşağan kolhozçılarınñ kollektiv ömürinden, öz-özlüğinden kelip çıkkan nizam edi.

Küneş artık kızarıp köyge özünüñ şavlelerini kıydan uzatmağa başladı. Tütün aranında ve bağcada qaravul eki karttan başqa bütün köydeşler birer-ekişer kelerek salkın sergiler túbüne toplandılar.

Üstüne ütülengen beyaz örtüler yayılğan sıra-sıra stollar türlü kavaltılarnen donatıla. Biraz çette sacayak üstünde kaynağan kara çöyünlardan lezetli aş kokusu kele ve dörtköşe kesmetaş üstünde çar generalı kibi kanqayıp turğan

şışman samovarnıñ cille cibini kibi vızıldap kaynağanı eşitile.

Artık er şey azır, lakin musafirler körünmeyler. Teslime yenge ve Penpe raatsızlanıp başladılar: "Ya barıp da kelmeseler?" Olar eviniñ ögüne çıkıp ekin zanları boyu uzanıp ketken yolğa baqalar. Çünkü Bilalını ve Akimeni bu yolnen kelecek belleyler.

Kün ketken sayın ufukğa yakınlaşa, endi konmağa yüz tuta.

Eki ana böyle kayğığa dalıp ve közlerini yolğa tikip turğan arada, köyniñ üstünde birden-birge eki samolöt peyda olup, sq derece küçlü bir gürültinen alcaqtan ucmağa başladılar. Yeşilötarlılar samolötdan nasıldır kişilerniñ kol sallaganını körüp, sergi tübünden yolğa capıp çıktılar. Lakin samolötlardan kol sallaganlar Yeşil-Ötarnıñ eki yaşdır degen şey iç kimseniñ akılına kelmedi. Samolötlar köyniñ üstünde bir kaç kere dolanıp avelendiler. Olar yüksekke köterilgen sq başta birinden, sq ekincisinden nasıldır bir kara seyler kopıp tüşerek, kökte beyaz zontlarga asılıp kaldılar. Yaşlardan bir kaçı:

-Paraşütnen tüşeler, paraşütnen! -dep, bar kuvvetlerinen kıcınarak, ekin zanlarına doğru capıp kettiler. (s.64) Yaşlar, kırcımanlar, mektep balaları ve kızlar, atta esli-başlı kadınlar ve kartlar bile olarnıñ

artından çapmağa başladılar. Bu şamata içinde Memiş kartını da halknen karışıp ketkenini Teslime yenge abaylamay kaldı. O, yanında turgan Penpege mazun-mazun bakıp:

-Bu aeroplanlar da kayda marazdan çıktı, bilmem. Keldi, bütün halkı dağıttılar, -dep tekrar yolğa çevrildi. -Uf, daa körünmeyler. Bare, bir şey olmay sağ-selamet kelgeydiler.

Toy başı, eki ana sabırsızlıqlınen oğlunu ve kızını beklep turganda bir bala talağı katıp, kan terine pişip kelerek:

-Teslime yenge, Penpe tize!.. Paraşüt ile tüşkenler... paraşüt ile tüşkenler... Bilal ağanen Akime apte ekenler, ana, ana keleler, -dep solukladı ve tekrar çapıp ketti.

Teslime yenge, üstüne sanki bir kopka salkın suv tökülgen kibi titredi. O, şaşkanından, turgan yerinde o yak-bu yak çevrildi ve telaşlı közlerini kudasına tiktı. Penpe onı kolunu tutup:

-Abdırama, abdırama, garip keldiler... yür, karşılap alayık, -dep kartıynı çekip ketti.

Olar kaysılık bağcanı yanından keçkende cemaat cölden kaytıp keldi. Bilal ve Akime köydeşlerini ortasından atılıp çıkararak, analarını boyunlarına sarıldılar. Teslime yenge kuvancından kene ağlap başladı.

-Ne için, balacığım, öyle korkunçlı şeyler yapasın? Menim şay da incergen yüregimni bir ayak evel' üzeceksin, -dep Bilalni öpti ve üstündeki mor kombinzonga, başındaki kulaklı mesin kalpakka taaciplenip baktı:

-Biz sizni yolnen kelecek bellep közümüzni tiktik de kaldık. Amma olar köklerde uçalar. Kana, Akime kayda, kelçi, balam, seni de köreyim.

Kartiy kelinni de kuçakladı:

-Bak, bu mavı köz' köbelekke! Balam, kız olup, o kadar yüksekte sıçramağa korkmaysın mı?

Akime başındaki mesin şlemuni çıkarıp:

-Yerde er kes yüre, bu -üner degil'. Uçmak da kerek, (s.65) anay, -dedi ve külip yiberdi.

Akimenin kayta-kayta anay demesi Teslime yengege o kadar hoş keldi ki, onun endi bürüşken yüzünde yaş adamın tebessümü peyda oldı.

Akime anasının ve Teslime yengenin koltuğuna kirip:

-Aydıqız, keteyik, kalğan lakırdını evde bitirirmiz, -dep cönedi.

Olar ile beraber bütün cemaat da köcip, episi serin sergiler túbüne keldiler.

Bir ayak evel' evniñ aldında kelip yerleşken calgıcı yaşlar musafirlerni aviatsiya marsinen karşılap aldılar. Kart brigadir kiyevni ve kelinni kollarından tutup tördeki

donavlı stol başına oturttu. Teslime yenge, Memiş kart ve Calagaylar törge kecip Bilal ve Akime bir sırada oturdılar.

Köy sovetinin reisi, ince, çubar, eslice kadın bir kolunen stolğa tayanıp, diger kolunu yukarı köterdi. Bu - "Yavaş oluğ iz, başlaymız" demek edi. Samata kesildi.

-Sevgili dostlar! -dedi reis. -Bizim köyümüz köy olarak yaşaganından berli minda pek çok toylar olup keçti. Biz cayav kelgen öksüz kız toylarını, ögüz arabanen ketken fakır kelinlerni, çalı delijanga tolışıp kelgen kudalarnı, kadifeli fayetonga minip, ellerinde konyak şişeler ile keyf çatқан baylarnı kördik. Lakin kök yüzinden kelgen toylarnı ic körmegen edik. Bugün' bizim saygılı eki köydeşimiz özleriniñ toyuna kökten uçıp keldi ve paraşütten tüstiler. Olar "kökten zambilnen endiler"... Men olarğa bahtlı ömür, işlerinde muvafakiyet isteyim.

(1940 s.)

Bekir Vaap

(s.67)

Amet

O besinci sınıf talebesi edi. Sınıf arkadaşları ve bütün mektep talebeleri onu ne kadar terbiye etmege tırıssa da, o olardan uzaklaşa, öz' bilgenlerini yapa edi. Ders vaktında onun işi-küçü resim yapmak, canı sıkılsa, yanındaki arkadaşını türtmek, onun defterini bulastırmaktan ibaret ola edi. Bir kün, esap dersinde, Memet:

(s. 68)-Amet, bugün' dersten soq kayda baracaksı? -dep soradı.

Amet özüne dost tapkan kibi:

-isteseq, qarğa yımirtası kırmağa keteyik, -dedi.

Ders kızgın kete. Oca bergen vazifelerni talebeler defterlerine yazı, soq ocağa köstereler. Ametnen Memet ise ne vazifelerni yazı, ve ne da ocanın aytkanlarını dişleyler... Ders yapacakları yerine ögde otırğan kız arkadaşlarının saçlarını tutıp, vale arasına kıstıralar. Ayaklarından olarnı türteler.

Dersten çıkmağa caq kaçıldı... Amet ve Memet birinci olup kapıdan çapıp çıktılar. Tışarı da avası ne de güzel...

Ortalık yeseşgen, terekler arasında kuşcıklar yarılaşalar. Mektepnij çevresinde çeçekler: gülhatemler, fesilgenler, arslanavuzlar, suvsanlar, zambaqlar oturtılğan. Olar öyle kokuylar ki, üzip ögiş e takmağa kızğanasqı. Talebeler er kün tenefüs vakıtlarında özleri saçkan çiçekleri yanındaki skemleler üstüne otırıp raatlana, ruşlanalar. Er kün, akşam üstü, dersten saq, çeçeklernij solmaması için suvaralar. Çiçekler er kün aça, er kün kokuylar.

Böyle sırnıklı açıp kokuğan çiçeklerni er kün kimlerdir koparda, kimlerdir taptay. İste bugün de Amet ve Memet tenefüs vaktında mektepnij artına aylanıp, suvsanlarını üzgenler. Üzülgен suvsanlarını arkadaşları körmemesi için ceplerine toldırğanlar... Derske kene de çaq kaxıldı. Talebeler ders diğ lemege kirdiler... Er kes ocanı diğ ley. Bir kaç daqqadan saq Ametnen Memet: "Mümkünmi, ocam?" -dep iceri kirdiler...

Kene de ders kete.

Oca Ametni harita yanına çağırdı. Amet ne içündür utana, yüzü kızara edi. Oca:

-Amet Afrikanı kösterci, -dep soradı.

Amet koluna tayaqını alıp büyük harita üstünde o yakka-bu yakka yüngüzmege başladı ve tayaqını Amerika üstünde toktattı da: "İşte bu, ocam," -dep yavaştan ştanını yukarı köterdi.

(s.69)

Oca:

-Yok, Amet, büyük yağ lışlık yapasıñ derste er vakit oynaysıñ, çalışmak kerek, arkadaşlarıñdan utan, bu yıl da sınıfta kalsaq, mektepten çıkarırız. Aydı, bir daa derslerde çalış, -dep Ametniñ omuzını taptadı.

Ders bitti. Ametnen Memet oynaşa-oynaşa evlerine kayttılar. Olar komşu ediler. Er vakit ekisi oynay, yırlay ve köteklese, lakin bir vakit derslerini yapmay ediler.

Bir rastlık kününde olar kezinmege kettiler. Bayırlarğa, kırlarğa tırmaştılar. Çicekler üzdiler. Sq bağçalıqqa, özen boyuna kettiler. Tek yaramazlık olsun, Ametniñ közleri er şeyni köre, er şeyni seçe. Onıñ ates kibi közleri yüksek selbi tereğine tikildi.

Yeşil' selbi tereğiniñ ince pitaqları arasına kus yuvaları yerlestirilgen. Amet çok lağırdı etip turmadı, terekke tırmaşmağa başladı. Karğalar Ametniñ başı töpesinde dolanıp "kar-kar" dep kıçırışa ediler. Yımirtalarını kızğanğan karğalar Ametniñ başında o kadar aylana ediler ki, tek onıñ başını çöküçlemey ediler... Amet cebine karğa yımirtası toldırıp terekten tüşmege başladı. Bu vakit özende yuvunıp turğan Selim ve arkadaşları karğalarınñ kiyik seslerini eşittiler. Selim:

-Galiba karga yuvasını bozalar, aydın iz barıp bakayık, arkadaşlar, -dedi.

Olar kiyinip otırmadılar, özenden çıkıp, kargalar kıcırğan yakka çaptılar. Memetnin yanına yetkende, Amet endi aman-aman selbiden tüşken edi.

Selim, Amet tüşe yatқан selbinin tübüne yetti. Ametni körüp:

-Tokta, tüşme, sağa aytalar da galiba, sağa, tüşme terekten, deymiz.

-Ne oldı şu? Yoksa senin teregin mi? istesem, çıkarım, istesem, tüşerim.

Memet iç bir kimsenin tarafını tutmay. Ellerini kavuşturıp kaldı. Selbi tübüne çapıp kelgen balalar episi bir sözde olup, Ametni terekten tüşürtmediler. Karga yımirtalarını yuvağa koymasını talap ettiler.

Amet terek töpesinde olarnen çok vakit iddalastı:
(s.70)

-Men yımirtalarını yuvağa koymam. isteseğ iz, çık da koyğ iz, -dedi.

Ne yapsın, çoklukka tabi olmak kerek: Amet istemey-istemey selbinin töpesine çıkıp, yımirtalarını yuvağa koydı. Artık kargalarının da canı raat oldı. Ayvançıklarının yuvasına tiymege ne kerek edi? Barsın yuva yapsın, yımirta kozlasın, bala çıkarsın, ucsınlar. Olar da senin gibi

yaşamak, kıvanmak isteyler.

Amet kızara-bozara selbi tereginden tüşti. O, arkadaşlarının yüzüne bakmağa utana edi. Arkadaşları ögünde büyük kabaat işlegen edi. Em ocaları derslerde: "Kuş yuvalarını bozmağ ız, olar bizge fayda ketireler," -dep çok kereler aytқан ediler. Bu sözlerni Amet yerine ketirmey edi. Arkadaşları toplana berip Ametniñ yapқан yaramay areketi için yahşı etip tazirlegen ediler.

Pioner otryadınıñ reisi Ametni kene özüne çağırған edi. Bütün yapқан yaramazlıklarını, akikiy pioner nasıl olmaq kerekligini Ametke yahşı etip kayta-kayta aqlatқан edi. Ametke yahşı olması için kene de pioner sözi berdirgen edi.

Pioner otryadınıñ reisi Umer, Ametniñ oynak közlerine bakıp:

-Bilesiñ mi, Amet, ne?

-Ne?

-Seni men Selimge bağlayım. Selim yahşı pionerlerden sayıla. Derslerini "âlâ" menimsey. O sağa yardım eter. Seniñ ilerilemeğe büyük faydası olır. Em o seniñ nen çalışmaq istey. Onıñ nen çalışmağa kayılsıñ mı?

Amet çok tüşünip oturmadı:

-Kayılım, Umer, kayılım, isteseğ, bugünden başlap çalışayım, -dedi.

İste, olar endi dostlar. Ekisi kol-kolğa berip çalışalar. Selim er kün' aqşam Ametni evlerine çağıra, oca bergen vazifelerini birge yapalar. Selim oq a derslerini nasıl yapmak kerekligini aqlata, Amet ise onı diqqatnen diqlay.

-İste, say o, Amet. Pioner olğan sq terbiyeli ol- (s.71) maq kerekliq. Üst-başıq daima temiz olmak kerek. Er bir pioner öz' şanını korçalamak kerek. Ulu ocamızın: "Oquq ız, oquq ız, oquq ız," degen sözlerini yerine ketirmek, "älâ" okusak bizni er kes sever.

Amet Selimni diqqatnen diqlay, onıq er sözüne kulak sala. Aytқанlarını eda etmege söz bere. Selim kene kızgın surette:

-Derslerin i yaqısı kavrap almak istesaq, dersni yaqısı diqlemek kerekliq. Oca bergen vazifelerini oqumaq kerek. Yalıq oca köstergen materiallarını degil, qoşma kitaplar da oqumaq kerekliq. Utanmaq kerekmey, ögde ketken arkadaşlardan yardım istemek kerek. Qartlar: "Bilmek ayıp degildir, öğrenmemek ayıptır," -degenler. Bizge de bilmegen şeylerimizni öğrenmek kerek. Daa sq, Amet, ana-babalardıq itibar etmek kerek. Qartlarını sevip saymaq kerek...

Amet, er şeyge qayıp olğanı kibi, başını sallay edi. Em o, bu işlerin i edasına kiristi... Qartlar:

-Arqadaşıq ne olsa, sen de şu olırsıq, -degenler. - Amet Memetnen dost olğanda quş yuvasın da boza, qavga da

ete edi. Selimnen dost olğan sq, el-elge berip çalışkan sq bütün bu yaramazlıqlarını unuttı, yahşı yolğa ketti.

Ametni sınıfta terbiyesizlik yapkanı için pioner otryadının reisi sınıfbaş tayin etti. Üstü-başı kirli olması, özünü tutmağa öğrenmesi için sanitar komissiyasına ayırdılar. Arkadaşları saçkan çiçeklerini koparğanı için çiçeklerge karavul koydılar.

İşte o, bu tenefüs vaktında çiçeklerini korçalayıcı tayin olungan... o çiçeklerge köz-kulaq ola, üzecegi kele lakin ne yapsın... O, nevbetçi olğanda çiçekler üzülse, kim cevap berecek... Elbet de, özü. Onı yüzü kızaracak, o öz-özüne çiçeklerini üzmemege karar bere.

Çokka barıy onı yanına eski yoldaşı Memet kele. Ekisi otırip lakırdı etmege başlaylar. Laf kızgın kete. Amet:

(s.72)

-Memet, sen benim başımı çok küfme, çiçeklerini üzerler, ayda bar, oyna, -dey. Memet:

-Ola, sen yaman talapkar, doğru adam olğanga osaysıñ. Berse bir gül, şapkeme takayım, -dep küfmege başlay. Amet:

-Men kimsege gül bermeyim, sağa bersem, Veli de kelip ister, oğa da bermek kerek, çiçeklerini dağıtıp bitirsem, mağa ne aytırlar? Olmaz. Berip olamam. Aydı bar

oyna şunu .

Memet, evelki dostuna acıvlanıp ketti. Artık Amet onun dostu değil' edi. O, o yoldan çoktan çıkkın edi. Amet Memetnin artından bakıp:

-Acıvlansa, acıvlanır daa, ne yapayık -Memetke bola mektep çiçeklerini bitirmemiz -ya, -dep küldi...

Ders kene de kızgın kete... Oca kene de sınıfta cezmet için vazifeler bere. Amet şimdi vazifelerini er kesten evel' cezip, ocaga köstere. Onun defterleri temiz, ic bir yerine merekep tammağan. Vazifelerinin tübüne kızıl karandasnen "älâ" degen kaydlar koyulğan. insan kollektivde terbiye oluna, degenler... iste, Ametnin babasını kolhoz, özünü ise arkadaşları -kollektiv terbiye etti.

(1939 s.)

(s.80)

Kumru kanat kerdi

Meni iyül' ayının küçlü ve şiddetli kök güdürdisi uyattı. Men bu güdürdiden aldın yukuda olsam da, yavaştan yağmakta olğan yağmurnı şuvultısını eşitip turar edim: onı ağır tamçıları, artı kesilmeden dam üstüne tüşip ve pencerege urınıp, tıbirday ediler.

Men ister-istemez közlerimni actım ve pencereden baktım. Morarğan ve terlegen camlarını ögünden kıyalap yağmur yağmakta edi. Yaşınlı yağmur şeer boylap kün-batığa doğru ketmekte edi. Yaşınlı yolaklar bulutlarını kaççılar kibi, birden kök yüzünü boydan-boyğa böle, aydınlata ve soqra, aynı tezliknen, söne-öle ediler. Birazdan, bir taraftan ikinci bir tarafğa yuvarlangan balaban bir demir sandıq kibi, kök yüzünde kene de şatırdı koptı.

Yağmurnı uslandırıcı tasırdısı ve artı kesilmegen güdürdi ve şatırdılar közkapaklarını ağırlata ve başımni yastıqğa basıp tuta edi. Yağı baştan yukuğa kete yatqanda körgenlerim, ev icini toldırğan sıtık bulutlar ve uzak kökte yılan kibi uzanıp ketken yıldırım edi.

Men bu künleri hastalık yukusunı essizliğinde edim. Men semşekni er bir şatırdısından sq abdırap uyanam ve közkapaklarımı açmağa tırışa edim, lakin muçe zayıflığı kuş kanatları kibi közlerime ene, ve men zayıflığa berilip, nasıldır bir tegiz ve sıtık yalılarğa (s.81) yaldar kibi, areketsizlikte kalır edim.

Ah, bu kök kuş! Nice künlerdir, o benim yukumı yoklay, menden bir şeyler bekley ve kütip tura. Men yukuğa kettimmi ve ya da aseletten közkapaklarımı yumdımı, o ses-soluksız ev içine uçıp kire, yavaştan başımın ucuna kelip kona ve kanatlarını toplam, taş kibi katıp kala.

Ya bu kuşın benim başım ucunda ne işi bar eken?

Sq ki künler men yarı ölü-yarı canlı, zayıflaşkan ve ipralğan bir alda, yuku beyudeliginde yaşay edim. Bundan evelki devirde benim bedenim ölümen küreşti; men dudaklarımı tısey, nedir, bir şeyler ayta ve istey edim; sekirip töşegimden tura ve túbünden kesilgen terek kibi yerge yıkıla edim. Endi savlığım ve küçüm yavas-yavas yerine kele başladı, lakin yuku mağa iç de aman bermey: men gece kündüz yuklayım.

Mina şimdi de öyle: azbarda yavaştan yağmur suvulday, kaydandır, yakın bir yerden, tramvay tasırdıları kele; men turmak, pencere aldına barmak, yağmurnı, tramvaynı ve bütün dünyanı körmek isteyim, lakin olarnı

körmege çarem yok: közkapaklarım kuruşunday ağırlaşa, bedenim sızlay, ayakka turmayım, yürüp olamayım.

Kimdir, büyük bir mukaytlıknen, çeşit renklernen yolaklangan yelpazeni başım üstünde sallap tura. Men onu körmeyim, lakin sezem, onun nasıldır bir baar tazeliginen koğuğanını ve renkli kanatlardan yapılganını bilem.

Apansızdan kök güdürdedi; men bunu evelkiden açıkrak eşitip aldım. Men közlerimni açacak oldım, lakin kene de yukuğa dalıp bayılıp kaldım. Közüm aldında pıtaqlarınen dallanıp köklerge uzanıp ketken kiyik armut teregi canlandı. Yağmur kuyup yağmakta, beş-on adım yırakta yağmur suv divarı olup görünmekte. Celkenden kirip, sırtım üstünden suvuk yağmur tamcıları tıgırıp ketmekteler. Men kol-ayağımnen toplanıp yorganni başım üstüne ketirmege tırısam. Ya bu da nedir? Yorgan yok, men yırtık bir çekmen içine sarılam. Çekmenniñ koltuklarındaki ve köküsindeki yırtıklardan kara tüslü top-top (s.82) pamuklar çıkıp turmakta.

Men körgenlerime inanmayım, korkunen etrafıma bakayım. Men gün' dallı ceviz ağaçına ve nasıldır bir sıcak ve yımsak seyge yaslanıp oturam. Bu sıcak sey:

-Men tekmi' islandım, -dey.

Men şasıp-taaciplenip qa bakam. Yanımda on-on eki yaşlarında arık, kara közlü bir kızcık otura. Onuñ kıska

saçlarında közyaşlarına oşagan ter-temiz yağmur tamcıları asılıp turmakta. Kızçık kaltıray, onun yüzündeki yağmur tamcıları birer-birer kara kaftanı üstüne tüşip, sıyıp gayıp olup keteler. Kızçık çok tırıssa da, kaltıravını toktatıp olamay ve ap-ak kolcuqlarını köküsine dayay. Men qı a:

-Maı a dayan, sıkça dayan, -deyim.

O cılışa berip, maı a dayana, başcığını omuzıma salındıra, ve men yanaklarım yanından onun zayıftan nefes alıp-berişüvini eşitem.

Yağmur toktamadan yağa; arkamızdaki terekler tınık-tınık suvuldaylar; qı taraftan eckilernin acınıklı bağıruvları eşitile. Etraftaki er sey çoktan bilinip kelingen seylerge oşaylar, lakin şimdi olar köz'aldına uzak keçmişlerni hatırlav kibi canlanalar: işte terekler, kestirme yollar, ana yeşil'suvlu, bakılmay taşlangan ufak göl. Gölün yanında, nasıldır bir kaar-kaşevetke kapılıgan adam kibi, başını töben alıp, kalın bir terek cayılıp yatmakta.

Men kederlenip turgan bu terekni de, yeşil'suvlu gölcikni de ve bütün bu yerlerni tanıp alam. Men: "Ya bu yerler Şarekedir de!"

-dep kuvançnen bağıram. Elbe de Şareke! Ana şu yeşil'suvlu gölcikte bir vaqıtları Kara mırzanın suvsıgırları yuvuna

ediler. Mirzanın suvsıgırları tükleri tükülgen, korkunc, açuvlı ve kızıl közlü bir ayvanlar ediler. Mirzanın özü de açuvlı ve türtkeç suvsıgırı kibi, korkunc ve nefretli közleri olğan bir şey edi.

Men öz' sözlerine inanmagan bir adam kibi:

-Ya bu da Şarekedir de! -dep tekrarlayım.

Kızçık korkunen:

(s.83)

-Ya barıp da eçkilerimizni alıp ketseler, biz ne yaparmız? -dep soray.

O tiklenip benim közlerime bağa ve ıslak dudakları kıysayıp, ağlap cibermege azırlanıp tura.

Men pervasızlıknen:

-Mı rep turma, oldı endi, -dedim. Eçkilerni ic bir kimse alıp ketmez.

Yağmur tamcıları toktamadan tamıp tura ve bir yerge yığılıp, bütün tenim boyu dağılalar. Kızçık kene de ağlamsırap:

-Şimdi kündüzleri de hırsızlaylar, - dey. -Tünevin Muzafarnın sigırını hırsızlap alıp kettiler. Eçkilerni de hırsızlarlar.

Men yanımdaki kızçıkni yalnız bu sözlerinden sıq ra tanıyım. Men ça aylanıp büyük bir şaşkinliknen:

Gülizar, sensin mi? -dep sorayım.

O indemezden tura ve başcığını daa ziyade benim ıslak omuzuma yaslandıra.

Yüksek armut teragi büyük bir yorgunlıkla pıtaklarını sallay, dersin o pek yaman üşüngen de, özünü bu hareketlerinden kevdelerini isitmek istey. Onun töpesinden gafletten yaşın yaşnadi ve şu an yerge tüştü. Bundan sağ kulak tındırıcı şatırdı kıptı. Men yer-kök titredi dep zan etem. Gülizar ses-seda koparıp bağıra ve eki kolcığinen mağa yapısa. Men ondan az korkmasam da, yüreklenip:

-Korkma, yaşın yaşnadi, -deyim.

Gülizar birazdan sağra tınlana ve külümsiremege intıla, lakin onun suvuğtan toplanıp kalğan dudacıkları buğa imkan bermey. Onun ıslak ve yapışkak saçları benim betime tokunalar. Men bu arada yağmurnun da, ıslak toprağın da terekni de kokusını, kız saçlarında temiz tütün gibi hoş kokusını duyıp alam.

Gülizar, öz' sesinin eşitilişinden korkkan bir adam gibi, fısıldap:

-Tur, barıp eckilerimizni arayık! -dey.

Men bu kızçıkni çoktan sevem ve ebediyen seveceğim. Men onun saçlarını sıypamak, gece ve gündüz onun (s.84) közlerine bakıp turmak, kollarım üstüne köterip, kır ve dağlardan kecip, ta yaylağace alıp barmağa isteyim. Men büyük bir gururnen:

-Gülizar, bu armut tereginin üstüne çıkmamı isteyiş mi? -dep sorayım.

O benim közlerime karay da:

-Ya terekke çıkıp, onun üstüne sen ne yapacaksın? dey.

-Terek üstünden eçkilerni bakmak isteyim. Sen ... sen ne talap eteşin, onu yapa bileceğimni köstermek isteyim.

-Ya sen geceleri, karanlık olğanda, bir öziñ Eski camige kirip olursın mı?

Eski cami... Divarları yosunlarnen örtülgen sıtık, korkunc bir bina! Geceleri onun içine kirip nasıldır mahluğlar türkü yırlay. Bu binanın öğünden kündüzleri bile keçmeyler. Yalnız bir Veli bu caminin pencereslerinden bakmağa cesaret ete. Lakin bakkanı kibi, kaçırıp-bağırıp evine doğru kaçıp kete. Velinin aytkanına köre, caminin içinde obalanıp çoktan-çok kemikler tura eken...

Men, mina şimdi tereklernin artından beyaz kefinli kölgeler peyda olır, dep korkam ve etrafımni karavlayım.

-Yok, Eski camige kirmege baznam ötmey, -dep cevap berem. -Kayda deseñ barırım, lakin Eski caminin içine kiremem.

Gülizar peşmanlıknen közlerini menden ala. Men öz günahımni tanıgan adam kibi:

-Kayda deseñ, barırım, lakin Eski caminin içine

kiremem, -dep tekrarladım.

Gülizar:

-Korkasın mı? -dep soray.

-Korkaman, -dep yavaştan fisıldayım. -Aқиқaten korkam... Eger men büyük olsa edim... Men daa olğanı-olacağı on üç yaşındam. Bu lakırdıdan soñra biz daa bayığı vakıtlar susıp otıramız. Yağmur endi siyrekleştı, kök güdürdileri uzaklardan eşıtıle. Yeşıl suvlu gölcik başında turgan terek özü- (s.85) niñ ğam-kederini aytıp bildirmege adam kibi, başını kene töben alıp, gölcikniñ suvuna baqıp tura. Onıñ suvğa salınıp turgan pıtakları, saçları dağılgan ğamlı bir kızını andıra.

Men yapma bir ğamsızlıknen:

-Yağmur toqtamakta, -deyim.

Gülizar eşıtılır-eşıtılmez bir davuşnen:

-Men aşamak isteyim, -dedi.

Garip Gülizar! Bugün' ağızına asla bir şey alğan ekenmi? Kiyik ot tamırlarından pişirilgen şorbasını aşagan ekenmi?

Men kolumni cebime sokam. Onda, ıslanğan yağbezge sarılı, yapışkağ ve yımşak bir şeyler bar. Bu, mısır-boğday unundan pişirilgen pitedir. Men onı üyle maallerinde aşamak kereğim. Lakin üylege kadar daa eki-üç' saat olsa da, men özüm de aşamak isteyim.

Men yağbezni çezip, piteni ekige bölem. Pite bir tamam ıslanğan ve onun sarı daneçikleri parmaqlarıma yapışa, yerge töküle.

Biz biri-birimizge yaslanğan alda, indemezden aşaymız. Lakin bu keyf çokça barımay. Küçüçük bir piteçikten ne kadar keyf ala bilirsiz?

Men kızcıkça bakıp:

-Sı, nasıl toydı mı? -dep sorayım.

Gülizar indemey ve ep maşa cılışa. Kemikleri çıkıp kalğan omuzcıklarına yapışkan ıslak kaftanı, onun ariçliğini daa ziyade belletip tura.

Men onun cevabını beklep turmazdan:

-Elbet de toymağandır sı, -deyim.

Gülizar suv kögertiligidenden ap-aq betini maşa çevirip:

-Men bugün Settarın elinde bir yavluk boğday ötmegi kördim, -dey. -O şimdi bir-de-bir terekniñ tübünde gizlenip ötmek aşasa kerek. O aşamak istegende daima tereklerniñ artına çekile... Men onı sevmeyim.

Settar da ecki baka. Olarnıñ korantası yaşı yaşay, boğday ötmegi aşaylar. On dane sağılğan eckileri bar. Bizim ise yalnız bir dane eckimiz bar. Bir dane eckisi (s.86) olmağanlar da yok degil... Bir çoklarında ağızlarına almağa asla bir şeyleri de yok. Olğan-olacağı cenk, yakıntılık,

Urangel' asap-yutip yiberdiler.

Men esli-başlı adamlardan eşitip kalğan bu sözler üstünde tüşünem. Sqj, suskunlığını bitirmek maksadinen:

-Ana endi yağmur tekmi' toktadı, -deyim. Gülizar ise kuvançnen dağlarını ve kök yüzünü közetip:

-Ne kadar yahşı! -dey. -Aydı, yür', eckilerni barıp bakayık.

Gülizar oturğan yerinden atılıp tura ve kestirme yolğa çapıp çıka.

Men dört tarafıma qarayım. Yağmurnen yuvulğan dağ, bala közünde kuvanç külğüsinden peyda olğan közyaş tamçıları kibi yıldıray. Endi yağmur uzaklarda, köy ortındaki yerlerde yağmakta.

Gülizar kene ma' a kıcırıp:

-Aydı, yür', eckilerni barıp bakayık, -dey.

O kicleneçik boyunen ve basta ayakkacek ıslanğan bir alda yol ortasında dura ve ma' a bağırıp küle. Men onun omuzlarına maylı çekmenimni taşlap, birge dağ içine, eckilerimizni kıdıрмаğa ketemiz.

Baar... Biñ dokuz yüz yigirmi birinci yılağ gür' baari. İnsanlar kibi, dersiq tabiat da özüniq asırlar boyu taşınan zincirlerini köterip ata da, kızgalıp turğan bütün küçlerine yol berdi. Qayerge bakma -toprağını da, suvlarnı da, yollarnı da er yerni ot baskan.

Men Gülizarnı artından yürüp, tar bir yolcu boyu ketemiz. Islak otlar onı kaftanına silinip, üstlerindeki yağmur çıkırlarını yerge tökeler. Gülizarnı künesten yangan ayacıkları çiçeklerini, suvlarnı, çamurlarnı basıp keçe, yol ise aylana berip, suvlardan, togaycık icinden burulup, kaydadır, taqırlarğa doğru uzana.

Birden Gülizarnı ayacıkları tars toktala ve biz ekimiz de turğan yerimizde katıp qalamız. Balaban terekni artından nedir, bir şeyler sıtırday ve areket ete. Biz "eckilerdir!" dep kuvanamız. Lakin bu eckiler degil de, küçük boylu, tok betli Settar eken. O bizni eslemey ve ağız todurıp balaban bir köşe ötmek aşay. Onı yüzli hos, (s.87) közleri tokluknen yaltıray. Men q a bağıram:

-Bizim eckilerni körmediñ mi? -dep sorayım.

O seskenip başını kötere ve elindeki ötmekni aman cebine saklay.

Gülizar:

-Eki ecki -biri kök tüslü, ekincisi sarı, -dep aq lata.

Settar biraz cesaretlenip:

-Siziñ kotur eckilerin iz mañ a çok kerek ediler, -dep cevap kaytara.

Men ögge çıkıp:

-Kereknese, aydı, coyul ket başımdan, -dep onı ızgıstıram.

Biz onıñ nen çoktan berli düşmanımız. Men mina şimdi de, Gülizarnıñ közü aldında, onıñ nen tutuşmağa azırım.

Bu arada dağ artından, kırdan aşığı yuvarlatılğan arabanıñ tasırdısına oşap, devamlı surette kök güdürdey. Gülizar ses-seda köterip bağıra ve yol boyu çapıp kete. Men nasıldır bir korkuğa kapılıp, onıñ peşine tüsem ve bağıram:

-Ağlama, Gülizar, bizim eckilerimiz iç bir yakka çıkıp ketmezler.

Lakin Gülizar benim sesimni eşitmey ve oğ tezliginen ep ögge doğru çapa. Biz karanlık bir dağ icine barıp kiremiz. Yol, çıplak ve kanlı meşe ağaçları arasından, yılan kibi burulıp kete. Gülizar bu terekler arasından körüldim degence, kene de gayıp olıp kete. Onıñ üstünde endi kara kaftan degil de, nasıldır bir mavımtıraş, yıldırap turğan şey bar.

Men Gülizarnıñ peşinden çapa berip:

-Bir ecki kök tüslü, ekincisi sarıdır, -dep tekrarlayım. -Sen deputatsıñ, kız balacıklar kibi ağlamaktan utanmaysıñ mı?

Ayaklarım ağıra, bütün tenim sızlay, kızıcıkñıñ artından iç bir vakit yetip olamaycağımni ağılayım. Meni yorgunlık basa, köküsimni açmak bol-sal nefes almak ve şu

yerde, terek túbünde uzanıp, yatıp yuklamak isteyim. Men (s.88) yorgunluktan talip toktalam da, kızcıkka elimni sallayım. Elim terekke tokuna ve balaban terek sarhoş adam kibi bir kaç saniyeler sallana da, sq, camdan yapılgan bir sey kibi, cıñ kılday ve yerge avdarılıp, darma-dağın olup kete. Kimdir benim sıcak başım üstüne yavaştan kolunu koya. Men zornen yukumni bölip, közkapaklarımı açam, şaşkınlıknen etrafıma karayım. Közüm aldına kara koletkeler yığıla ve sq ra kene de sıñ ip yokalıp keteler; pencereden sıtık bulutlarnen örtülgen kök yüzü körüle.

Vengil örtülgen üstüne nağıs işlegen kumru kuşları kanat kereler. Kimdir benim başım üstünde cöl çiçekleri kibi koğuğan renkli bir sey sallap tura. Men betim üstünde katıp kalğan, nedir beklep turğan kök kuşnıñ yırtıcı közlerinden körüşmekten korkam. Lakin meraklana berip, yavaştan başımı çevirem. Başımı çevirgenim kibi, kadının boynu yayılğan kara saçlarını, nazik kulağını, incecik sakal kemigini ve yorgun em de kederli közlerini körem. Bu közler:

-Azizim, nasılsıñ, biraz aruv oldıñ mı? -dep soraylar.

Bu közlerdeki gam ve keder ümütke almasıp, olar yaşayışka, büyük yaşayışka işancenen parıldaylar.

-Menim azizim, canım... -dep yavaştan fisıldayım.

O bir kolunen benim başımı sıypay, ekincisinin renkli yelpazeni sallap tura.

-Sen ilac şişeciğini sindirdiñ, -dey. -Kök tülü ve sarı eçkilerni hatırladıñ mı?.. Sen bizim balalığımızı hatırlap, sandıraklay ediy.

Odanın pencereleeri, dersiy Şarekeniy çiçekli dağ meydanlıklarına doğru açılğan, evniñ içi gül' baar' tazelikleri kókuy. Yüregim coşkunlıknen ura başlay. Men, mına şimdi dağ suvuldar, kiyik armut teregi pitaklarını sallap, ceviz teregi artından eski kara kaftanlı arık kızciğ çapıp çıkar dep bekleyim.

Lakin o benim başım ucunda otura. O endi büyüdi, tegiz endamlı bir kadın oldu. Lakin evelkisi kibi kene de merametli ve nazik. Ev kösesindeki garderoob içinde asılı turğan onıñ jaketniñ sol tarafında "G.T.O" znacoğı (s.89) bar, znacokniñ yanında ekinci bir daa -yaltırap turğan deputatlık znacoğı bar.

Gülizar maña bakıp:

-Yukla, -dey. -Yuku seniñ için faydalıdır. Bunu doktor ayttı.

Men kilümsireyceek olam ve közlerimni yumam. Ferde üstünden kene de kumru kanat kerip, başım ucuna kelip kona. Men onıñ kanat şatırdılarını eşitip alam.

(s.90)

Bir köyde /oçerk/

Künes ketken sayın ziyade kızdıra. Kökte bir bulutçık bile yok. Yalıda kayık beklegen adamların sayı ep çoklaşa. Değ izde dalğaların kuveti de bargan sayın arttı.

Yalıdakiler:

-Böyle avada kayık kelalmaz, -dediler.

Taş üstünde çq kayıp oturğan kart bir kişi, kırmızı yavlıgınen betinden yolaq-yolaq cıbirğan terini sürtip kuturğan canavarnı aq dirğan kocaman dalğalarğa tikilip bakıp turdı. Kartnı negedir tarsıqqanı aşkar (s.91) edi. Kalgeli yerge avuştı:

-Ebet bugün kayıkna nafiye bekleyimiz, -dep sözge koşıldı.

Kartnı sözleri er kesni daa ziyade ümütsizlendirdi. Halk azar-azar darqala başladı. Tek kartnı bir özü ve torunu olsa kerek, yanındaki bala, katıp kaldı. Men olarğa taba barıp laf kattım:

-Kartım, nasıl belleysiz, değ iz bugün tınar ekenmi?

-Tınacağa beş zemey, oğlum, dalğa içeriden...
Karsıdan yeñ esse, belki sakinler.

Şart terden sarargan yavlıgınen kene de yüzünü
sildi. Torunını başını künesten korçaladı.

-Oğurlar, ne tarafğa, oğlum?

-Tuvakğa barmak niyetim bar.

-Selametlikmi?

-Yok, işnen baram, şartım.

Şartnıñ yüzünde külümsirev alameti sezdim. Negedir
ıdırıngın kibi oldı, sıq fisıldinen:

-Asıkma, oğlum, birazdan poçta kayığı ketecek,
minerimiz, -dedi.

Serin yeñcik esti. Yürekke az da olsa yengillik
berdi. Çokğa barmay "Raboçiy Ugolok" betten beyaz kayık
köründi.

Biz artık acık deş izdemiz. Kök yüzüne tırmaşkan
selbi boyda dalğalar, kayıknı top kibi anda-mında köterip
atalar. Lakin er ögge ketemiz. Er kes ses-soluşsız otura.
Tuvak yalıısına yakınlaştık. Şart:

-Köyümüzge bir mol oy da kerek amma, -dep taşladı.
Zar zornen ıyıkça bir yerge yaklaşıp karağa ayak bastık.

Kayıq kalğan yolculardan Üskütke doğru yol aldı.
Kestirme yoldan tim-tik köterildik, yarasıp turğan mektep
binası yanından ötip, köyge sarıktık.

Köy. Kara deş izniñ düñber bir köşesinde, dæreler arasında, bağıcalar, bağlar kucağında yarasıp turgan Tuvağ köyü. Üyle küneşi bar küçünen fişkıra Tıncıq. Nefes almak bile zor. Köy soğakları cım-cırt. Şeerden kelgen adamğa kusur olıp körüne. Bütün vaqıt indemey adımlağan kart: (s.92)

-Ay bir yağmur kerek amma, -dedi.

Köy tükani yanından solğa burulıp, suvu nomay özenniñ kenarındaki büyük ceviz teregi túbünde toktalıp yal aldık. Kuyudan salkın suv çekip, araretimizni kandırdık. Yürekler tazerdi.

Kart bizni evine musafirlikke çağırdı:

-Keteyik, biraz raatlanayık, -dedi.

-Yok, kartım, sağ oluñız. Mağa kolhoz idaresine barmak kerek, -dedim.

-Kime?

-Kolhoz reisine.

Kart küllümsirep:

-ibraimge dese, -dedi. -Tapalmazsıñ, oğlum. Onı bu vakıttı idarede tapalmazsıñ. Cemaat kayda olsa, o da andadır.

Men kartnen sağlıqlaşıp, idarege adımladım.

Kartnıñ aytkanı doğru çıktı. Reis bugün bağlarını dolana eken. Bağlar betke yöneldik. Aşağıdan kelgen -urra!

sesleri köyniğin tınclığını bozdu. Merak etip, ses kelgen betke çevriıldim. Mektep binası yanında bir top köy yası talim keçe. Olar, Kızıl Orduğa ketecek yaşlar, çalışuvdan soñ arbiy işni ögrenenler.

Köy cetindeki gür bağcalarğa yakınlaşkanda karşımızğa uzun boylu, mazallı bir adam rastkeıldı. Bu - kolhoz reisi İbrahim Karamanov eken. Tınıştık. Bağlarını kösterdi. O:

-Biltir bereketimiz pek güzel edi, -dep aqlatıp başladı. -Bu yıl suvuqtan biraz bağımız zarar kördi. Endi hastalık da peyda oldı.

Bu sözlerni reisinin şikayeti dep bellemeğiz. Hayır! O, tabiat hısımının ketirgen zararlarına karşı körülgün tedbirler aqqında aytmaq istedi. Lafnı başka türlü başladı, lakin niyeti fena degil.

Kolhozçılar namusnen tırıştılar. Agronomimizni köstergen seylerni ömürge keçirdik. Bu yıl bağlarımız bizni kene de incıtmaz dep tüşünemiz, em ümütimiz de qaviy.

Bağlarını baktık. Bakmaq bağ, bakmasaq -dağ (s.93) olır, degen aqıllı sözlerge kayta-kayta qanası. Terek degen şey de bala kibi bakuv istey. Tereknin de yüzüne köre ağırısı, yarası ola. Bu yaralarnı vaqtında eslep sagiltmasaq, insan kibi terek de açmay sola, vaqıtsız kartaya, gayıp olıp kete. Terek yarasını vaqtında tedaviy

etken kişilere ağac hirurgları adını bermek mümkün.

Ketemiz. Er terak sanki külip tura. Kazılğan, pıtılğan, ilaqlanğan...

-Bu yıl hozyaystvomız bütün pıtaklarını -bağcılık, bağcılıq, koycılık -episini köy hozyaystvosi sergisinde köstermege aq kazandıq, -dey Karamanov.

-Ya adamlar, bu hozyaystvoni yetistiren adamlar?

Reis adamlarnı aytmağa unutğanına sıkılıp, lakin gizlenmez gururnen.

-Ana, mesele de şunda. Bu yıl bizim kolhozdan sergige 46 adam iştirak etecek. Siz bunu köz' öğüne ketiresiñ izmi? Aytması kolay...

Idarege keldik. İçeri kirgeniñ nen divarda yaraşıp turğan büyük baqış-serginin baş komiteti tarafından kolhozğa berilgen diplom köziñe ilise.

Reis bizni kolhozniñ bütün yaşavinen tanış etmege tırıştı. Az bir vaqıt içinde iç olacak şeymi?

-Çok uzatıp oturmayım, -dedi. -Keçken sene kolhozımız eki million üç biñ rublelik kelir aldı. Babadelerimizniñ aqlına kelmegen kelir. Kolhoz keliri.

Apansızdan içeri kirgen bir adam lafımızni bölđi. O, rus tilinde laf etti.

-Sq, ne yapacaqmız? Lineyklar azır degil.

Karamanov kaşlarını çatıp:

-Ya ne için? -dey soradı.

-Kerek materiallar yetişmey.

-Yarın er şeyni tağıştırırmız. Ne vakıt azırlarsız?

-Bir kaç künden,

-Er alda, ne vakıt?

-Birinde.

-Bu söylenüv Karamanov arkadaşnıñ bütün çalışuvı (s.94) için harakterli eken. Köydeşleri:

-İbrahim aytқан şeyni unutmaz, -deyler. -Ayttımmı yapar. Senin nasıl yapkanıñ nı da teskerir, -deyler.

Bunı Karamanovnıñ özü de ayta. Maqtanmak için degil, soraganları için.

-İşniñ muvafakiyeti -er brigadağa ve zvenoğa konkret yardım yapmaktan bağıdır. Vazife bergen sq, mitlak ikinci küni edasını teskerem, -dey.

Karamanovnıñ bu "adetini" kolhozcular yahşı bileler. Zorca kelgen vakıt da ola, lakin işniñ faydasına ketken er areket zor olsa da, ağılı çalışkan adamnı costıra.

Reiske köyniñ bütün ömrünen meraklanmak kerek ola.

Köyde bir yaşnıñ toyu bar eken. Çalgı takımı için reiske keleler. Kelgen yas:

-İbrahim ağa, toynı bir şey etip çalgınen yarastırmacak, olmaycaq.

Reis işniñ aslını bir kereden ağılay. Yaşlarnıñ

istegi yerine kele.

-Karamanov arkadaş, -dey, -balamız çok, yerimiz tar.
Ne yapayık, bilmeyim, -dey.

Reiske bu mesele üzerinde kerçekten baş yormak gerek
ola. Şimdi işni kızgın vaktı. Er kim bir kalmay isinde
bulunmak gerek. Balasını yaslige yerlestirilmemiş kadın
elbet de işke çıkalmaz. Bu, kolhozni zararına.

Karamanov tüşüne-taşına, idarenin toplasuvini
cağırıp, meseleni alal'-acele ceze.

Kolhoz idaresinin simdiki binası tezden yaslige
cevirilecek. Bol, dülber, pek kelişikli bina.

Biz "kolhozcularni seviyesi yükseldi" degen ibareni
tekrarlamaya sevemiz. Lakin bunu sezdirgen allarnı er vakit
keregiday seçalmayız. Bunun için kolhozcular kütesinen
sıkı surette bağı olmak kereksin .

... Tuvak köyü klubında temaşa kete. Bütün cemaat
keşgen desek, yağışmamız. Lakin yer taraslık, pek
taraslık. Yarı cemaat tışta. Canı ziyade ağırğan soyları,
söylene, mırıldana, evlerine kaytalar.

-Bütün küñ çalışıp, akşam klubda da bir parça
raatlanma.

(s.95)

-Bu camini ne bellegenler, bilmem, sanki köyde
toprak az!

Yerli öpkeler, akılı öfkeler. Köy elbaşçılarının kulakları çınlay. Partiya teşkilatının avalesinen Karamanov klub meselesini kolhozcuların toplantı öğüne koya. Laf çok sürmey. Kolhozcular bir ağızdan:

-Yağı klub yaptırmak gerek, -deyler.

Para, çok para gerek olacak, 500 bin ruble. Lakin kolhozcuların rahatlığı, medeniy istekleri yerine ketirilsin de, para tapılır! O parayı kolhozcular özleri, öz'emeklerinden kazanalar.

Ya elektrik stantsiyası? Ne, Tuvaklılar Kuru-özende yaşağanlardan eksiklermi, yoksa? Medeniy ömür, söznen kurulmay. Kolhozcular öz' evlerinde flic lampochaları yanganını isteyler. İstek boş kalmay. Tezden elektrik stantsiyası yapılıp bite. Tuvaklılarğa bir köz'aydıday.

Karamanov arkadaş hozyaystvoni da, adamlarını da, onların isteklerini de toktamay öğrenip tura. Buğa köre de yolbaşçılık yapa. İc bir şeyni közden kaçırmaq mümkün degil. Kolhozun dört bin sekiz yüz baş ayvanı var. Olarğa yem azırlamak gerek. Bunu ise şimdiden tüşünmek gerek. Ya kartop? Sanki kolhoz kartop yetiştirilmeycek? Yer mi? Ya dağlardaki alanlıklarğa ne olğan? Küçüközenliler keçken sene bu alanlıklardan bayağı kartop aldılar. Bu yıl Tuvak kolhozu da artta kalmadı.

Kolhoz reisi kocaman hozyaystvoni, sotsialist

hozyaystvosının alay taraflarınen meraklına. O, yalnızız degil. Partiya teşkilatından yolbaşçılık ve yardım ala. Komsomollar yardım eteler. Kolhozçılarnın özleri büyük yardım, büyük kuvet. Bu kadar kuvetnen kolhozdaki bütün eksikliklerni çar-çabik yok etmek mümkün.

Bütünsoyuz köy hozyaystvosı sergisinde baş komitet tarafından biltir Karamanov arkadaşğa berilgen büyük kümüş medal-bütün kolhozğa berilgen mükafattır.

Bu yıl kolhozın kazancları daa büyük olacaktır.

(s.156)

"Şevketovlar" povestinden bir parça

Etraf karanlıklaştı. Turup, aşka kettiler. Aşhane bol, kenis. Stollar yaltıravuk kleyonkalarnen örtülgen. Olar, sarpancılar stolu başına oturdılar. Stol üstünde Pakizeniñ anası tarafından toğralıp, canaklarğa koyulğan yağlı koy peyniri, ötmek. Aşcı kız olarğa tatlı çay ketirdi. Çap-çap aşamağa başladılar. Bir tınış aşagan sq Süleyman Mecit aqqında söz açtı. -Tez kaytarmeken şu? - dedi.

Pakize küldi. Çatlak dudaklı ufacık ağızını biraz cılmayttı da, ap-aq iri, sağlam tişlerini köründirdi, sakıldap küldi. Künden qararğan, tegiz bakır yanaklarında cukurcıklar körüندی.

-Fek begengensiñ olmalı. Lakin zarar yok. Onı er kes say begene: Yaşlar da, kızlar da, kartlar da, kartiyler de -er kes. Çalışkır yaş, tabiatlı yaş. O, benim ağam. Babamız bir, anamız başka.

Süleyman Seskendi. Kene tanış tüşünceler, kene tanış yürek çapalanuvı... Bu ne? Bir kün içinde çeşit acayip

allarga rastkelmek. Bak, bular da aynı kibiler. Bularnıñ da babaları bir, anaları başqa... Lakin bular şeyler, sağlamlar, tüşüncesizler... Hayır-tüşünceliler. Lakin olarnıñ tüşünceleri başqa bir tarafa doğrulğan. Olar başqa bir şeyler aqqında tüşüneler. Onıñ çok tüşünip de, kene de yapacağını tapıstırma- (s.157) gan şeylerni olar kolay-kolay iç tüşünmeden tapalar. Mecid kısta balık avı uyuştarmaknı tüşünip cüre eken, Pakize de anavı dinamo tapkan yasnen köyni elektrikleştirecek. Amma onıñ tüşünceleri özüniñ yüregi aqqında, öz' tabiatını, öz' aqlakını temizlev aqqında. Amma olar bu hususta iç tüşünmeyler, ollaki, özleri temizler. Hucur bu ömür degen şey.

Pakize çay içkende siyrek-sandırak aşağıdan qa bakıp ala. Bazılarda, sanki onıñ tüşünceli, kaygılı cırayını mışkil eter, erıştırir kibi, cılmayıp, külümsirep taşlay. Süleyman bundan utana, çekine, tüşüncelerini kuvıp, şey lenmege tırışa. Pakize, stakanını boşata da, Süleymanı aşiktırmağa başlay.

-Kıbirdansa şunı, yaman yavaş içesiñ. Artık suvuğan çayğa üfüngeñ ne? Seniñ yerin de Mecid onı bir kereden yutkan olır edi, -dey.

Kene Mecid aqqında söz açıla. O bala ekende anası ölgen, sq babası Pakizenin anasına evlengen. Evlengen dep,

Pakizenin anası ona kaçıp çıkmış. Fıkare olgandırımı, yoksa bir kün sarhoşlanıp, Cemaladdin bayğa açuvinde, köy ortasında efendi akaynı söggeni içinmi, kızın ana-babası onu Mecidnin babasına bermeycek olğanlar, lakin kız onu sevgen. Bu, orta çağında, dülber mazallı bir adam eken.

Mollanı söggeni için onu bastırıkça alğan olsalar da, biraz yatқан sq ortalıkta bir aleket çıkmış. Padışa ondaylarnın bastırıktan çıkarılıp yiberilmesini emir etken. O, köyge kaytkanda tutқан kızın alğan kaçқан. Say etip, olar Mecidnen beraber öşkenler. Dünya cenki zamanında babaları cenkte vefat etken. Korantanı beslemek Mecidnin arkasına yüklengen. O çalışқан. Pek çalışқан. Çünkü çalışmay ne yapsın.

Aşhaneden çıktılar. Klubdan yağırap calğı sesi keldi. Davulcu yaş pek kızğan olmalı, davulnı dağırdısı kulaknı tındıra.

Pakize:

-öz' calgıcılarımız. Aydı, körersin, andan sq brigadirlernin kündelik otcötları da bar, -dey.

(s.158)

-Yok, men ketmem. Çalıştım... Keçken gece yol cürdim, yoruldim. Yukum kele...

Pakize küldi:

-E, yorulsañ, ne yapayım. öyle ise, bar, yat yukla,

raatlanırsın, -dedi. Aylanıp klubga ketti.

Süleyman, sarhoş kibi sallanıp, sarpanlarğa kayıttı. Sarpan töpesine çıkıp bir yuğu yasadı. Başına kadar aşlık içine kömülip yattı. Başı tübüne, çantasından çıkarıp, bir yastıçık koydı...

Birden yüksek bir uçurımdan aşağı, karanlık çukurğa yuvarlangan kibi oldı. Kaya caplarına urulıp, yuvarlandı, yuvarlandı da, sıq kene de birden sıp toktalıp karanlık avada asılıp kaldı.

Aşağıda, tüpsiz karanlıkta, sasık sazlık boylatıp süyreklenen öz' suretini kördi. Suret özünün bu cekiştirici, ağır süyreklenüvini asker urbası kiygen baladan başladı. Toplar atıldı, insanlar öldürildi, yol boyu tereklerge asılğan cesedler peyda oldı. Kimlerdir, birer şaşkın kibi, şakıldap küldi, siseler saltıratıldı, nasıldır çıplak kadınlar, asker urbası kiygen insanlar, sarhoşlar yol üstünde yatıp kaldılar. O ketti, asker urbası kiygen bala kiyimini çıkarıp taşıladı. Kaydandır toplasıp, açlar sürüsü keldi. Onuñ yol üstünde taşılap kaldırğan kiyimini köterip, parca-parça etip başladılar.

Betleri solğan, saçları dağılğan, közleri akıyğan. Suret korktı. Bar kuvetinen capıp, bulardan kaçmağa başladı. Lakin açlar da onuñ peşinden kalmaylar. Suret capa-çapa... Suret terledi pişti. Birden ayak astında aç

bir kadın peyda oldu. O üstünü eski bir çuvalnen örtken. Özü iğ lenip, parmaklarını emip yata.

-Oğlum, -dey, -ana o yakka çap! Anda yol kuru. Çap, oğlum, yoksa olar seni tutarlar. Çap... çap... -dey, özü parmakları boğazına tıkilgan gibi, başını artka taşlap, kózlerini akıytmağa başlay. Suret, keskin bir sesnen ökürip, kadın üstüne yıkılıp tüşe. Onı kucaqlay, onı kuru bir terisi kalgan kirli yanaklarını öpmeye başlay.

(s.159)

- Anacığım, endi men ne yaparım? -dey.

Aylanıp artına baka. Kene açlar sürüsü köre. Korkıp, biraz vakit kenarğa taypıla-taypıla da, sq birden anası köstergen tarafka çapa.

Köy. Şişman kursak, çal saşal bir canavar. Suret q a "dayım" dey. Suretke, sıcak suvğa un bulğap, yarım tepsi bulamık berile -aşay. Lakin kene aç. Onı saçuvğa çıkarmağa başlay. Çıkara, kaytarıp bir tepsi bulamık bereler. Kene çıkara, kene bulamık bereler. Kaç aftalar boyu. Suret cölde süyreklenene. Saçuv bite. Lakin hozyaystvoda iş bitmey. Kene süyreklenene, kene bulamık... Bir kün suret, yatқан çulları üstünden, yarım kömeç taba. Sevinip aşay, saba çal saşal yırtıcı kele. Yanında mazallı bir oğlu. Açuvnen suretke baka da:

-Kana kömeç? -dey.

Suret ağ lay. Kúcsúz bir sesnen uzundan uzunđa:

-Ah, hıyanet! -dep iğ lep başlay.

Bu kómeç onığ yatağına aselet onığ elge temizligini sinamak iin koyulđan. al sağal yırtıcı, kóźlerini ağaytıp, onığ ústúne kele.

-Sen benim atlarımı, tuvarlarımı hırsızlamadı keldiğ mi? Sen benim barlığımı hırsızlayacak oladı mı? -dey ve oğlunen beraber onı kóteklemeye başlay.

Suret esini başına topladı. Er yeri yara. Er yeri ağıra. Turıp kene apa başladı.

Seer. Balaban bir bađđal tukanı. Sokur Abcelil'. Suret ket-kete óse, búiđy. Arkadaşları. Kassada para.Restoranlar. Bir kún'sokur Abcelil' kele de:

-Maraz bolşevikler hususiy aliş-verişni yok etecekler emiş. Tukan kapatıla. Sen boşığ! -dey.

Suret kete. Cukurlar aza. Azbar sipire. Arabalarđa, avtolarđa, vagonlarđa sey yukley. Kóyden adam kele. Dayısınınığ kóyden sürúlgenini ayta. Suret sevine. Bu vakıt onı teri zavodına alalar. alışa başlay. Okuvını arttır. Endi suret súyreklenmey. Yağı ayakđa başkan bala gibi, turıp cüre başlay, sevine...

Nedir oldı. Suret yokaldı. Súleyman birden ucıp, kene uçurım başına ıktı. Er yeri terge batkan.

(s.160)

Turup, çantasından yüzbezi çıkarıp, sürtündü. Bir tosat yıldızlarğa bakıp yattı. —

Daa yuku arasında eşitilgen pişiltılar, ağır soluşlar kesilmedi. Kimdir, sarpan tübünde at ağızlığını şaltıratıp, yavaştan: "Tik tur, domuz ayvan!" -dep sögünip taşladı. Süleyman turdı. Aşağı bahtı. Karanlıkta şu yerdeki toban obaları yanında arabaga bir şeyler yüklegen bir kaç insan kölgesini kördi.

-Doğuz çuval olmak kerek. Doğuzincisi da mindadır. Araştırıñız. Çabik oluñız!

Süleyman ahladı. Kanı miyine çıktı. Yuvarlanıp, sarpan töpesinden aşağı tüşti de, kölgelerden biriniñ yaqasına yapıştı. Deminki sarı miyıklı şcetovod Mambet. Süleyman tışlerini kıçırdatıp, açuvnen:

-Cemaat malını hırsızlaysıñ mı? -dedi de, yumruğinen urıp, şcetovodni yerge avdandı. İkinci birisine atıldı. Lakin bu vakıt kimdir pek ağır ve pek katti bir seynen arttan onıñ başına urdı. Süleyman, piçilgen bir terek kibi, yerge yıkıldı...

Temiz, cıynağ, yarığ ve lakin boş bir oda. Divarları açık sarı boyanen boyalangan. Bir kaç krovat. Er biri temiz camaşırnen örtülgen. Onıñ başı ucunda krovat camaşırı kibi beyaz kiyimli mülayim bir kız. Süleyman, közlerini açkanı

kibi kıızdan:

-Hırsızlar tutuldımı? dep soradı.

-Tutuldu. Lakin kıbirdamağ ız. Sizge kıbirdamak olmaz. Vücudıñ ızğa iç bir areket yaptıрмаğ ız. Ana say.

Birazdan Mecid keldi. Cırayı açuvlı. Süleymanın başı ucuna oturdu...

-Sıñ, nasıl, pek ağırımı? -dedi.

-Yok, şimdilik bir şey yok.

Mecid sögüñdi.

-Bak sen hainlerni! Hırsızlıknen yaşaycağ olğanlar, dedi ve cırayıñ burunına bakıp devam etti. -Biz olarnıñ bir hınzırlıknen oğraşkanlarına şübelenmey turmadık, amma... yañsı ki yarı yolda arabam parlandı da köyge kayttım, atlarını tuvarıp, sarpanga yatmağa (s.161) kelgende, olarnıñ hınzırlığına rastkeldim, yoksa...

Süleyman sabırsızlıknen:

-Aytsa, Mecid, kimler ya olar? -dep soradı.

-Kimler olsun. Arslanovlar daa...

-Kimler?

-Arslanovlar. Seniñ başıñ a demir tayaknen urğan da o edi.

Süleyman açuvından öz-özünü unutıp, atılıp turcağ oldu. Lakin miyine büyük bir ağrı duydu. Kéz' aldına karanlık cökti. Acı bir sesnen iñ lep:

-Ah, Mecid... -dep bir seyler aytacak oldu, lakin köterilgen başı, takatsızlanıp, kene yastık üstüne tüşti. Süleyman aytacağını aytmadı.

Mecid, bağırıp, feldşer kızını çağırıldı. Atılıp, doktorğa çapıp ketti. Yolda rastkelgenlerge kulak asmadı, adinen çağırılğanda da toqtamadı. Eki-üç' adımın birinde:

-Harap ettiler, harap ettiler yaşını... -dep tekrarlardı. iman birlikte emin birliği bar, deyler. Cemaat malı oğrunda beläğe rastkelgen bir arkadaşına kardaşlık duyguları onı, aldını-artını bilmey çaptırdılar.

Reis, teşkericiniñ soravlarına bir kaç kün' ic bir türlü cevap bermey turdı. Arabacı Çorakaynen şçetovod Mambet de sanki evelce böyle kararlaştırılğan kibi reisinñ susuvına yağı ic bir sey koşmadılar.

Halk kızdı. Kolhozçılar şiddetli yelden daa ziyade alevlenip, yalqınlı ağaç parçaları çöplerini etrafındaki başka evlerge de çıbirtkan ve olarğa da alev tutaştırğan bir yangın kibi tutaşıp kettiler.

Olarınñ tırışıp, ternen, zametnen yaratkan, meydana ketirgen bereketlerini hırsızlaşanlarğa doğğan nefretli açuvları, sçq derecesine indi. Atta arada, olarnı ükümsiz kuruşunğa tizilmelerini talap etkenler de oldu.

Er yerde -keniş kulan çöllerde, bostanlarda, armanda brigadalar toplastı. Cemaat malını hırsızlaşanlarğa sınıfiy

nefret kararları çıkarıldı.

Bir-eki kün' içinde bu a daa bir mesele koşıldı. (s.162) Reisni, ağızını acıp, tilini cezmege mecbur etkende, ana şu al oldu. O, bir yıldan berli kolhoz reisi olup çalışkan vakti içinde kolhozcular cemaatına yapkan osallıklarını birli-birli aytıp berdi. Köyden daa dört adam yakalandı.

Hırsızlar meselesi cezildi, lakin ortalıkka ikinci bir mesele kelip çıktı. Bu mesele -Süleyman meselesi edi. O, Mecidnen körüşip, kızgınlığından, hasta miyini zorlağanına üç' kün kecken olsa da, sandıraqlavından toktamadı. Onu artını kesmeden, yaman sesnen bağırıp, neicündür, Arslanov ve daa nasıldır bir Şevketovnen sataşmaları, nasıldır keçmişler, öldürüvler akındaki sözleri doktor kadınını şeklendirdi. O, sekini teskericige bildirdi. Teskerici, kıştaşanega kelip, aynı böyle sandıraqlavni öz' kulaginen eşitken soq, Arslanovnen Süleyman arasında nasıldır bir bağ olğanını belgiledi. Kaytıp, kene Arslanovğa yapıştı.

Reis cezildi. Soq ki körüşmede bergen sözünece Süleymannıñ oqa kim olğanını da, özünüñ keçmişini de ve kolhozga neler yapkanını da birli-birli aytıp koydı.

Köy ekige ayrıldı. Köyde bitaraf qalmadı. Kolhozcularnıñ bir kısmı -büyük bir çoqluğı- reisniñ kim

ekenini bilip de, cemaattan gizlegeni için Süleymanı kabaatlı tanıdı, ikinci bir kısmı -küçük bir azlığı- ağası olğan sq, kardaşlık duyguları gizlegen, köresiq, ep bir, keç de olsa, mesele onı sayesinde aqlasıldı, degilmi? Andan sq, belki, yarım kün içinde aytmğa da yetiştiremagandır... -dep onı aqlamğa çalıştı.

Mecid de birincilerge koşıldı. O, bu künler içinde say da açuvlı cürse de, Süleyman meselesi kelip çıkkan sq daa ziyade açuvlandı. Süleyman ayınganı kibi, hastahanege çaptı. Feldşer kızdın zornen izin alıp, Süleymanın yanına kirdi. Yaralanğanınıq ertesi kününe köre Süleyman daa ziyade solğan, ağargan olsa da, cırayı tınc. Mecid kelip, kene onıq başı ucuna oturdı.

-Ulan, Arslanov seniğ ağaq eken daa, ne aytmadıq - ya? -dedi.

Süleyman çok burğalanmadı. Kestirip cevap bermege (s.163) çalıştı.

-Ebet, Mecid, men onıq kim ekenini bilgen olsam da, yaqlıstım, bilip yaqlıstım... -dedi.

Mecid kızdı.

-Ne demek olsun, proletar revolyutsiyasına on bes yıl keçken sq da, böyle, belli bir meselede yaqlışmaq olırmı? Belkim sen, acıdım deycek olasıq dir?

Süleyman közlerini yumdı. Mecid olardan birer tamçı

yaş atılıp çıkkanını körđi. Lakin Süleyman ağızını açmadı. Tişlerini sıktı da, yatқан yerinde yavaştan başını silkip aldı. Közyaşı onu yanğından yastık üstüne tıgırıp tüsti. O, hasta miyinen bir daa: "Ebet, kattı bu -sırfiy küreş kanunları," -dep tüşündi.

Lakin yüreginde bu a iç bir cevap sesi eşitmedi.

Közlerini açıp kaltıravuk bir sesnen:

-Kim bilsin onu... acıgandırım daa, -dedi.

(1932 s.)

(s.185)

"İblisniñ ziyafetine davet" povestinden bir parça

Gençler vekaleti -yani Celal Meinov, Üseyin Toktargazi, Abduresid Mediyev - Nusret İlmiy İsmail' muallimniñ uzurında bulundılar. Muallim yaqısı niyet ile buyurgan musafirlerini, yüksek nezakette kabul etti.

-Rus inkılabı oldı, -dediler gençler qa, -milletler teprendiler. Olarnıñ kafalarında artık milliy azatlıq tüşünceleri uyandı... "Terciman"ğa özünüñ siyasiy istikametini biraz deqıstirip, demokratik fikirlerge kenişçe yol bermege, zanımca, vaqıt keldi! Bu işni "Terciman" yapmağa borclı. Bizde başqa imkan yok.

-İnkılab oldı, ama yaqı bilmedi, -dep cevap berdi Gasprinskiy. -Ayatımız evelki kibi... eski amam-eski tas! Dümen başında kene burcuu. Demokratik fikirlerge, gazetamda olğanından ziyade kulaç berip olamayım. Ziyade bersen, "Terciman", şübesiz, kapalacaq. Bizge gazeta kerek. Men de "Vatan hadimi" kibi: "Topraq onı öz'küç' ile süngen-saçkan adamlarğa berilmek kerek," ile yaza bilem. Netice ne olıp çıkar, özüniz bilesiñiz! Fikirimce beklemek... güzel'

künler kelgencce beklemek kerek!

Mezkur vakialar yüz bergen vakıtta İsmail' Gasprinskiy elli yedi yaşında, Abdüresid Mediyev yigirmi sekizde edi. Abdüresid efendi anadan doğğanda İsmail' Gasprinskiy Simferopol' gimnaziyasını ve Voronej askeri mektebini bitirgen, Moskva edadiyesine /on yıllık mektepte/ okuğan, rus professorlarında tasil körgen, Parijde, Madridde, Stambulda yaşağan... Elğamra sarayında cazibeli, yarı mağrib /mavr/, yarı İspan kızları cemiyetlerinde buluğan, Kairde arap tilinde "El'nağza" /"Yeğ iden doğuv"/ gazetasını neşir etken, "Kontinantal" zalasında üç yüz altmış adamnıñ ögünde maarif ve medeniyet hususunda arâretli nutuğ söylegen, niayet, idil boylarındaki tüccar İsfendiyar Akçurinnıñ kızı Zöre hanımğa evlenip, ar- (s.186) tıñ üç'ogul, üç'kıznıñ babası olğan... ebet, bu işler olup keçken ediler...

Bir defa, Üseyin Samil' aqqında yeğ i malumat tapmaq Umütinen, çansaray kütüphanesinde eski mecmualarnı qarıştırgan vakıtında, belli muallim ve muarir İsmail' Lömanovnıñ eli ile yazılğan vesika közüme çalındı. Bu vesika matbaada basılğanı yok... das elyazmada edi. İsmail' Gasprinskiynıñ mufassal tercimeialı. Elyazmanıñ astında 1894 senesi tarihi koyulğan. Lömanov o vakıtta rus tilinde muallimlik ve "Terciman" idarehanesinde muarirlik ete eken.

1893 senesi "Terciman"nın dünyaya kelüvine on yıl oluvı münasebeti ile, okuyıcıların ırcalarına binaen, muarrirnin tercimeialını yazıp, Odessa tsenzurasına köstere. Tsenzura elyazmanın çok yerlerini tintkelegen sq, kitap sekilinde çıkarılmasına ruhsat bere. Ama elyazma, kitap alında niçündür çıkıp olamay. "Terciman"nın yigirmi yillığı bayram etilgende kene elyazma lağırdısı köterile. Kitap bu sefer de neşir etilmey. Sq ra açılmaz dolaplarğa koyula... olarda kalıp kete. Elyazmanın birinci saifesi üzerinde Gasprinskiynin öz' kolunen: "Bu eserden kelecak kar Bağcasarayda kızlar için açılacak yağı mektebe verilecektir...", -dep yazılğan.

Gasprinskiy ağıındaki sözlerimiz muterem okuyıcılarımızğa açık ağılaşılması için men Lömanovnin mezkur eserindeki kimer satırlarğa müracaat etüvni layık kördim.

Elyazmada denilgenine köre, Gasprinskiy Zincirli medresede tatar gençligine rus tili dersleri bergen devirde Asan Nuri adlı yaş, münever kişi ile tanış ola. Onı bir filcan kave içmege davet ete. Veli-baba kavehanesine kirip, salkın ücrede közni oğsar örnekli, yımşak minder üzerinde oturıp konuşanda öz-özlüğinden ayat ve hizmet ağıında lağırdı açıla ki, bu vakıtta Gasprinskiy musafirnin kim ekenini bile.

Doğma Ay-Vasıllı Asan Nuri 1860 senesi Stambulğa okumağa kete. Darülmaarif ve Darültalim mekteplerini bitire, Cemiyet-Aliyede, Osmaniyede tasil köre. Hariciye (s.187) Nazaretinde çalışma, 1876 senesi türk inkilabçılarının beraber sultan Azizniñ tahtından endirilüvi işinde faal iştirak ete. Sultan Abdul Amitke azırlanılğan suihasıta koşula. Abdul-Amitniñ emirine binaen, polis idaresi hadimleri Asan Nurini ve arkadaşlarını apuşhaneye kapamak için kıdırğanlarını aq lap, fransız vapurına minip, Avropağa qaça, yarım dünyanı döne-dolana, 1879 senesi baba toprağına kelip cıqa. Köre ki, ayat bunda da parlak degil. Halk padişa zulumu altında iñ lemekte.

-Tatarnıñ ayatındaki müşkilat -onıñ cailliginden, medeniyetçe keride kaluvından sebep... -dey aq a İsmail efendi, -yükselmek için ilimge ve fenge saip olmak kerek. Bu yalnız kımlılar için degil, Rusiyeniñ cümle müsülmanları için zarur.

Subet bir künde bitmey. Çok künler muhtelif yerlerde devam ete. Niayet, halkqa esaretten kurtuluv yollarını matbuat aydınlata bilecegine qaniy olup, kımtatar tilinde gazeta neşir etüv fikrine keleler. Bu fikirni ayatqa tatbık maqsadı ile "Tongıc", "Sefağ", "Neşriyat İsmailiye" adları altında mecmualar çıkaruvğa nail olalar. Kımda o

zamanda matbaa yok. Mecmualarını Tifliste tab etip, Kırmğa ketirip darğatalar.

Lakin böyle çetin usulnen muradğa irmek pek küç' olacağı ağılaşılğan sığı Gasprinskiy ve Asan Nuri ufak-tüfek mecmualardan vazgeçip, iri acimde siyasiy ve iktisadiy gazeta neşirine tutunalar. Kırmğın Rusiyeye koşulğanına yüz yıl toluvi künlüni kayd etüvge azırlık ketkende Gasprinskiy, Kırmıtatarlarını ana tilinde gazeta neşirine ruğset etilmesi için yalvarıp, imperator azretleri adına arzual yaza. Arzualnı yazıp, özü Peterburgğa kete. Rus tilinde konuşuvda eyi natık, İsmail' Gasprinskiy ükümet adamlarına meseleni büyük ustalıknen ağılatıp, olarnı kandırıp, işni yapıp, aftada bir defa olmak üzere "Terciman" adlı gazeta çıkarılmasına ruğset alıp kele. Musaadeni Rusiye için böyle şuretli küngü itaf ile istemege bilüvni özü büyük akıl ve cesaretni timsali edi. Muallimde bu kabiliyetlerni episi tapıldı.

1883 senesi onıncı aprelde "Terciman"nı birinci (s.188) sanı çıkkan sığı Asan Nuri yalı boyuna avdet ete, muallimlik işinen meşğul ola. Asan Nuri esaretni, zulumnı düşmanı, yalı boyu şeerlerinde ve köylerinde çarizm akimiyetine karşı gizli siyasiy dernekler teşkil'ete. 1892 senesi Gasprinskiy ile ağılaşıp, "Terciman" matbaasında "Necat" /"Kurtuluş"/ adında on biğ nüşha beyanname bastıra,

olarnı eali arasında darkatuv işine reberlik etken vaqıtında polis idaresi tarafından yakalana, gizli teşkilat azaları mahkeme etilip, Sibirge aydala. Saraymenli bay, oqumış kişi, Gasprinskiynıñ dostu Süleyman-Acı, büyük paralar berip, Asan Nurini -ömründe iç körmege ve bilmegen alda- Sibirge sürgünden kurtarıp kaldıra. Asan Nuri kürek cesasından kurtula... Lakin köyünden ve ocalık hizmetinden marum qala. Uezd idareleriniñ emirleri mucibi Ay-Vasıldan kuvula, oña ocalık hizmeti yasak etile. Asan Nuri "Gessen Georgiy" takılma ad altında türlü vilayetlerde ömür keçirerek, kaç yıllardan soñ Yaltada peyda ola, sabıq şeer idaresi binasınıñ birinci katında qavehane aç. Onıñ küçük kelirinen yavaş-yavaş keçine. Qavehane kettikçe pekine, kenişley beynelmilel' "Edebiyat salonı" na cevirile... Çeçov, Andreyev, Artsebasev, Balmont, Nemiroviç-Dançenka, Kuprin, Korolenko, Kotsyubinskiy, Skitalets kibi büyük edipler bu qavehane saibiniñ, arap, acem, fransız, alman, rus tillerini mükemmel bilgen, yüksek medeniyetli adamıñ daimiy ziyaretçileri ve dostları olalar.

Asan Nuri özünüñ Kırmıda ve Türkiyedeki ayatı aqqında üç' yüzden fazla saifelik "Memuar" yaza. Onı tab etüv hususunda Gasprinskiy ile laqırdı etip başlağan künlerde müim haber kele: Sultan Abdul-Amir Ükümdarlığının yigirmi beş yıllığı münasebetiyle, apuşhanelerdeki türk

inkilabçularına afu ilan etile...

Asan Nuri bu yeq ilikni eşitken sq, aylesini Kırmğa ketirmek istegile Stambulğa keter eken, Romaniyanı Galats şeerinde apansızdan hastalanıp, 1903 senesi, altmış beş yaşında oldığı alda vefat etti. Cezire hanım ile bir daa körüşmek münasip olmadı.

"Terciman"nın ilki nusqası dünya yüzü körgende (s.189) muarrir çok meşakqatlar çekti. Matbaa kerek. Urufat, basma tezya, kağıt... episi kerek. Aqça yok. Birevlerden laqırdı etilip, para tapılmasa, basmaçane açılmaycaq.

İsmail Lomanovnın elyazmasını okuğan sayın meraklı adiselerge rastkeldim, közlerimni olardan üzip olamadım.

Bu sözlerni yazar ekenim, Osman Akçokraqılı ile olğan bir subetni hatırlayım, -dep yazılğan Lomanovnın kaydlarında. -O bir defa maq a koyun cebinden küçük cönk çıkarıp, bazı satırlarını kösterdi.

-İşte sizge küçük tarih. Okup baqıñız, -dedi Osman Nuri.

-Menim yüregim böyle şeylerge cıdap olmay.

Eki parmağınen defterniñ eki saifesini közlerimniñ ögünde tutıp turdı. Koluma bermedi. Sözler hattat elinen yazılğan. Arap arifleri artık silinmek istegenler. Men diqqatle okudım... Okudım, sq ra çok kederlendim.

İsmail' Gaspralı, Bağçasaraynın iri zenginlerinden Acı Selimge özünün muradını aqlata...

-Kımtatar çok keride kaldı, -dey Gasprinskiy. -Anatilimizde gazeta çıkarsak, adamların dünyadan haberdar etsek, ileri milletler kibi, halkımız yüksek medeniyetli olacak. Gazeta çıkarmak için borçka biraz para lazım. -Böyle degen sağ Gasprinskiy susa, ağa ne der eken, dep bekley.

Acı Selim bu yaşı gayeden akaretlenip, ağır közkapaklarını yalk etip töpege kötere:

-İsmail' mirza! -dey o, Gasprinskiyge. -Basmaخانه acıp anda beş kapiklik gazeta çıkarmaknen mülkiyet saibi olunmaz! Tütüncilik ticaretinen oğraşam deseş, sağa sermiyalık bir kaç biş kümüş bereyim! Tatarğa ne kerek? Akça kerek! Gazeta degeniñ ne o?

Kibritni çetip, çetine tiydirseş -yanıp kete!- öyle dey de, sağ-şah etip, kütür çehre ile küle.

-Akça yanıp ketmeymi? -dey ona Gasprinskiy. -Kibrit tiydirseş, akça da yanıp kete!

-Yo-oğ! dey Acı Selim. -Akça yanmay... Oğ a kimse (s.190) kibrit tiydirmey.

Acı Selim para bermey. İsmail' muallim ise oğ a yalvarmay. O yalvarğanlardan, alçaltқанlardan degil. Naşir, başka tanışlarından borçka akça toplaş, eski basma maşinası

ve urufat tezyası satın ala, öyle etip gazeta neşirine başlay. Lakin ey seni takdir! Eki yıl keçmey, qaza ola - basmaqane tutaşp yana. İsmail' efendi gazetanı Simferopolde şahsiy matbuatta eki qat paalı fiyatnen bastırmağa mecbur ola. Bir yıldan soq "Terciman" Bağcasarayğa qayıtp kele... Ama neşir ihtiyac içinden çıqıp olamay, aksine, daa terenlikke bata. Kağıt borçqa alına, boya borçqa, mürettepler ve edebiy hadimler borçqa hizmet eteler. Çarını muarrirniñ kızları aylandıra, basılğan gazeta nüshalarını refikası Zöre hanım bükley. Büklenilgen, bağlanılğan azır gazetalarnı poçtağa Zöre hanımınñ qardaşları alıp-ketip teslim eteler.

Muarrir kimerde şeer ziyaretinden evge qayıtkanda tükancılarga körünmege qorqıp, cet, sağır aralıqlardan yüre, çünki episine borclu.

Gasprinskiy gazeta teşkil' etkende Qırında kimseden maddiy yardım körgeni yok. Ne cöllük yaqtan, ne de dağlıqtan. Orta Asiyadaki ve Kavkazdaki tanışları yardımğa keldiler. İlki senelerde bütün Qırında "Terciman"nıñ yaqı iz altı abunecisi oldı. Albuki İsmail' efendi halk arasında daimiy surette beş yüz nüsha gazetanı bedava darqattı.

Osman Nuri, defterniñ diger saifelerini açtı -men yangın akibetiniñ tafsilatını oqudım. Ebet, matbaanı tüz etmek kerek, lakin para kene yok. İsmail' efendi başka çare

tapıp olamadı... anasının sandığında saklı ölümlük kaftanlarını ve tikili bir kaç parça kumaşını alıp, cöllükteki pomeşçik mirzalara satmak, yahtut özüniñ bu alğa kelgenini bildirmek için ketti. Canköy uezdinde zenginlerden körüşip, gazetanı, bu halk variyetiniñ, maddiy yardımğa muhtac ekenini tafsilatlı surette aqlattı. Kımtatarlarınıñ kelegeci için müim bu işke gäjül berir, yardım eterler, dep belledi. Albuki Safedin Abdul Congarskiy, altı parmaklı mirza, kumaşlarını saatlerce (s.191) qarıştıra berip, örseledi, kirletti, "mal eskice eken", dep bazar fiyatından ucuzca almak için davalastı-davalastı, aqibette, kumaşlarını almay, saibiniñ tizleri üzerine biraqip ketti. "Terciman"niñ muarriri evge parasız kaytıp keldi.

-Men o vakıtta basmañnede mürettip edim, -dedi Osman Nuri, defterini ögümden alıp. -Muallimden bu sözlerni eşitken sq bizlerniñ, basmañnane işçileriniñ, yüreklerimiz pek kırıldı. Biz künüñ-gece, sağığımıznı, küçümüzni ayamay, gazetaga hizmet etemiz. Halkımızda cemaat hizmetine yardım duygusu iç olmadımı? Bu mümkün degil.

Bayramlar vakıtında zemstvo idaresinden ve ayrı şahıslardan gazetaga yardım tarzında para kelse, ismail efendi para yollağanlarınıñ isimlerini "Terciman" saifelerinde dere eter edi ki, olar arasında kımlılarnıñ

adları közge siyrek çarpar edi. Muarrirniñ matbaası, eñ olmadıqta, patta-satta şahsiy sımarişlar eda etüv yolunen para kazanıp, özüniñ maaliye vaziyetini tüzetip olamadı. Basma maşinası sınık, urufatı eski ve az, naşir özü daima borclu. Otuz üç' yıl matbaacılıq ettigi alda öz' matbaasını ne karlı istisal ve ne de nefis eserler çıkarıcı sanaathane yapa bilmedi. Bu hususta fikir etmek için onıñ vaqıtı da olmadı. Zöre hanımniñ vefatından soñ miras qalğan parağa ikinci elektrik basma maşinası aldı. Ömüriniñ soñ ki yıllarında Bağcasaray civarında petrol /neft/ tapılğan vaqıtta, muallim neft isseदारları şirketi açuvteşebbüsi köstergen oldı ki, bu işni de özüne para kazanmaq için degil, kımtatar halkını istisalğa çekmek maqsadinen yaptı. Gasprinskiyge ürmeti ve inamı qaviy bir çok samimiy dostları para berip, aselet şirketke aza oldılar. Şirketten fayda olmaycağını bile bile ediler. Faranı Gasprinskiyge yardım dep berdiler. Seer bankında Gasprinskiyniñ adına toplanğan altı biñ kümüşke esap açıldı. Bu paradan muallim öz' ihtiyaclarına bir kapik sarf etmedi. Cian muarebesi çıktı. Para bankte çürüp qaldı.

İsmail' Gasprinskiy 1914 senesi sentyabr on birde Bağ- (s.192) çasarayda vefat etti. "Rusiye müsülmanları arasında bugünke kadar İsmail' bey derecesinde ürmet ile defn etilgen maarif hadimi olmadı," -dep yazdılar o vaqıtta

gazetalar. ölümden sonra, nasir ve muarrir vazifesine Gasprinskiyniñ vasiyet etken adamı keldi.

Abdureşid Mediyev, kırım tatar için açılğan rus mektebini bitirgen soñ, Karasuvda ocalık etti. Belediye reisi oldı. İş şunda ki, insanınñ bir nesili bir hizmetni bir devirde başlay- diger nesil' o hizmetni diger devirde devam ete. Er devirniñ öz' siyasiy-iktisadiy şaraitı ve talapları olğanından, bir devirniñ nesilinden -diger devirniñ hizmetini aynı bir tarzda talap etmek - manasız şey. Er kesniñ faaliyeti bir soy şaraitta kulac almay. Lakin başlamak daima küç. İnkılab, galip kelsin-kelmesin, onıñ aqıbetinde mıtlağa küçli sımalar asıl olalar. Beşinci sene kırım tatarlar arasında Mediyev kibi İnkılabiy tüşünceli adamnı yarattı. Ve tek Mediyevni degil!

Gasprinskiy medresede kırım tatar balalarına rus tili okuttı. Bağcasarayda belediye başlığı oldı. "Terciman" neşir etti. Mediyev Karasuvbazar rüsdıyesinde kırım tatar balalarına rus tili okuttı, belediye başlığı oldı. "Vetan hadimi"ni neşir etti. Gasprinskiy o hizmetlerni keçken asırda yapıp bitirgen soñ, Mediyev bu işlerni bizim, yigirminci asırımıznıñ başında yaptı. Mediyevniñ özü ve tüşüncesi başka. Mediyevniñ fikirince, halklarını esaretten işci ve köylü ittifağı kurtara bile. Bu aydın, kuvetli fikirge diqqat etiñ iz! "Köylüler ve işçiler, eski Rusiye

yerine yet i, ün' Rusiyeniñ yet i ve müteşem binasını kuracak yekane kudretli küç'tir," -bu sözlerni Mediyev 1907 senesi Peterburgda milletler meclisi minberinden söyledi.

Muterem Süleyman Ali efendiniñ evindeki bu konuşmadan soñ on dokuz yıl daa keçer... Bekir Çoban-zade Kırm ziyalılarınıñ Ulu Oktyabr inqilabındaki hizmetleri hususunda söz yürütkende, artık merum Mediyevni, özünüñ muteber ocasını ve imayecisini hatırlap, onıñ şerefine acayip fikirler söyler. O der ki: "Mediyevniñ eykeli üzerinde (s.193) yazılmaya layık olan bu yukarıdaki sözler kırm tatar ziyalılarınıñ tarihına kiren eyi saifelerden birini teşkil' eder. Biz bugün' beynelmilel' küreş meydanlarında Kırm evladı Mediyev için iftihar ede bilemiz. Lakin Mediyev bütün tatar ziyalılarnı temsil' ediyormı? Er seye adaletli közle bakmalıyız! İf menim şahsiyetime kelince, Oktyabr künlerinde benim nerede oldıgım er kese malumdır. Men on dokuzıncı senede Budapeşt caddelerinde Sovet akimiyeti oğrunda cenklestim.!"

Mediyev bu akşam kendisi akkında hoş sözler eşitip, azaplandı. "Bir gazeta ve yüz kırk eki fener... işte bizim terakkiyatımız! -dedi öz-özüne. -Garip kırm tatar bundan da memnun. Albuki yükselmek, medeniy halk olmak için neler-neler daa kerek.!"

O, bu tüşünceler içinde eken, kulagına tınık, lakin

açık davuş kirdi. Seskenip, közlerini köterdi. Musafir abdıradı. Lafını kesmek istedi. Ama artık keç edi.

-Men, Abduresid efendi, Sizge büyük rica ile keldim, -dedi oña Toktargazi ihtiyatle.

-Mañ a... rica ilemi? -Mediyevniñ oturuşu ve baķışı diķķatnıñ özüne çevrildi. -Yok, Siz mañ a emir etıñ iz!

-Teşekkür! -dep oca şarkı adeti mucibi, sağ elini köküsini sol yakına koyıp, başını aşağı eğiltti. -Emir etmekmi? Yok. Menim arzum küçük ve müim. öziñ izge malum, soñki yıllar içinde eppi eserler yazdım. Olar kol-koldan, ağız-ağızdan kezip, artık bozuldılar. Bazı cıyınlarda ve toylarda özüm eşitip, ayrette qalam. öz' emegimniñ mañsulı ekenligine şübelenem. Olarnıñ kitap şeklinde çıkarılmasına yardım etersıñ iz ümüti ile uzurnıñ izğa keldim... lakin böyle kederli adise. "Vetan hadimi" ... yok!

Mediyevniñ yüzünde ökünc kölgesi kıbırdadı. Ve bu neniñ kölgesi ekenini üseyin oca bildi. "Vetan hadimi"niñ aftada dört defa çıķuvı Rogannıñ küçük basmañanesi için ağır hizmet edi. O sebepten şorbacı er ay aķça için dava ete turğan, çünkü gazetanıñ abune keliri basmañane masraflarını örtip olamay. Cöreme ep Mollayev- (s.194) niñ, Bazırgan Mamutnıñ ve Abbas üseyin oğlunıñ boyunlarına asılıp qala edi. Gazeta yasaķ etildi. Endi matbaanı işletmege kimseniñ aķķı yok. işletseñ, gizli beyanname

basıla bellenecek.

Abdureşid maqlayı astından Süleymana baktı, Süleyman ise közkapaklarını endirdi. Bu işaretler ne demek edi? Kim iza ete bilir?

-Eserler kayda? -dep soradı Mediyev musafirden. - Yanı ızdamı?

-Sübesiz... Sofada, çemodanım içinde.

Üseyin alal-acele çıktı... Süleyman Ali ayretlenip yetiştirip olamadı, oca elinde ekimlerin kine bazı zer meşin sumka ile kirdi. İçinden yeşil ciltli yufka defterler çıkarıp, Abdureşid efendinin öğine koydu. Defterler üstüne perisan, lakin okunaklı arifler ve "Naleyi Kıym" diye yazılı edi. Abdureşid efendi dört defterni karıştırıp baktı, sağ ra dörtünü de stolun ortasına sürüp koydu.

-Bir çare körermiz... -dedi o, Toktagaziğe. - Kitabın ızını neşir etermiz. Siz, Üseyin efendi, gençliğimiz yolunda yangın bir mumsun ız!

-Menmi? Ah! Abdureşid efendi! -dedi oca, aytmaga başka söz tapıp olamay. -Sizge çok teşekkürler olsun!

Ocanı iri oda içinde yumşak krovatta beyaz, temiz yorgan astına yatkızdılar. O gece eyecanlandı, yuklap olamadı. Sabağace bir yakından diger yakına aylanıp çıktı...

Şimdi elinde kitabın özü. "Alla senden, Medi oğlu Abduresidden, razı olsun! Bu alicenaplıkanı sen yapa bildiñ. Başka kimseniñ elinden gelmedi," dep Toqtargazi kitabı tekrar-tekrar karıştırdı, elindeki eserlerni bir daa-bir daa okup çıktı. Mektepte ocalarğa kösterdi. Dersler maalinde kitaptan bazı şiirlerni coşkun ve araretli okup, talebelerni tanış etti. Kitap aqqında haber köy içine darkadı, komşu köylerge eşitildi. Nefis edebiyat aveskarları, dostlar, evge kelip, ocanı hayırladı, özleriniñ sevinç ve iftiħar tolu sözlerini iza ettiler. Cölde, yeldegirmende, deñiz sailinde, cıyınlarda (s.195) kitaptaki şiirler ezberden okuldu. Kitap, niayet, Meñlibeyniñ evinde peyda oldı. Meñlibey kitabın adından maña ne ekenini aqlap olamadı. Cilt üzerindeki türlü itaflarnı, müracaatlarnı, hitapnı, nidalı ibarelerni körüp, şaşmaladı, o saifeni açtı, bu saifeni yaptı, niayet mestlerini kiyip, Acı Erbainniñ evine çaptı.

-Efendim! -dedi o, baynıñ ögüne yüz' tüşip. -Sizge "Nalei Kırm"nı ketirdim. Maşharalıkanı körüñiz! Sizinñ, kariyemizniñ atasınıñ, isimi tek vergi ve yasaq müfettişleriniñ kağıtları üzerinde kol ile yazılı ola. Ştanı yamavlı, süme ocanıñ adı ise kitaplarnıñ birinci betinde basıla. Bu ne demek? Polis idaresi ne ile meşgul? Jandarm hadimleriniñ közleri kayda? Karañız bunı!

Acı Erbainin yufka, sarı kaşları tüyümçiklendiler. Kitapını kaşır aldı, sağ ayağını kilim üstüne uzatır, omuzunu divar yastıkka tayadı, gözlerini kere berir, kitapka bağıtı. Meş libey ev içinde kezone bağıladı. Bay okuv ve yazuv ceetinden pek küçli degil' edi. O sebepten, aşıkmayıp, ecalay-ecalay okudı: "Ufağılı-irili bir çok kayalar, deren dere, büyük töpe, uvalar..."

-Toқта! Toқта! Nasıl kayalar? Nasıl uvalar -dep o taaciplenir, Meş libeyge göz' etti. Meş libey tek boyununu kıstı, indemedi.

Acı Erbain okuvunu devam etti. Böyle dülber, nazik sözlerni başka vakıtta okuğanını edi? Hatirinde yok!

-Bana sen ne dediğ? Süme oca... dediğ mi? -bay, ayağını köterir, tizden katladı, özü Meş libeyge cılmaydı, - Süme adam kitap çıkarır olamaz. Kitap bastırmaq için ne kadar aqça kerek, bilesiğ mi?

-Yok, -dedi Meş libey. -Men cınslı atlar asradım. Hamutlar yasadım -sattım. Kitap bastırmadım.

-Üseyin oca bastırdı. Ağı ladığ mı? dep, Acı Erbain alçaq sesnen ilave etti. -Men ondan er vakıt şübelenem, zan etsem, oca-padişanığ düşmanı. Satqın kişi. Meni kimge sata, aceba? Bilmek kerek, -dep Acı Erbain kalktı, kitapını kösede minder astına tıktı. -Bu aqta uezd idaresi başlığınen lağırdı etmek kerekim.

(s.196)

-Dogru. özü iz lakırdı etseyiz, köy zevaldan kurtulır. Ama uezd idaresi iri iş için iri para ala. Az bersey, aķaretlenesiy! Söz kelimi, kecken sefer ocanı köyden cıyıstırğanda onı kaptırdım, bunı kaptırdım. Üç yıldan soğ ep bir kaptıp keldi.

-özüm lakırdı etsem, oca bir daa kaptıp kelmez. Bir iş bir kere yapıla! -dep o, Meğ libeyge manalı-manalı baktı, cılmaydı.

-Sen meni ağ ladıy mı?

Meğ libey cevap bermedi, ilekarane külümsiredi.

-Otur! -dedi ev saibi. -Tezden Ebulis Acı kelecek. Camaltı ve Bekir da işandırgan ediler. Ciddiy laf bar.

(s.229)

Unutılmaycaq baar'

Şakirniñ anası qasta yatqanda, ekimler qa sütlü (s.230) emekler aşamaq kerek olğanını ayttılar, lakin bazarda sütlük pek paalı. Başqa bir yollar arap başladılar. Ahır-sq u kartanasınıñ teklifinen babasınıñ sandıqta saklı turgan kostümünü satıp, bir ecki almak kararına keldiler. Şakirniñ babası Orduğa hizmetke ketmezden evel özüne şu kostümni tiktirgen edi, lakin kiyip yürmege nasip olmadı. Arbiy hizmetke çağırıldı. Sqra Ulu Vatan cenki başladı. Sabırsızlıqla beklenilgen körüşüvler kısmet olmadı. Baba Vatan bekçileri safında cenkleşmekte edi. Ondan olğan-olacağı bir mektup kelgen edi.

Köyde poçtalon peyda olğanda, onıñ ögüne basta Şakir çapıp çıqa, öz adreslerine bir şey tapamay, qayta dersin olarnıñ bu dünyada yaşağanlarından kimseniñ haberi yok... Yillar boyu neticesiz beklevler, qaar-qasevetler, açlıq em de ağır işler anasınıñ sağıqlığını hırpaladı, özüni kartayttılar, say olsa da, olar: "ileride er şey yahşı olur," -degen ümütne yaşadı, gajılden tüşmediler, çünki o

kıyınlıklar tek onların başında değil, bütün halklarının başında edi.

Sakir mektepke barğanda, onı sarı saçlı, tegiz betinde tek iri mavı közleri olğan, arık, üfürseñ yıkılacaq kibi bir kızçıknen bir ralege otuttılar. Onıñ adı Sonya, familiyası ise -Sonkina edi. Olar şu şeercikke Latviyadan köcip kelgenler. Em kelgenleriniñ ikinci ayında, bir kün poctalon, kapılarını kaçıp, Sonyanıñ babası cenkte elak olğanını bildirgen kağıtnı bergen. Anası şu yerde özünü yok etse de, kızcık bu deşetli kaberge inanmagan. O, anasını tazirlep:

-Mümkün değil, biz ekimiz gece-kündüz onıñ sağ-selamet kaçtıp kelmesi için dua etip turğanda o nasıl elak olsun? öyle olmak mümkün değil, ya bizlerni kim bakacak? - dep kağıtnı yırtıp taşladı, em ağlamadan, çünkü ete-kec babası mitläkä kelip, olarnı alıp kaçtacağına emin edi.

Ecki olğan soñ, Sakirge daa ağır oldı. O vaqıt taptı, eckilerni demiryol boyu, ya da uzakqa, kamışlıklar tarafqa aydap bara, etlata. Anda-mında ösken alma terekleriniñ tübüne tökülgen çürük almalarnı cıyıp, eckisine (s.231) aşata. Sakir mektepten kelgence eckisiniñ sesi seda kete, o, kartanayğa da raatlık bermek: "Meni unutmaq", der kibi özüne daima diqqat talap ete. Lakin o say yaramazlansa da, ağır künlerde öz'şorbacılarına künde

bir litre süt bere -neticede olan eckini -eckini ise olarnı
bake. Anasının hatiri için Sakir eckisinin bütün
kılıklarına katılana.

Endi cebeden er kün' hoş haberler kelip turmakta.
Bizim askerlerimiz faşistleri aydap öz' yuvalarına alıp
barıp soğanlar. Endi ise er kes sabırsızlıktan cenk
bitkenini bekley...

Cebeden kelgen hoş haberler, cenk sebebinden peyda
olgan çoktan çok zorluklara, azaplara katlanmağa yardım
eteler, adamların biri-birlerine olgan münasebetleri
türüne başladı, olan yaşıllık yapmağa, biri-birlerinin
gözüllerini almağa tırışalar. O hoş haberler telmengen
yüreklerni yımsatkan, isindirgen gibi olalar.

Nisayet, bir kün' saba, daa Sakir tatlı yukuda
olğanda, kartanası onu uyatacak olup nelerdir ayta, başını
siypay da:

-Tur, evladım, tur! Sokaktaki samatalarnı
eşitmeysinmi? Cenk bitti...

Kartanasının sevingeninden, ağlamsırap aytkan bu
sözleri Sakirni yatkan sandığı üstünden köterdi. O,
kartanasının boynuna sarıldı da ve sevinçnen:

-Cenk bitti, deysinmi? Demek endi er kesnin babası
kaytacak, ötmek kartoçkaları da yok olacak, açlıktan
kurtulacağız.

Bayağı vakıt olar say biri-birlerine sarılıp kıbırdamay oturdılar. Su dakqalarda Sakir özünü ağır hastalıktan soq tüzeliq, aqrıları bitken kibi is etti.

Yoksuzlıktan, açlıq ve çaresizlikten canları yangın adamlar bazardan kaytkanda -kartop, çükündür, mısır-bogđay piteçiklerinden birge evlerine Ordumuznıq yağı yağı işleri aqkında eyi haberler ketire, em o haberler ağız-ağızdan yüre, telmirgen yüreklerge melém ola, olarğa işanç bağışlay edi. Ya tek beklemeknen da olamı?... Erte taq da, kimerde ise geceleri barıp ötmek nevbetin- (s.232) de turmaq, kartoçkanen berilgen payoklarını almak, em ötmekniq üstünden bir kapım bile kapmay, evge ketirmek kerek. Ondan da başka demiryol işçileriniq katranlı urbalarını yuvıp, temizlep yamağan kartanasına da yardım etmek kerek, çünki o, biçare, beliniq aqrısından yuklap olamasa da, sikayetlenmey ep çalışa edi.

Sakir, ne kadar kıyın olsa da, okumak kerek olğanını yaqşı bile, babasınıq öqütleri onıq aqılında tura. Mektepten bir kün' bile qalmay. Evge berilgen vazifeni eski kağıt parçaları ve gazetalar üstünde yaza. On üç' yaşında olğanına bakmay, erte taq da turıp, aqşamğa kadar çapqalay, pek yorula, kimse körmegende aqlap da ala. Bütün cekişüvler, ağır işler şu acayıp baar kününi -Galebeni körmek için yapılmakta edi.

Sqj vaqıtlarda Şakir özünde nasıldır bir küç, daa doğrusı, bir yengillik is ete. Sebebi, özü de aqlap olamay, sqj undan o öz-özüne: "Bese-belli meni yaz yakınlaşkanı sevindirse kerek", dep oylandı, çünki yazda açlık azabı o kadar meşakatlı olmay -kıcıtkan, çikündür, asma yapraqları, nane, taze soğanlar ve diger yeşilliklerden kartanası kazan tolusu lezetli şorbalar pişire turan.

Şakir pek tarsıqqan vakıttta stantsiyaga çapa. O yer şu kiclene şeercikniñ merkezi esaplana, bütün haberler andan çıka. Stantsiyada kuvanlı körüşüvler, ozğarışlar ola. Anda semeçka, mañorka, balık ve başka şeyler satıla turğan. Ondan da başka, stantsiyaga kelip keçken eşelonlar toқтаğanda, esli askerlerden çok yağılıklar eşite.

Şeercikte eki yerde kino körseteler. Yaşlar Demiryolcular klubını begeneler. Anda kinodan da başka umumiy oyunlar aqşamı, kontsertler ötkerile.

Şakir evlerinden çıqqaninen başta mekteplerine çaptı. Raatlık küni olsa da, mektepte ocalar, talebeler ve başka adamlar toplanğanlar, olar yağı haberni tekrar-tekrar eşitmek için kelgenler.

Şakir özünüñ bir kaç arkadaşlarinen stantsiyanı dolanıp çıkmak kararına keldi. Etraftaki er bir evniñ (s.233) üstünde kızıl bayraq dalğalanmakta. Tereklerniñ daa taze, yeşil yapraqları şu künniñ yaraşığına yaraşık

koşalar. Ceviz terekleri güya şu künni beklegenler, "küpe"lerini taqqanlar. Tırtırcıklar kibi asılıp turgan cecekleri etrafka koqu saçmakta.

Balalar demiryolcular klubi ögünden kece yatqanda, araba kapı üstünde pekitilgen radiyodan: "Bugün, 1945 senesiniñ dokuz may künü -Galebe künü! Faşist Germaniyasınıñ arbiy komandanlığı Sovet Silalı kuvvetlerine teslim olgan kün. Biñ dört yüz on sekiz kün devam etken kanlı cenkler bizim büyük Galebemiznen yekünlendi..."

Adamlar bu haberni endi ezberlep alsalar da, kene toqtalıp, diqqatnen diñ leyler.

Cenk bitti... Demek poçtalón endi kapı-kapıdan yürüp, kara haberler darqatmaycak. Babam mıtlaqa bizlerni kelip tapar. Cenkke ketkenlerniñ episi qaytacaq. Ya elak olğanlar? Sakir kuvanlı künde böyle şeyler tüşünmek istemey, tek yaqşılıq bekley. Ketkenlerniñ çokusu qayıp kelmeycegini özü de yaqşı aqlay.

Sakir endi boldurıp-talıp evlerine qayta yatqanda, qarşısına Sonya Sonkina çıktı.

-Yür, stantsiyaga barayıq, -dedi yalvarıcı sesnen.

-Men endi mektepni, stantsiyanı da aylanıp kele yatırım.

-Yür, keteyik, eşelon gelecek eken, mında bak -er kes o yakka aşıkalar.

Em kerçekten de adamlar topar-topar olup stantsiya tarafka aşıkmaқта ediler. Bazıları, bayramdaki kibi kişlik, temiz urbalarını kiygenler, kimleri ise iş urbalarını. Çokusınıñ ayaklarında avtomobil kamerasından kaloşmı, çarıkımı...

-Ya o da nasıl eşelon? -dep soradı Şakir.

-Nasıl olacak, askerlerimiz endi cenk bitken sq evlerine kıytalar. Yür, kettik.

Şakir, cenk bitken sq, uruslarğa ketken bütün askerler, olarnen beraber Şakirniñ babası da, köydeşleri de kıytacaklarına inana edi, lakin öyle tezmi?

Şakir meseleni aqlağan sq, Sonyağa kışulıp, stantsiya tarafka aşıktilar. O em kete, em de adamlarğa baqa.

(s.234) Er kes aşık, er kes bir yağılık beklemekte... O bir şeyge emin. Bugünden sq şu uzak Germaniya denilgen yerde iç kimse öldürilmeycek. Enden sq, babamı öldürirler, dep kırkmağa kerekmey, olar endi kıytalar.

Şakirni şu oylar ğayırdan costurdı, o kıvançnen ğalebeni kırsılap almağa kete, em de: "Ya man bu beklenilgen kün için neler yaptım?" -dep tüşüne. Akılına kade bir vagon boşaticılara yardım etkeni, olarnıñ

emirinen anda-mında çapkalağanı, kartanasına suv taşığanını, ondan da başka Sonya ve diger arkadaşlarinen yaralı askerlerimiz yatқан hastahanelerge barıp, olarnıñ mektuplerini okuğanını, "Kaşovka" türküsini yırlağanını ve başka bunıñ kibi işlerni hatırladı.

Stantsiyaga ketkenlerniñ sayısı kettikçe çoklaştı. O taraftan garmon' sesleri ve yır esitile. Keçikmemek, eşelon kelgence yetip barmak için daa da tez yürüp başladılar.

Adamlarnıñ yüzlerinde kuvanc oynay. Er kesniñ yüreginde ümüt. Elbet de, daa pek çok asker tolu eşelonlar bu stantsiyadan kecip ketecekler, lakin birinci eşelonni körmege er kes arzı ete. Olar askerlerimizniñ evlerine kaytkanlarını öz' közlerinen körmeğe isteyler.

Paravoz ağır yük astında yorulğan kibi, pışıldap yakınlaşmakta. Toplanganlarnıñ çokusu kadınlar, olarnıñ arasında aqaylar da barlar, lakin olar invalidler, kartlar, em de demiryolda çalışkan işçiler. Olarnıñ arasında bir ayağı yok, eski şinelli bir invalid:

-Kime keskin tütün? -dep ağac ayağını takıldatıp yüre, şineliniñ dögmelerini çekgen, köküsi açık. O, Şakirniñ yanından keçkende, balanıñ burnuna şarap ve keskin mahorka sasığı urdı.

-Böyle büyük bayram kününde o kene alış-verişnen oğraşa, -dedi Sonya, qı a acuvlı nazar taşladı.

Eşelon köpür túbünden keçip, kömür anbarına yakınlaşkanda onıñ düdügi devamlı yağıradı. Vagonlarınñ açık kapılarından askerlerimiz kalpaklarını sallay, nelerdir bağırip aytalar, lakin şatırdı-güdürdiden olarnıñ ne degeni aqlaşılmay. Poezdge yakın barğan (s.235) kadınlar bağırışalar, ellerini uzata, dersin olar poezdni tutıp, öz kollarinen toqtatacaq olalar.

Sonya endi dünyasını unutıp, yakınlaşmakta olğan poezdden közlerini almay. Em özü de daa babasını beklemese de, yüregi sık-sık ura. "Belki, benim babam da şu eşelondan tüşer," -degen ümüt onı da eyecanlandıra. Vagonlar tolu askerler arasından kimnidir araştırgan kibi baka. Olar babasından üç yıl devamında bir haber almasalar da, Şakir, babası kelip, mıtlaqa olarnı mında tapacağına şübelenmey edi. Kimer vaqıtlarda o eckisini otlatqanda, hayallana turğan. Babası kelse, şu ağır cenk yıllarında ne kibi horluklar körgenini babasına ikaye eter.

Poezd daa toqtaması da, vagonlardan askerler sıcrap tüşe başladılar. Mında kelgenler olarnı deral kucaqlap bağırlarına basalar, sevinç em de kaygı tolu yürekler coşalar. Cenkcilerimizniñ köküslerinde örden, medaller baar künesinde yıldıraylar. Kimerleri yaş balacıqlarnı kucaklarına alıp, kökke ata, kimerleri ise calarğan

saçlarını sıypaylar. Biri küle, diğeri ağlay, insan seslerine poezdniñ satırdısı qarışıp kete...

Yaş bir asker ortağa çıkıp nelerdir ayta, toplanğanlarğa artlarına çekilmesini rica ete. Şu yerde akkordeon sesi yağıradı. Asıl olğan meydancıkğa yaş bir asker yigit pilotkasını yerge urıp, oynap başladı. Kaydandır kızlar da peyda oldılar, olar der'al ortağa tüştiler. Şay biri-birini deñ iştirip oynaganlarını küçlü davuş berip yerinden köcken eşelon toqtattı. Askerler tez-tez sağlıqlaşıp, doğmuşlar kibi öpüşip, vagonlarğa capıştılar.

Şakir er seyni unutıp, olarğa bakıp kaldı. Poezd bayağı uzaklaşkan soñ, özüne kelip, Sonyanı araştırıp başladı. O ise çetke divar túbüne çekilip, ökür-ökür ağlamakta edi.

-Vazgeç, Sonya, ağlama, daa çok eşelonlar kelecek. Bizim babalarımız da tepip çıkarlar, beraber qarşılap alırmız. Endiden soñ biz bir eşelonı kaçırmay qarşılap alırmız, -dep, kızıkını tinclandırmğa tırıştı, lakin özü de zornen nefes ala, boğazına bir şey kelip (s.236) tıkilğan kibi oldı.

Poezd endi çoktan közden gayıp olup ketse de, toplanğanlar darkalmadılar. O yaqtan kelgen birinci eşelon er kesniñ işencini kozğadı.

Sakir su unutulmayacak baar' kününden sq, seerciklerinden kecken asker yüklü poezdlerniñ ic birini kaçırmağ karşılasa da, baba kelmedi.

Biñ dört yüz on sekiz kün' ateş püskürüp turgan ucsuz-bucaqsız cebelerde pek çok insan kurban ketti. Su kurbanlarnıñ birisi de Sakirniñ babası edi..

(s.262)

Ücum

Yağmur üç künden beri toktamay yağmakta. Atlar, insanlar içlerine-bağırlarına kadar sılangan, er seyden suv tamlay. Gecenin karanlığı ep koyulaşa. Sivasın yanındaki ufağ köycikte yerleşken kızıl asker atlı bölüğünün karavulu üç tüyümlük topnuğ kara çelik kevdesinin yanında katıp kalğan bir eykel kibi tura. O, sılak elinen betindeki yağmur tamçılarını silerek, tekrar köy soğaklarının terenliklerine bakına.

Karavul on eki yaşından başlap Karasuvbazar betlerde ırğatlık eterek, 1918 senesinde kızillarnen Kırmıdan ketken, bir talay vakıt Çapayev diviziyasında bulunıp, Orenburg yakınlarında beyaz kazaklarnen olğan uruşmanı birinde ayagından yaralanğan. 1920-nci yılın soğlarına ise Vrangolge karşı küreşici polkka koşulğan. Ömürünün ey kıymetli vakıtlarını böyle yağmurlı, camurlı yollarda, kimerde ac, kimerde tok bir alda kanlı uruşlar içinde keçirgen. O, Menzad adında bir yaş edi.

Menzad köyden çıkqanda onıñ ana-babası ölgen,

kucaқта bir kız kardaşı kalğan edi. O da sağmı, öl- (s.263) genmi -haberi yok edi. Şimdi o, Kırım alınsa, köyge baracağını kız kardaşını onı sevinçnen karşılayacağını, ocağ aldında kaymaklı kave içe-içe, kız kardaşına özünü başına kelgen vakialarnı ikaye eteceğini hayallanmakta edi. O, evge barsa, öz' kardaşına ve köy cemaatına, sarışın, ince boylu polk komandiri Antonovdan eşitken Sovet İnkümeti hususındaki yağı fikirlerni can-yürekten anlatmak istey edi. Kırım alınsa, bu kanlı uruşmalar bitecek, pomesçikler, burcuylar yok etilecek, halk hozyaystvosı kurulıp başlanılacak.

Olar keleceknin işi. Bugün' sabaga yakın kattı bir ücum olacak, Menzadların polku düşmannın arka tarafına kecip, Vrangel' küçlerine darbe endirmek kerek. Kim bilsin bu uruşlarda Menzad belki elak olacak, belki o, doğmuş kız kardaşını barıp koralmaz. Onun közleri ögünde adam cesetleri, yardım istep uranğan adamlar, asabiy-asabiy komanda barıp, ileri capқан komandirler keldi. Açuvlı-açuvlı ökürngen toplarnın, pulemötlerini accı sesini eşitken kibi oldı. Birden kaltıradı. Bu tüşüncelerni başından çıkaracak olup tırıştı, lakin olmadı.

Topnun yanına eki kişi yakınlaşmakta edi. Bulardan biri karavul, digeri de karavullarnı öz' yerlerine dağıtıcı edi. Menzad olarnı körngeninen kuvandı. Bir taraftan yukusu

kelgen, diger taraftan yağmur astında silanıp pek üşügen edi. O, tezden, postnı teslim etip, karavullarnıñ mañorka ve insan teri sasığan ufağ odaçıǵına kirdi. Arkağaşları tatlı yukuda, karavul başlıǵı ise stol başında oturıp, mektup yazmaқта edi.

Menzad onıñ kenis, beyaz mañ layındaki ufağ bürüşiklerge bakıp kaldı. Menzadka doğrulıp, külümsiredi:

-Menzad, ne yatmaysıñ, yoksa yuku kelmeymi? -dep soradı.

-Kim bile onı, -dedi Menzad, -postta turganda yukum pek kelgen edi. Simdi yukum kaçkañga bej zey. öziim de silandım, buzladım.

Menzad kirli polnıñ üstüne çekmenini taşlap, uzandı. Lakin közüne çok vaqıt yukı kirmedi. Belki yarın şu (s.264) mavı közlü karavul başlıǵı telef olacaq, belki onıñ üstünden atlar, insanlar taptap kececekler. Ücumge azırlıq gecelerinde insanlarnıñ sıñ irleri tartıla, kattı, demir tellerni ağ dıra, er kesniñ başında garip isler dođa, hayal ve umüt bir-birine karişa, ölüm, yaşav, galibiyet ve mağlubiyet bir-birini değ iştire.

Menzad çok vaqıt inlegen rüzgarını diñlep yattı. Rüzgar terenlerden cıkkan kasevetli, ağlavuğ bir yırnı ağ dıra edi. Lakin yorgunlık tüşüncelerni yağdı. Menzad yukuğa daldı. Tüşünde: elinde tüfegi Kırım topraǵına

kirgenini, köylerinde er kes olarnıñ polkuna karşılap çıqqanını, toplanğan halk ögünde tesirli nutuq söylegenini körmekte eken, kimniñ dir eli onı qattı-qattı silkitti. Menzad yuqulı közlerini açıp baqtı, qaravul başlıgınıñ ciddiy yüzünü kördi. O, mavı közlerinen emir etici surette qı a bakmakta edi:

-Tur, Menzad, polk ketecek, tez ol!

Menzad atılıp turdı. Er kes asabiy bir vaziyette. Kimse-kimsege bir şey söylemey, patrontaşlarını takmakta, kuşaklarını sıktırıp bağlap, ufaq sıcaq odacıqtan, köyniñ yarı karanlık, camırlı soqağına yuvurmakta edi. Uzaqta top sesleri sıklaşmakta edi.

Köyniñ soqağında atlılar o yaqqa-bu yaqqa çapışmakta, üstlerine "maksim" pulemotları yüklü taçankalardaki kızıl askerler atlarını bar kuvetlerinen aydap, köyden çıqıp ketmekte, top arabaları tasırdap keçmekteler.

Menzad atına minip öz eskadronı ile birge acele surette yönedi. Arkada qalğan köy tezden ufaqlaştı, yavaş-yavaş tuman içine çomıp ketken kibi, közden gayıp oldı.

Tağ açılıp başladı. Er kes sessiz-soluksız, at üstünde ağır-ağır sallanıp ketmekte edi. Bu arada, ümitsizden, polkınıñ ögünde snaryad patladı, topraqlar, taşlar kökke qalıp, yerge tüştı, soqıra düşman pulemotı.

areketke ke'ldi. Atlı polk keniş cölge dağıldı, cayav askerler tarafından açılğan tel koralardan keçip, düşmannıñ sol yağına taba-taşkın bir sel kibi ögge doğru ıntıldı. Düşman pulemotlarının ateşi altında insanlar (s.265) kıyralmağa başladı, yaralanğanlar acı-acı sesler çıkardılar. Düşman ket-kete yakınlaşmakta edi.

Polk komandiriniñ emirine binaen eskadronlar pozitsiyalarında nizamı bozmay, metodik surette katıy ucumge atıldı, düşman safları içerisine sokıldılar. Menzad, elinde kılıcı, közleri ateş kesilgen alda kuş kibi uçmakta olğan atı üstünde uruşka atıldı. Eki saat devam etken çatışuvdan soq düşmannıñ sol tarafındaki cayav kızıl atlılar tazıyıknı küçlendirgen sayın, düşman askerleri nizamsız surette kaçmağa başladılar. Bundan soq, düşman ihtiyat kuvetlerden eki batalonı sol flangğa keçirmesinden, olar artka çekilüvini toqtatıp, küçlü ateş açtılar. Kızıl atlılar bu kuvetli qarşılavdan biraz sasırğan kibi olsalar da, soqundan eslerini tez topladılar. Bu arada Menzadnen yan-yanasa ketmekte olğan akşamki qaravul başlığı mañ layından uruldı. O, atınıñ üstünde sallandı, mavı közleri birden sönükti, atından yuvarlanıp tüşti.

Menzad dostunıñ bu facialı alına közetip yetiştirilmadı

-özünü atının yelkesini kursun teşip keçti. At yaranın acısından başını kuvetli-kuvetli sallap, sağğa-solğa sallayarak, acizlik içinde ileri yuvurdu. Atı bir kaç adım daa ketken sq, yıkıldı.

Menzad çabik-çabik zengilerden ayaklarını kurtarıp, atından kenarğa taba atıldı degende, omuzına sert bir sey tokunğan kibi oldu, lakin ona emiyet bermedi. Ögge, arkadaşlarına bahtı -olar uzakta, düşman okoplarının yanında ediler. Menzadın başı aylandı, közlerinin öğüne karalı-yeşilli köbelekler uçkan kibi keldi. Sol elini sağ omuzına uzatıp bahtı -şinelinden kecip çıkkan kan, onun kışka kalın parmaklarına ayalandı, şu arada közlerine karanlık çökti, teren bir kuyunun içine yıkılğan kibi oldu, aldındaki çöller sağğa-solğa aylandı, tizleri kaltıradı, yerge yıkıldı...

Közlerini açkanda yanında yas, arık ve nazik çereli sefkat emşiresi kördi.

-Men kaydam-ya? Kırmğa kirdikmi? -dep soradı Menzad.

-Sen Akmescidde, lazarettesin, -dedi emşire, -rsat-
(s.266) sız olma!

-Men öleceğimmi?

-Yok, ölmeyceksin!

Menzad eppeyi vakıt tüşünceli yattı, sq ra şaşkın, kuvançlı hafif bir sesnen:

-Demek Kırm alındı! Yok, benim öleceğim kelme...
dep fısıldadı.

Şay der ekeç, onun karşısındaki geniş pencere közüniñ aldından yerge batıp ketken kibi oldı. Esini coydı, yavaş-yavaş sandıraqlamağa, dudakları suv istep kıbırdamağa, bir takım aşılmamağan cümleler aytmağa başladı. Biraz vakıt keçken sq ra kene ayındı. Palatanıñ etrafına köz' kezdirdi. Yarı karanlık palatada er şey tınğan, lakin etrafındaki inilteler Menzadnıñ yüregini parçalamağan kibi ola edi. Özünen ne olup keçkenini hatırlaycağ oldı, lakin fikirlerini bir-birine kuraştırılmadı. Toplayım der ekeç, olar dağılıp kete ediler. Gospitalnıñ gecelik tınçlığında kiyiklik onu sıқты. Şefkat emşiresiniñ vakıt-vakıt kelip, onun yanında biraz oturıp ketmesi ona büyük yengillik, seadet bağışlamağan kibi ola edi. Lakin omuzındaki yara o kadar ağır edi ki, birisi kemiklerini buravnen teşken, oyğan kibi kele edi. Anarettten ise içi ateş kibi yana, közleriniñ ögünde kuyunıñ salkın, temiz suvu akkan kibi ola edi.

Yanındaki koykada yatқан yaralı arkadaşısı: "Suv... Suv..." -dep kıcırdı, terenden inledi, sq ra sesi kesildi. Şefkat emşiresi yuvurıp onun yanına keldi. Menzad yanındaki krovatta yatқан arkadaşınıñ ayak tarafında turğan şefkat emşiresiniñ yıldıramağan közlerinden eki tamla yaşnıñ akcıl

yanakları boyu akıp, yavaş bir sesnen: "öldi," -dedi. "öldi" sözünü bir kaç kere tekrarladı.

Gospitalniñ içinde, ölgen bu adamğa ürmet için olmalı ki, bütün inilteler kesildi, ortalığı tınelik bastı.

Kapıdan uzun boylu eki kişi, ellerinde nosilkenen kirdiler. Kızıl askerniñ cesetini yavaştan, incirma- (s.267) sın degen kibi, sakınıp nosilkağa koyarak, alıp çıktılar. Menzad olarnıñ artından bakıp kaldı. Oña gospital tamaminen boşap kalğan kibi keldi. "Bir kün' meni de böyle alıp çıkarlar," -dep tüşündi, eki közüni gospitalniñ sararğan tavanına tikti. Yarası ağırıp başladı. Anaretti dudakları suv istedi.

-Suv, suv, -dep kıcırdı o, emşirege.

Emşire Menzadka acınıklı surette bahtı da:

-Sizge suv icmege mümkün degil, -dedi, -doktor ruşset bermey, dayanmak kerek!

Menzad emşirenin sözlerine indemey:

-Suv, suv beriñ! -dep kıcırmaknı devam etti.

Gecenin er saati oña ağır yıllar olup köründi. O, saba açılğanını bekley edi, güya saba onıñ bütün ağırılarını kesecek, vücudına seadet berecek edi. Saba keldi. Tumanlı ufuknı ağırtıp, bulutlarını yırtıp, saba keldi. Sıq ra, pencerelerini zayıf küneş ışıkları aydınlata başladı. Sıq ra

aşam keldi, kene karanlık tüsti. Küneş doğdı-küneş kavuştı.

Böylecesine, beş ay künüzlerni geceler, gecelerni künüzler değıştire berdiler. Menzadnıñ yarası tüzeliş, gospital' azbarında, verandalarda kezip başladı. Yarası, sağlığı tüzele bergen sayın Menzad doktorlarını bezdirip başladı:

-Doktor, -der edi o er kün, benim yaramdan sanki eser kalmadı, meni boşayız, özümniñ köyüne barayım, doğmuş kız kardeşim Tenzileni köreyim, onuñ ela közlerinden öpeyim, asırlarnen çarizm boyundırığı astında in lep, şimdi Kızıl Ordu kuvetinen azat etilgen bahtlı köydeşlerimniñ sevincini köreyim ve men de sevineyim! Men bu sadlı ayat için elimde kılıçım oldığı alda üç'sene cenk ettim, kan töktim. Mañ i boşayız!

Lakin tedaviyhanelerniñ kimsege tabi olmağan hususiy kanunları bar. Yarası tekmi' tüzeliş bitmegence ve sağlığı yerine kelmegence, Menzadnı gospital'den tışarı çıkarmadılar.

Mart ayınıñ ahırında, baarnıñ ilki küñlerinden birinde, doktorlar palatadaki yaralıları bakıp yürgen (s.268) saatlerinde orta boylu, kesmentik, uzun mıyıklı baş hirung Menzadnı ciddi talilden keçirgen sq, pesinden yürgen emşirege dedi:

-Menzad Mustafa oğlu... yazıñız. Yarın kete bile, - baş ħirurg, emsire bu emirni defterge kayd etip bitirgenini beklemey, Menzadnıñ sol tarafında yatқан diger yaralığa yanastı.

Menzad yağıdan dođđan kibi oldı, közlerinden yaşlar keldi. Onıñ sevinçiniñ niyeti yok edi.

Ekinci küni saba erte Menzad Mustafa oğlu, üstüne mavi ştanı, yeşil frenci, başında süyrü töpe şlemu, belinde polk komandiri tarafından yağşı cenkleskeni için bahşıs berilgen kümüs saplı kılıcı, arkasında torbası, sağ elinde tayağı olđanı alda, gospitalnıñ azbar kapısından Akmescid sokağına cıktı da, birden toktaldı, ne tarafka ketecegini bilmey, çok vakıt tüşünip turdı.

Akmescid şimdi onıñ için öz'seeri edi. Bunda endi işci-köylü Sovet akimiyeti kurulđan edi.

-Yür, Menzad! -dedi o öz-özüne külümsirep. Köpürli-köyge yür! Azat köydeşlerni, azat ömürni köreyik!

(1937 s.)

(s.282)

"Köksulu armutı túbünde" ikayesinden parça

Ertesi künü, tamam şu maalde toplanıp, Veli emcenin evine bardık. O, evi aldındaki bağcası içinde, balaban köksulu armutun túbünde otura edi. Tayağını terekke tayandırğan, kaloşlarını tereknin túbüne çıkarıp koyğan, omuzını kene şu tonunu taşığan da, cubuğunu dumanlatıp keyf almakta.

Biz onun aldında qarılğaclar kibi tizilip oturdık. Epimiz telmirip kartın ağızına bakamız. O, tonunun cebinden culğa oralğan bir kiclene kavalcık çıkardı ve calmağa başladı.

-Mina, torunlarım, bugün sizge minavi kavalın tarihini aytayım, -dedi ve kene şu culğa sarıp cebine (s.283) koydı. -Bu a tilli kaval deyler. Onı kim koluna alsa, bülbül kibi söylendirir. Lakin o sevgen adamın koluna tüşmege istey. Bir vakıtlarda mina bu bizim şimdi oturğan yerimiz cıtırman dağlık edi. Aşağıdaki topraklar ise bayın kolunda. Bütün bir köynin zenginliği bayın anbarına kelip tola. Köy cemaatına ne bağçadan, ne bağdan

bir fayda yok. Dağ eteginde yerleşken bu köycik uzaktan bakışanda, bağca içine kömülip ketken kibi görünse de, onun dülberliği ve zenginliğinin zevkını yalnız bir adam süre.

Bu köycikte Ali ve İslam denen eki bala ana-babasından öksüz kalalar. Ali sekizde, İslam on yaşında, adamlarının kapılarında çekişip, horlanıp, tilenip yüreler. Köy fakırları olarnı körüp acınsalar da, alıp terbiyelemege çareleri yok. Bayğa ise olardan fayda az. Bir kün İslam kardaşı Alige dey: "Aydı, kadam, biz köyden kideyik, mında kimsemiz yok, garip babamız sağ ekende, süt, penir ketire edi, ya şimdi... ötmekke asretmiz."

Eki bala-ağa ve kardaş yolğa çıkalar. Ne yakka, kayda? özleri de bilmeyler. Ekisi de yalınayağ, yalınbaş, üstlerinde birer yırtık kölmek, kollarında birer torbacık, keteler. Azmı keteler, çokmı keteler, künlerinden bir kün' ucsuz-bucaksız bir cöl' içinde koy bakıp turğan bir kart cobanğa rastkeleler. Coban olardan bir şeyler soray, lakin balalar onun tilini anlamaylar. Olarğa süt, ötmek bere, aşap toyğan sığ ekisi da yuklap kalalar. Akşam yakınlaşanda coban balalarını tursata ve özünen beraber şorbacısına alıp bara. Şorbacı balalarını begene ve özüne alıp kala.

Su künden Ali ve İslam büyük kanomyaları olğan bir pomesçiknin kolunda ırğatlıkğa başlaylar. Olar başta şu kart cobannın yardımcısı olalar. Ket-kete öseler,

sağlamlaşalar, kimerde oynasa ve biri-birinin beline yapışıp küreşeler. Kart çoban ölgen soq Ali ve İslam öz başlarına çobanlık eteler. Mal başı artқан sayın yağı çobanlar kerek ola. Ali ve İslam endi tecribeli olğanlarından, yağı tutulğan çobanlarğa baş olalar.

Bu pomesçikniñ kolunda yigirmi beş yıl çobanlık (s.284) etken soq ekisi de odaman adını alalar. Bir kün sorbacıniñ aldına barıp, olarnı ırğatlıktan boşamasını rica eteler. Sorbacı olarnıñ hizmetinden pek memnun olğanından: "Otarğa barıñız, er yıllık hizmetiniñiz için ekiñiz de birer koy saylap alıñ, sizge elal olsun," -dey. Ali ve İslam odaman elli koy alıp yolğa çıkalar. Kerçek, Ali odamanğa yigirmi beş yıl mallarğa ekimlik yapkanı için bir de kullanılğan ton bağışlay.

Eki kırcıman yaş, odaman adı alıp, kuvana-kuvana koylarını aydap, bir kaç aydan soq, zor-belanen öz köylerini kelip tapalar. Lakin odamanlar iç bir yerni ve kimseni tanımaylar. Amma olarnı er kes tanıy. "Ali ve İslam bir sürü koy aydap keldiler," -degen lakırdı köy içine cayrap kete. Olarnı köyniñ bayı bile çıkıp selamlay. O, koylarını özüniñ otarına aydalmasını ve ekisiniñ de çqa ırğatlıkka kelmelerini teklif ete.

"Men yigirmi beş yılda yigirmi beş koy kazandım, kimseniñ otarına koşmam, em kimsege de ırğatlık yapmam! -

dey Ali odaman. Bay açuvlana ve ğarezliknen: "öyle olsa, bu köyde, sizge ve koyların ızğa yer yok. Qaydan keldiñ iz, anda ketiñ iz!" -dep kıcıra. "Pek yüksekten ucma bay! -dey Ali. - Seniñ küniñ az qaldı. Böyle de öksürüğü e boğulasıñ . İc olmağanda, ömürüñ niñ sıñ unda merametli ol!"

Bay açuvından zeer kıusa. Lakin bir şey yapamay. Onıñ qarşısında bellerinde qamaları, dev kibi eki yigit tura. O, tayağına tayanıp öksüre-öksüre evine qayta.

Ali odaman köyniñ yukarı başından tutaşıp ketken cıtırman dağnıñ yeşil' bir alanlığında özüne calaş kıurıp yaşay. Ağasınıñ koylarını da özü baka. Qaç yıllar köyge tüşmey, dağda yaşay. Onıñ sadıq dostu ve arkadaşısı arslan kibi yünlü köpegi ola. Ali odamannıñ bahtına bay çokqa barmay öle. O endi köyge kıatnap başlay. Ağasinen birlikte yardımlaşıp, mına bu yüksek tüpeniñ dağı-taşını sökip, tamırlarını, kütüklerini çıkarıp, toprağıni tegizlep, dağdan fındık çubuğı ketirip, örme divarlı bir evcik kıuralar. Bu evcik yasalğan sıñ Ali (s.285) odaman qalğan koylarını satıp, kırk yaşına kelgende, toy etip evlene. Ağası İslam ise öz'payını alıp ayrı çıqa ve o da ayle saibi olup yaşay. İste şu küñden başlap, köy cemaatı bu töpeçikke Qalacık /kıçkene qala/ maallesi adını bere.

Ali odamannıñ beş oğlu ve bir kıızı ola. Bütün ömürü balalarının bahtı için qayğıra. Lakin o, baht küneşiniñ

angi yaqtan doğacağını bilmeden çalarıp başlay. i olmağanda, beş oğlardan bir-danesiniğ evlengenini krip, feralanmağ istey.

Bu niyetnen alaığ maallesinde ky cemaatinığ yardımnen ev urmağa başlay. Evniğ tpesine s ki catđılarını koyđan s, usta ky cemaatına mracaat etip, syle ıçıra: "Ustalar! Pirler! Tiriler canına! omşusu Emirsaleden beş arşın basma, bir kbete! Alla eyiligine aytarsın!"

Mina adet boyunca byle ıçırıp, yağı evniğ urulıp bitkeni şerefine kzyđın bağşışları toplaylar. Basma kibi seylerni bir sırıkđa baylap, evniğ tpesine tiklep oyalar. Kyniğ btn cemaatı buğ a oşula ve er kes g lnden opđan bağşışını alıp kele.

Bylelikle, alaıkđa bir ev daa peyda ola. Ali odaman byk oğlunığ ferasını kre ve doğsan altı yıl çobanlık etip, yz on bir yaşına kelip le. Ali odaman byk oğlunu evlendirip dnyadan ketken s, torun doğa. Onığ adını Memet oyalar. Odamanığ dnyaga bağışlap ketken oğlanları baba zenaatını devam ettireler. Aradan nice yıllar keçse de, kene şu alık, kene şu fuğanelik. Bay toprağlarında ise kene şu irđatlar... Asıl bu asız-adaletsiz dnyada fağırğa kn' keleeckmi? Mina halk nasıl bir fikir ve isteknen yaşay.

Memet on bir yaşına kelğence şu Qalacıkta, şu çubuk divanlı evçikte öse.

Bu yerde Veli kart ikayesini toktatıp, köksulu armutu teregine tayap kaygan tayağını eline ala da, riş golot erikleri arasından bayır töpesindeki alcaq tavanlı evçikni köstere. O, ikayesini devam ete.

(s.286)

-Memetniş babası ayda bir koştan kelip urba avuştıracaq olsa, üstündekileri yuvulıp kurutulğance yorgan tübünde oturur edi. Yaşayışnı zorundan Memetni, yaş olsa da, komşu köyniş bayına ırğatlıkka bereler. "Altı ay işleseş, oğlum, -dey babası, -beş pud cavdar kazanacaqsıñ ..."

Memetniş vazifesi -kısta bağçada aşlama tübü kazmaq ola. Suvuk demey, qar demey, er kün' altmış terekniş tübünü kazmaq kerek. Eşitesizmi, balalar? Altmış terek! Onı taqatı yerinde olğan, qarını tok adam bile zornen qaza. Zavallı, bütün kün' türtküçley, çekişe ve aqşam evge zornen qayıp kele. Bay onı evge kirsetmey. Aran içindeki tobanlar üstünde yatıp yuqlay.

Baynış kadını biraz cümert olsa kerek, aqşam ve saba kıkene bala çanaçığını toldurıp aş ketire. Künlerniş birinde Memetniş üstündeki urbaları çul-çubur olup qala. Stanı parlana, belinden tüşip kete. özi endi bayığı

yaşında, tamam sizler gibi. Utanğanından ne isleyceğini bilmey. Adamlar arasında yürmege çaresi yok. Bir kün' işini taşlap, köyge, anasına cuvurıp kele. "Bay, balam, bu nedir seniñ alıñ -culıñ?" -dey anası acınıp. Sq ra özünüñ kelinlik vaktından kalğın şalını başından cezip, oğluna ştan ve bir de kölmek tikip kiydire. Memet kene öz' işine kayta. Barımay da körsin, aqqını kimden alacaq?

Anadan üç' yıl keçe. Memet ne urba, ne de ayakkaş kazana. Buyıllar içinde anası q a eski çuvallardan urba tike, babasınıñ teşik çiy çarıklarına yamav koyıp, ayacağına kiydire. Endi onıñ bayağı işke yarağanını körgen babası yanına çobanlıqqa ala. Ekisi de dağda yatıp-turıp mal baqalar. "Mına, bu bay malları olmasa edi, oğlum, bizge bu dağ yerinde de yaşav aram olur edi. Er biri esap etilgen. Aftada bir kere teşkerip keleler. Alla saklasın, bir baş mal ğayıp olmasın, yedi teriñni sızdırırlar, başıñ cellat," -dey oğluna. "Ya olar dağ içinde ğayıp olup ketseler, kelmeseler?" -dep soray Memet. "Çobanıñ çobanlığı da bundadır, oğlum, tecribe kerek. Minavı tilli, tilsimli qavalnı köresiy mi? O bütün qoylarnen (s.287) söylene. Onı söylendirmege bilmek kereksiy. Baq, şimdi köresiy."

Babası bir çatal terekke arqasını tayandırıp "Odaman balam"nı öyle bir yağırata amma, qavalnıñ nazik, mülayim,

coşkun sesi kocaman bayırlar arkasına sırt ip kete. Uzak çap töpesinde koylarının aldından ketmekte olğan ak sakal teke kırğa karşı tırmaşa yatıkanda, kavalının sesini eşite ve birden toktalıp kuyruğunu tiklep, bayırdan sıçrap tüşe de, artka aylanıp cuvura. Onu artından sürü-sürü koylar toplanıp kaval sesine taba kele başlaylar.

"Kördiñ mi, oğlum? Tilli kaval dep, işte bu a aytırlar. Söylendirip olsa, onu tilinden ayvanlar da a larlar. Ma, tut koluna, olsun seniñ. Onı başa kartbaba Ali odaman bağışlağan edi. Men de sağa bağışlayım. öğren, öyle öğren ki, yañsı söylensin. Onu sesi insanlarnıñ yüregine barıp tiysin," -dey babası.

öyle de oldı. Memet, babasınıñ sözlerini unutmadı. Yıllar keçti... Ulu Oktyabr' revolyutsiyası millionlarnen adamlarğa baht ketirdi. Eski zaman çöplükleri yer yüzünden sipirilip taşlandı. Oktyabr' künesiniñ altın nurları mazlumlarınıñ ömür yolunu aydınlattı. Onu parlak şavleleri asırlarnen kün' yarığı körmegen fakır-fukarenıñ yüzünü, kalbini şefklandırdı.

insanca yaşayış körmegen Memetniñ yüregi kün-künden östi ve kuvandı. Onu ayatı için kenis ve parlak baht yolu açıldı. Köy fakırları öz' mañ lay terinen cibitken topraklarına özleri saip oldılar. Sovet ükümetiniñ yardımnen köyler kün-künden östi, deñ isti, halk yañ ayat

kurmağa başladı.

Anadan biraz vakıt keçer-keçmez, Memet klarnet çala başladı. Lakin özünü sevimli kavalını koyun cebinden bir kün taşlamadı. O, dostlarının birlikte halklarını eglendirüv aksamaları teşkil etti, er cemiyette, bayramlarda tatlı aenkli ezgiler yağ gıratıp, halkın yüreginde acayip tesirler kaldırdı.

Memetnin istidatlı çalgıcı olacağını körğen arkadaşları, kolhoz yolbaşçıları ona kol tuttılar, tecri- (s.288) besi ve bilgisini arttırmak için ketip okumağa yardım ettiler.

O, aқиқiy ve aytuvlı halk çalgıcısı oldu. Bayramlarda, kontsert zallarında onun çalgan avaraları birlernen diğ leyicilerinin yüregini eyecanlandırdı. Onun icrasında yürek coşturıcı hoş ezgilerni eşitken sayın, halklar kuvandı, kün-künden yağ ayat için küreşte yağ yeşislerge iristiler...

Mina, bu kavalın tarihı böyledir, balalarım. Sizler baht yıldızı tübünde doğdınız. Okuyuz ve bahtlı oluğuz! - dep, Veli kart ikayesini bitirdi.

Su künden soñ Veli kartbaba tonunu kiyip, kuyu maallege keldimi, biz epimiz oyunı taşlap, onun etrafına toplana ve yağ ikayesini diğlemege azır turamız.

D i L Ö Z E L L i K L E R i

KIRIMTATARCASININ FONETİĞİ (SES BİLGİSİ),
MORFOLOJİSİ (ŞEKİL BİLGİSİ) VE İMLASININ KISA TASVİRİ

1-Ş. KIRIMTATARCASI HAKKINDA

Kırım tatarcası Türk dillerinden¹ biridir. Sovyetler Birliğinde pek çok Türk lehçe ve şiveleri konuşulur: Yakut, Hakas, Altay, Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Karakalpak, Başkırt, Çuvaş, Tatar /Kazan Tatarları/, Türkmen, Azerbaycan, Halaç, Türk, Nogay, Kumuk, Karaçay-Balkar, Kırım tatar...

Türk dillerinin bir kaç grubu vardır: Birisi, Kıpçak-Kuman grubudur. Kıpçak-Kuman /Karaçay-Balkar, Kumuk, Kırım tatar, Karaim, Urum, yani Rum-Tatar/ dilleri aynı tarihi kökten çıkmıştır. Kıpçak-Kumancanın bir çok edebiyat abideleri 13-14. yüzyıllarda yazılmış "Kodeks Kumanikus"ta Latin harfleriyle aktirtilmiştir.

Kamenets-Podolskiy, Lvov, Lutsk, Akkerman ve diğer Ukrayna şehirlerinde yaşayan ve Kıpçakça konuşan Ermeniler 16-17. yüzyıllarda pek çok hukuki, dini ve ilmi kitaplar yazıp bırakmışlardır. Çoğu Kiev, Lvov, Leningrad, Erivan, Varşova, Vrotslav, Krakov, Vena, Venetsiya, Paris

1 "Türk dilleri" ve "Kırım-Tatar" tabirleri A. N. Garkavets'e aittir. Bunların bizce daha doğrusu "Türk şiveleri" ve "Kırım Türkçesi" olsa da, yazarımızın bu tasarrufuna sadık kalmayı uygun bulduk.

arşivlerinde saklanılmaktadır.

Eski Kuman-Kıpçakça; eski Oğuz, Osmanlı Türkçesi ve Nogay dillerinin etkisinde gelişmesini sürdürmüştür. Bunun için şimdiki Kırım tatar dilinde yer alan üç şivenin her birinde hem Kuman-Kıpçak, hem Oğuz, hem de Nogay söz ve şekillerine rastlanılır: yal-cal, yağ-may, suv-su, olmağ-bolmağ, sağ-sav, bar-var, bñ-mñ, qarı-ğadın.

1929 yılı ağustosunda Simferopol'de yapılan ikinci ilmi imla konferansından itibaren edebî dilin, orta şive üstünde kurulması için, ayrı bir karar kabul edildi. Kırım tatar edebî dili inkişafını sürdürmektedir.

2-Ş. KIRIMTATAR ALFABESİ

Şimdiki Kırımıatar alfabesi, Rus alfabesi esasında kurulmuştur. Yazı dilinde 33 Rus harfi ve 4 harf birikmesi kullanılır: /ğ, k, ŋ, dc=c/ Harf birikmelerinin her biri de ses ifade eder. Alfabede her birinin yeri vardır.

KIRIL	LATIN	KIRIL	LATIN
А а	A a	П п	P p
Б б	B b	Р р	R r
В в	V v	С с	S s
Г г	G g	Т т	T t
Гъ гъ	Ğ ğ	У у	U u
Д д	D d	Ф ф	F f
Е е	E e	Х х	H h
Ё ё	Eë	Ц ц	Ts ts
Ж ж	J j	Ч ч	C c
Э э	Z z	Дж дж	ç ç
И и	I i	Ш ш	S s
Й й	Y y	Щ щ	Şc şc
К к	K k	Ъ	sertlik işareti
Къ къ	Қ қ	Н н	I ı
Л л	L l	Ь	(?) yumuşaklık işareti
М м	M m	Э э	E e
Н н	N n	Ю ю	yu
Нъ нъ	Ŋ	Я я	ya
О о	O o		

ihbar: Hb (q) harf birikmesi söz başında kullanılmaz; b işaretine sertlik işareti, b 'ye yumuşaklık, inceltme işareti denir; içinde Zx (dc=c) harf birikmesi olan alınma sözler / Zxənnep - cemper-gibi / Rusça sözlüklerde x (d) harfi kısmında verilse de, Kırım tatar sözlüklerinde zx (dc=c) kısmında bulunur.

3-5. ŞİMDİKİ KIRIMTATARCASI EDEBÎ DİLİNİN SESLERİ

Ünsüzler üç esas özelliğe göre şöyle bölünürler:

1/ Ortaya çıkış yerine göre:

dudak-dudaklı	: p, b, m, w
dudak-dişli	: f, v
dil önünde	: t, d, n, r, l//l', s, z, ş, j, c, ç, ts, sc /sc/
dil ortasında	: y
dil ardında	: k, g, ŋ
derin /çukur/	
dil ardında /faringal/	: k, ğ, h

2/ Ortaya çıkış usulüne göre:

patlayıcı	: p, b, t, d, k, g, k̇
karışık patlayıcı	
/affrikat/	: ç, c, ts, şc /şç/
sürekli	: f, v//w, s, z, ş, j, y, ḣ
patlayıcı-sürekli	: m, n, l//l', ŋ
titrek	: r

3/ Ses ve uğultunun iştirak edişine göre:

sesli	: m, n, r, l//l', ŋ
	/burunlusu- m, n, ŋ/
ötümlü uğultulu	: b, v//w, d, z, j, ç, y, g, ḣ
ötümsüz uğultulu	: p, f, t, s, ş, c, ts, şc, k, k̇, ḣ

v//w, l'/l ses varyantları, çeşitli ünlülere gelebilirler: v, l' ses varyantları ön ünlülere, w, l ses varyantları ise art ünlülere getirilirler: ve, vişne, sevinç, birev, evde, leke, bölük, sel', keldi - suvarmak, okuy, paçavra, kalır, sol, balta. Ama, aynı zamanda, söz ve hece başında ünsüz ve art ünlü arasında yalnızca v sesine

rastlanır: vayıldı, vakıt, vızıldı, kervan, pe'van, pervaz, yalvarmak. İki ünlü arasında da v sesi kullanılmaktadır: aves, davet, sevap. Bazı sözlerde l' ses varyantı önleşen 'a ile gelişmektedir: olan, ilave, selam, lakin.

Edebi dilde t, d, n sesleri yumuşak olmazlar. Bunun için eski sözlerde е, ё, и, ъ, я (ye, yo, i, yu, ya) harfleri önünde ve hece sonunda /şu halde yumuşaklık işareti bu ünsüzlerden sonra yazılabilir/ t, d, n sesleri biraz yumuşasalar bile bu, dikkate alınmadan sert söylenir: tek, töl', tiz, tüz, yerde, döğme, edi, dümen, kada, minek, nisteben, künü, günah, ötmek, küt', bugün', gön'.

Yeni alınma sözlerde ise t', d', n' nin yumuşak söylenişleri saklanır: liftör, dyuralyuminiy, Nyürnberg.

Ötümsüz ünsüzler, kendisinin çifti olan ötümlülerle değiştirilebilirler:

- p - b : kitap-kitabım, tüp-tübü, cenup-cenubiy.
- f - v : Kiev /kiyef/, Kievge /kiyefke/-Kievimiz.
- t - d : zavod /zayot/-zavodı, ald /alt/-aldında.
- s - z : söz /s'ös'/-sözü, kaz /kas/-kazı.
- s - j : garaj /garas/-garajı.
- c - c : üç /üç/-üçü.
- k - g : bilek-bilegi.
- k - g : kulak-kulağı.

İhtar: Ortaya çıkış usullerine göre ğ sesinin fonetik çifti ħ sesi ise de, Kırım tatar edebi dilinde ğ sesi yalnızca k sesiyle değiştirilir: kaşık-kaşığı, orağ-orığı. Konuşma ve şivelerde k'ya karşılık ħ sesi geldiği için, ğ sesi ħ sesiyle değiştirilebilir: haşık-haşığı, orağ-orığı.

Belirtilen ötümsüz-ötümlü ses çiftlerinin imla kuralları şöyledir:

1) f-v, t-d, s-z, ş-j, c-c değiştirilişine bakmadan ötümsüz ses yerine ötümlü sesin harfi yazılır: aktiv, maksad, çapraz, forsaj, borc.

2) p-b, k-g, k-ğ kendi harfleriyle gösterilirler: sebep-sebebi, kirpik-kirpigi, kuşak-kuşağı. İstisna: ğarb, inkilab, inkilabçı, bab.

İsim hal eklerinde bu durum saklanır: sebep, sebebniñ, sebepke, sebebni, sebepte, sebepten; ğarb, ğarbnıñ, ğarbgı, ğarbnı, ğarbdı, ğarbdan (ğarp, ğarpnıñ, ğarpka, ğarpnı, ğarpta, ğarptan telaffuza aittir.)

Bazı hallerde t,k,ğ konuşmada söylenmeyip, yazıda gösterilebilirler. Bu seslere şüpheyle bakılmalıdır.

Hece sonunda iki ünsüz yan yana gelirse, konuşmada sondaki t sesi düşer: dost /dos/, çift /çif/, rastkelmek /raskelmek/. Bu söylenişlerin şüpheliliğinden kaçınmak için, bazı sözlerde ünsüzler arasına ünlü konur: baħ-baħıt, baħtsiz-baħıtsiz.

Eğer böyle ünsüz çiftiyle biten bir sözden sonra, ünlü ile başlayan bir ek ya da söz gelirse, t sesi söylenir: dostu, dost olmak, çifti, çift olmak.

Söz sonundaki k, k sesleri, okşama-küçültme eki olan +çik, +cık ekleri geldiğinde ne söylenir, ne de yazılır: köpek-köpecik, mışık-mışıcık.

Ünlüler (Kırım tatar edebi dilinde sekiz ünlü ses vardır: -a, ə, н, н, o, ö, ɣ, ɣ̣ - a, e, ı, i, o, ö, u, ü). Bunlar, üç esas özelliğe göre bölünürler:

1) Dilin yatay hareketine, yani sırasına göre:

ön : e, i, ö, ü

art : a, ı, o, u

öndeki ünlüler söylenirken dil öne hareket eder, art ünlülerde ise arkaya çekilir. Bu özellik, ünlülerin ünsüzlerle bir araya gelmesinde önemli rol oynar. Dil,

damak boyu öne arkaya hareket ettiği için ön ve art ünlülerin karşılaştırılması da, damak boyundaki hareketlerine göre olur.

2) Dilin düşey hareketi ve ağzın açılış derecesine göre:

ince ve dar : ı, i, u, ü
 orta : e, ö
 kalın ve geniş : a, o

sadeleştirilen bölünüşüne göre:

ince-dar : ı, i, u, ü
 kalın-geniş : a, e, o, ö

3) Dudakların yuvarlak olup olmamasına göre:

dudaklı : o, ö, u, ü
 dudaksız : a, e, ı, i

Ünlülerin Damak Uyumu Kuralları

- 1/ Eğer sözlerin birinci hecesinde ön ünlü varsa, ardından gelen hecelerde de ön ünlüler olmalı.
- 2/ Eğer sözlerin birinci hecesinde art ünlü varsa, ardından gelen hecelerde de art sıradaki ünlüler olmalı.
- 3/ ön sıradaki ünlüler, yalnızca yumuşak ünsüzlere ve tarafsız y,ŋ ünsüzlerine getirilirler.
- 4/ Art sıradaki ünlüler, yalnızca sert ünsüzlere ve tarafsız y,ŋ ünsüzlerine getirilirler.

Ünlülerin Dudak Uyumu Kuralları

- 1/ Eğer sözlerin birinci hecesinde dudaklı ünlü varsa, ikinci hecesinde de bir çok istisna ile, dudaklı ünlü, sonraki hecelerde ise dudaksız ünlüler olmalı.
- 2/ Eğer sözlerin birinci hecesinde dudaksız ünlü varsa, ardından gelen hecelerde de, bir kaç istisna ile, dudaksız ünlüler olmalı.

Damak uyumu kuralları kesin olup, istisnalarına a/ alınma sözlerde: aceba, eca, rezina; b/ birleşik sözlerde: açközlük, ayıallılık, birazdan; c/ tek varyantlı ekler eklendiğinde: senday, anammen, aŋ maŋçün...

Dudak uyumu kuralına yalnızca, daima dudaksız ve daima dudaklı ünlülere sahip olan ekler uymazlar:

+lA₄r çokluk eki: toplar, özleri.

İsim hal ekleri: otka, ögge, onu, köznü, ottan, gölden.

Fiillerde kip-zamanların ekleri: öler, budır, küctir, koydı, küldi, koyıp, körip, özgan, örgen, boza, öse.

+çI₂k okşama-küçültme eki: koyçık, eckiçik.

-U₂ v, -vU₂ k fiillerden söz yapan ekler: aytiluv, berüv, kıcıravuk, çetlevük.

Dudak uyumu kuralına şu ekler bağlı kalırlar:

+çI₄ isim yapan ek: yolcu, küncü.

+lI₄k isim yapan ek: tokluk, közlük, çöplük.

+lI₄, +sI₄z isim ve sıfat yapan ekler: pullu, köylü, unsuz, yüzüz.

İsimlerde iyelik ekleri: koyum, köyüm, koyu iz, köyü iz, özümüz, özü iz.

Emir kipi ekleri: turu (iz), uru (iz), bölü (iz), olsun, bölün.

4-5. HECE VE VURGU

Sözlerin bir kerede söylenen bölümüne hece denir. Hecelerin her birinde de birer ünlü vardır. Birden çok heceli sözlerde, bir ünlünün diğerlerine göre kuvvetlice, heyecanlı bir şekilde söylenmesine vurgu denir. Vurgulu ünlüsü olan heceye de vurgulu hece denir. Bir heceli sözler de; cümle sınırları içinde, vurgulu ya da vurgusuz olabilirler. Vurgusuz tek heceli sözlere, yalnız başına kullanılmayan bazı yardımcı sözler girer.

iki ve daha çok heceli sözlerde vurgu, çoğunlukla son ünlüye geçer. Ama sondaki veya onun önündeki hece (ek ya da söz içinde olan edat) vurgulu değilse vurgu, daha öndeki heceye geçer. örnek: Yaşlarnı sovét vatánperverligi ruhundá terbiyélevde aileniñ rolú pek büyüktir. Bu cümlede yararlanılan vatánperverlik sözündeki gibi, iki köklü ve çok heceli sözlerde başlıca vurgudan başka bir daha vurgu olur. Bu vurgu biraz zayıftır: sovét halkınıñ eyialliligi.

Kırım tatar vurgusu, Rus vurgusuna göre daha zayıftır.

1. Vurgusuz olan ekler:

1) $+I_2 m$, $+sI_2 \eta$, $+mI_2 z$, $+sI_2 (\eta I_2)z$ söz değiştirici, isimler ve fiillere getirilen haberlik ekleri: Men pe'lvan deg'ilim, lakin bunu yaparım; Molodétssiη, yahşı yapkánsıη; biz evdémiz; biz aşıkamız; Siz uzaktan kelgensi(η i)z, yarın kene de yolcu olacaksı(η 1)z.

2) $-I_4 \eta$ ($I_2 z$) söz değiştirici, emir kipi fiillerin kişi-sayı ekleri: sađt oluη (iz), kórüη (iz), álıη (iz), berıη (iz).

3) $-mA_2$ fiillerde olumsuzluk yapan ek: kel'-kelme, keldiη iz-kelmediη iz; istisna olarak; daimi gelecek zamanın olumsuz formasında, olumsuz ek vurguludur: tutmaz, kelmez.

4) $+ÇA_2$, $+cA_2 k$, $+cA_2 s$, $cA_2 s(I_2)nA_2$ zarf ve çeşitli hal olarak kullanılan şekilleri yapan ekler: rúřa, túrkçe, benimce, şeergecek, evgecek, bizimcesne, tutkanca.

5) $+ın$, $+leyin$ zarf yapan ekler: yarın, geceleyin.

2. Vurgusuz olan ek niteliindeki edatlar:

1) mI_2 soru edatı: Sende kalem barmı? Yazıp bitirdiη mi?

2) çI₁ zorlama edatları: aytçı, keteyikçi.

3. Vurgusuz kısaltılan fiiller ve münasebetçiler:

1) +DI₁r şimdiki zaman üçüncü kişinin ve olumlu haberliğinin, "turur" fiilinden gelen eki: Bu babamdır. O yarın gelecektir.

2) +(y)DI₁, +tI₁ birleşik kip-zamanların "edi" yardımcı fiilinden gelen haberlik eki: barğaydı, bergeydi, yazacaktı, bereydi.

3) +ken birleşik kip-zamanların "eken" yardımcı fiilinden gelen vasıtalık haberliğinin eki: O, basmahanede mürettip çalışırken, künlük matbuatını daima okuy, bediiy edebiyatnen meraklına (A. Dermenci).

4) -sA₂ sade zamanların şart şeklini yapan şart haberliğinin eki: Siz anda baracaksanız, ricamı unutmayız.

5) -mI₁ş yalnızca güney şivede birleşik kip-zamanların "emiş" yardımcı fiilinden gelen vasıtalık haberliğinin eki: Olar insan varmaar² bir ormanda yaşaymışlar.

2 Bu kelime matba hatası olabilir.

6) +nen, +çün "ile" ve "içün" münasebetçilerinin kısaltılmış şekilleri: yoldaşnen, körmekçün.

4. Vurgusuz edatlar:

dA₂, e, ya : Kim de meni' yalan' aytıp aldatıp olsa, qı'á kirk kopka' altın beririm. Yardım etmek istemeysiñ -e? Ne bakaysıñ -e? Çabik ol-e! Kána, kél de bizim topragımıznı' pay et-ya! Elge' tüştıñ -e?

5. Vurgusuz bağlaç:

ki: Belli' ki, söznıñ özü kışka' olsa da, soqu' olmaz.

Yeni alınma sözlerde vurgu, son hecede görülmez: tránsport, morfologiya.

5-§. MORFOLOJİ

Söz kısımları: kök, ek: baş+la-dım, baş+lar+ımız+nı.
Kırım tatarcasında önek yoktur.

Eklerin çeşitleri①

- 1) Söz yapıcı ekler: iş+çi, köy+lü, ad+(d)aş, baş+la.
- 2) Şekil yapıcı ekler: başla-ğan, başla-p, başla-dı, başla-tır, bir+inci, bir+er, başla-maz.
- 3) Söz (şekil) değiştirici ekler: başlağan+ım, başladı+m, başlattırdı+ğ ız, birinci+ler, başlama-ğ .

Kök, söz yapıcı eklerle gövde yapar: iş+çi, iş+le-mek.

Bir kaç tane söz yapan ek almış gövde, yapma gövde olur. Tek kökü olan gövde, kök-gövde sayılır. Böylelikle söz yapıcı ek, kök ya da gövdeye getirilip, yeni söz yapar. Bu sözün kendi anlamı da vardır.

Şekil yapıcı ek; söz gövdesine yeni anlam vermeyip, onun gramatik özelliklerini değiştirir. Bu tür ekler, fiillerde pek çoktur. Onlar, fiil gövdesinden zaman, sıfat, hal, isim şekillerini yaparlar. Sayılarda ise, sıra ve pay-sayıları da şekil yapıcı ekler aracılığıyla yapılır.

Söz (şekil) değiştirici ekler; iyelik, çokluk, hal,

3 Ekler, bizde yapım ve çekim ekleri diye ikiye ayrılır. Garkavets; 1. Söz yapıcı ekler, 2. Şekil yapıcı ekler, 3. Söz (şekil) değiştirici ekler olmak üzere üç bölüme ayırmaştır. Bu belki de daha doğru bir ayırım olabilir. Biz bunu, hiç bir tartışmaya girmeden, olduğu gibi yansıtmayı uygun gördük.

olumsuzluk, imkânsızlık, kişi anlamlarını bildirirler.

Yalnızca kök-gövde olan sözler asıl söz sayılır: aş, beş, uç, vaç. Yapma sözlerin üç çeşidi vardır: sade (aşçı, uçucu, vaçıldamak), birleşik (akbardak, kızukulaç) ve ikileme (ağa-kardeş, adsız-esapsız, barı-yoku, ziy-çüv, ev-bark) sözleri.

Sade yapma sözler morfolojik yolla, birleşik ve ikilemeler ise sentaktik yolla yapılır.

6-8. SÖZ ÇEŞİTLERİ

Tam anlamlı sözler (müstakil sözler): isim, sıfat, sayı, zamir, fiil, zarf.

Yardımcı sözler: minasebetci, bağlaç, edat, haberci, modal söz, ünlem, tabiat taklidi sözler.

7-8. İSİMLERİN ANLAM-GRAMATİK GRUPLARI

İsimler, anlam-gramatik özelliklerine göre özel ve cins, cinsler de soyut ve açık, açık ise tek, maddi ve topluluk gruplarına ayrılır. özel, soyut, maddi ve topluluk isimleri; çokluk eki getirildiğinde, başka bir anlam ortaya çıkar.

8-§. ÖZEL İSİMLERİN İMLASI

özel isimlerin imlası, Rus imlasıyla aynıdır. Bazen tercümelerde, söz sırası değiştirildiği için, büyük harfin kullanılması yanlışlıklara yol açar. örnek: SSSR Yazıcılar birliği ya da USSR Medeniyet ministrligi doğru yazılışları yanında, çeşitli yanlış yazılışlarına da rastlanır.

Kuralı şöyledir: özel birleşik sözlerin yalnızca ilk sözü ve ondan önce gelen açıklayıcı söz büyük harfle, diğerleri küçük harfle başlar: TSK KPSS Baş sekreteri. Ama memleket, ittifaktas, milli, muhtarlık cumhuriyetlerinin, üst düzey hükümet ve parti organlarının adları büyük harfle başlar: Ukraine Sovet Sotsialist Respublikası Yuğarı Soveti.

Rus kısaltmaları çoğunlukla saklanırlar, ama açıldıklarında Kırım tatarcası ile anlatılırlar: TSK KPSS - Sovetler Birliği Kommunist partiyası merkeziy Komiteti.

9-§. İSİMLERDE SAYI

Şimdiki Kırım tatarcasında, teklik ve çokluk sayıları vardır. isimlerde tekliğe özgü bir ek yoktur. Çoklukta, damak uyumuna göre kullanılan +lA₂ r eki vardır: yıllar, seneler.

insan adına çokluk eki getirildiğinde, addaşlık yoksa, topluluk anlamı ortaya çıkar: Künlerden birinde Ahmet ahaylarğa bir hırsız kirecek ola.

Maddi ve topluluk isimler, çoklukta kullanıldığında, sayılmayan şeylerin çok soyu ya da çeşidi olduğunu bildirirler: suvlar, meyvalar.

Soyut isimlerin, böyle durumlarda anlamları güçlenir: Afuları çok ama, işlegeni kene de yaman.

10-5. İSİMLERDE İYELİK

iyelik ekleri üç kişiden birine, adlanılan şeyin aitliğini bildirir. Bu ekler; damak ve kelimenin ikinci hecesinde, dudak uyumuna girerler: koy+um+ız, köy+üm+ız (istisna olarak: köyimiz).

	Teklik	Çokluk
1. kişi	$+(I_4)_m$	$+(I_4)_m I_2 z$
2. kişi	$+(I_4)_n$	$+(I_4)_n I_2 z$
3. kişi	$+(s)I_4$	$+(IA_2 r)I_2$

11-Ş. İSİMLERDE HABERLİK

Haberlik ekleri, ismin haber görevini ve kişisini bildirir. Bu ekler vurgusuzdur. Ünlüleri çok kısa oldukları için, yalnızca damak uyumuna girerler: yolcusu, onun sözü sözdür.

	Teklik	Cokluk
1. kişi	+ $(I_2)m$	+ mI_2z
2. kişi	+ $sI_2\eta$	+ $sI_2 / \eta I_2z$
3. kişi	+ DI_2r	+ lA_2r / DI_2r

12-Ş. İSİM HAL EKLERİ

Altı hal eki vardır: yalın (nominative), ilgi hali (genetive), yönelme (dative), belirtme (accusative), bulunma (locative), ayrılma (ablative). Kırım Türkçesinde isimlerin hal ekleriyle çeşitlenişi, iyeliksiz ve iyelikli olur: Birinci durumda "temiz gövde", ikincisinde ise "iyelik ekli gövde" ortaya çıkar. Farkı yönelme, üçüncü kişide ise belirtme, bulunma ve ayrılma hallerinde vardır.

Üçüncü kişide hal eklerinden önce n sesi ortaya çıkar. ilgi ve belirtme hallerinin belirtisiz şekilleri, yalın halinkile birdir, belirtme hali: 0, köy çaymağarı.

Hal	Soruları	Ekleri	örnekleri
yalın	kim? ne?	----	dost, köy
ilgi	kimniñ? neniñ?	+nI ₂ n	dostniñ, köyniñ
yönelme	kimge? nege? kayerge? kayda? ne vakıtka?	+GA ₁ +A ₂ ⁵	dostka, köyge çölge, burunge babama, tizege odasına, biyesine
belirtme	kimni? neni?	+nI ₁ e ⁵	dostnı, köyni dostını, /dostın/

4 Garkavets; 3.kişi iyelik ekinden sonraki şekli +nA olarak veriyor. Oysa buradaki n 3.kişi iyelik ekine aittir.

5 Garkavets; 3. kişi iyelik ekinden sonra belirtme ekinin r: olduğunu belirtiyor. Oysa +r: 3.kişi iyeliğe ait olduğu için, burada 0 (sıfır) belirtme eki vardır.

bulunma	kimde? nede?	+DA ₂	dostta, köyde
	kayerde?	+DA ₂ ⁶	köyünde, köyinde
	ne vakıt?		küzde

ayrılma	kimden? neden?	+DA ₂ n	dosttan, köyden
	kayerden?	+DA ₂ n ⁷	sabadan
	ne vakıttan?		dostundan

13-Ş. İSİM YAPAN EKLER

1. isimden isim yapan ekler:

+CI ₄	: koşçu, sütçü, yolcu, küncü, tarihçi, küreşçi, traktorcu, tilci.
+dA ₁ ş	: yaşdaş, köydeş.
+ş(1)nas	: tilşnas.
+kar, +kir	: aveskar, işkir.

6 Çarkavets bu şekli +nDA olarak gösteriyor.

7 Yine yazar bu şekli +nDAn olarak gösteriyor.

2. Fiilden isim yapan ekler:

-mA ₂	: yarma, bölme.
-GI ₄	: sarğı, bilgi, örgü, burgü, tartkı, sipirki, yuku, külkü.
-GI ₄ ç	: oturgıç, silgiç, yuvguç, süzgüç, askıç, tutkuç.
-(I ₄)m	: tutam, yıkım, biçim, kurum, örüm.
-I ₄ ntI ₂	: kırintı, serpinti, kuruntı, töküntü.
-(y)I ₄ ş	: yaşayış, işleyiş, çıkış, giriş, turuş, cürüş.
-I ₄	: cırpı, ceki, uru, ölü.
-ç	: sevinç.
-vuk, -vuç, -uç	: sızgıravuk, beklevüç, cöküç.
-k, -A ₂ k, -U ₂ k	: tırnaç, kürek, koşak, minek, yumruk, cüyrük.
-I ₂ n	: cıyın, ekin.

3. İsmf söz çeşitlerinden isim yapan ek:

+II ₄ k	: karamanlık, cetlik; yamanlık, keskinlik; çokluk; üclük.
--------------------	--

4. Taklidî sözlerden isim yapan ek:

+DI₂ : gıcırdı, güdürdi, şuvultı,
fısıltı, civilti.

5. İsmın okşama-küçültme şekli:

+çI₂ k : kolçık, gölçik; yaprak-yapraçık,
esekek-eşeçik (k, ç düşüyor).

14-Ş. İSMİN YOKLUK BİLDİREN ŞEKLİ

Her bir isimden +sI₄ z ekiyle, yokluk bildiren şekil yapılır: atsız, izsiz, okşuz, tüpsüz. Böyle şekiller cümlede, hal ve ayırıcı görevinde kullanılıp, çoğullukla sıfat olarak kalırlar: adsız mektup, arsız adam; hal görevinde kullanılan şekiller: Araba atsız yuramay, yay okşuz atamay.

Bazı durumlarda +sI₄ z ekiyle yapılan şekiller, bir başka anlam alırlar: şatsız "vneşatnıy", dudaksız "negubnoy".

15-§. SIFAT ÇEŞİTLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Asli sıfatlar, bir şeyin belirtisini doğrudan doğruya anlatıp, miktar yönünden değişebilirler: 1) Adi derece: uzun anter, sıcak şorba. 2) Karşılaştırma derecesinde eksiz ya da +ÇA₂ ekiyle sıfatlar kullanılır: Uzun sözden kıskası yahşı olur. Selbi çamdan yüksekcedir. Bu oda o odadan daa (da) yarıkçadır. Bilal Ablazizge köre (bakçanda) kalınca körüne. 3) Üstünlük derece e₁ dereceliğiyle ya da episi ayırıcı-genelleştirici zamirinin ayrılma haliyle yapılır: E₁ teren duygular tilni₁ ucunda. Episinden tatlı, episinden accı sözdür.

Nisbi sıfatlar, bir şeyin belirtisini, başka bir şeyle ilgisi esasında bildirirler. Ama bu belirtiyi dereceleyip gösteremezler: evdeki savut-saba, yolluk azık, biltirki qar, sınıfıy küreş.

16-§. AZLAŞTIRMA VE KUVVETLENDİRME SIFATLARI

Azlaştırma ekleri:

+ (l) tI₂ m, + (U₂ l) tI₂ m : yeşiltim, sarıltım,
kıziltım, kökültim.

+şın : sarışın.

Arttırma-eksiltme ekleri:

+ÇA₂rA₁k : kıskacarak tayağ, uzakçarak
yol, eskicerek kiyim,
büyükçerek tay.

Kuvvetlendirme sıfatları:

Pek akıllı, çok güzel, gayet iri; balabandan-
balaban; bem-beyaz, büs-bütün, kap-kara, ter-temiz.

17-Ş. SIFAT YAPAN EKLER

+II₄ : kıvrımlı, kievli, otlu,
türü.
+sI₄z : (bkz. 14.Ş)
+II₄k : kıslık, cetlik, yolluk,
törlük.
-GI₄n : kızgın, kirgin, yorgun,
özgün, taşkın, keskin,
coşkun, ötkün.

+GI ₂	: evelki, burunđı, sq ki, tışkı.
+/I ₁ n/dA ₂ ki, +U ₂ ndA ₂ ki:	astındaki, içindeki, sq undaki, üstündeki; saraydaki, özündeki.
-(I ₄)k, -A ₂ k, -vuk	: titrek, açık, sozuk, yaltıravuk, cökük.
-çA ₂ k	: mahtançak, erinçek.
+çAn	: halkçan, işçen.
-GI ₂	: sezgir, ötkür.

+ik, +iv, +(a)ı', +on ekleri, Rus dili aracılı-
şıyla girmiş sözlerde kullanılırlar: sotsialistik, aktiv,
vertikal', revolyutsion.

+iy, +viy ekleri, Arap dilinden girmiştir. tarihiy,
zemaneyiy, ağıziy.

18-5. SENTAKTİK YOLLA SIFAT YAPMA

Birleşik sıfatlar: azatperver, işsever, koşmağış,
bütünsoyuz, umumhalk.

Bunları, ayrı ayrı yazılan sıfatlarla karıştırmamak
gerekir: başka türlü, bir türlü, çok manalı, koyu yeşil,
uzun boylu, tegiz endamlı, az kanlı...

ikileme sıfatları: boz-toru, kara-kaşka; çevik-çabik; kart-yaş, yüksek-alçak; gayeviy-siyasiy.

19-Ş. SAYI ÇEŞİTLERİ

Hesap sayıları: 1) Mikdar sayıları: bir, eki, üç, dört, bes, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir... ,on dokuz, yigirmi, yigirmi bir... ,otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, yüz, biş, million, milliard. 2) Kesir sayılar: çerik, yarım, buçuk, üçte bir. 3) Kesirli sayılar: dört buçuk - beş yarım, dört bütün ekide bir.

ihtar: "yarım" sözü isim olarak kullanılır: yarım okka, yarım saat; buna yakın "yarı" sözü de vardır: yarı gece, yarı yolda, köyniş yarısı //yarımı.

Sıra sayıları: Mikdar sayılarına $+(I_4)ncI_2$ ekinin getirilmesiyle yapılır: birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu, on birinci, biş dokuz yüz seksen sekizinci.

Pay sayıları: Mikdar sayılarına $+(\S)A_2 r$ ekinin getirilmesiyle yapılır: birer, ekişer, üçer, dörter, beşer, altışar, yedişer, sekizer, dokuzar, onar, yigirmişer, yüz on beşer. Tekrarlandığında: birer-birer, onar-onar.

İstisna: beşer yüz tonna, sekizer bin okka, birer million pud.

Tahmini sayılar: bir-eki, dört-beş; onlar, yüzler.
Ama: Saat onlar edi; dördüncü-beşinci; dörter-beşer.

Belirsiz miktarı anlatan sözler: az, çok, biraz, bir çok, bir kaç, bir talay, bayığı, ziyade...

Birliktelik: birev, ekev, üçev, dörtev, beşev...

20-Ş. HESAP SÖZLERİ

Elli baş sığır, on tüp terek, beş çift ayakkap, eki dane karpız, kaç baş at? , beş dane kozu.

21-Ş. ZAMİR ÇEŞİTLERİ

Kişi zamirleri: men, sen, o, biz, siz, olar.

yal.	men	sen	o	biz	siz	olar
ilg.	menim	seniñ	oniñ	bizim	siziñ	olarıñ
yön.	mağa	sağa	oğa	bizge	sizge	olarğa
bel.	meni	seni	oni	bizni	sizni	olarıni

bul. mende sende onda bizde sizde olarda
 ayr. menden senden ondan bizden sizden olardan

Haberlik ekleri: men'im, sen'sin, o'(+dır), biz'miz,
 siz'si(ğ i)z, olar'(+dır).

işaret zamirleri: bu, şu, o, anavı, minavı, böyle,
 şöyle, öyle, anavı o, ana o, minavı o, minə o, mina bu,
 mina şu.

Bu, şu, o zamirleri de hal eklerini, o kişi zamiri
 gibi alır.

Soru zamirleri: kim? (insan hakkında), ne? (hayvan
 ve nesne hakkında), kaç? , nasıl? , kaysı? , kaçınıcı? ,
 kaçar?

Ayırıcı-genelleştirici zamirler: episi, bütün, cemi,
 er, er kes, er şey, er kim, er bir.

Dönüslülük zamirleri: öz, kendi, özüm, özün, özü,
 özümüz, özünüz, özləri, özləriğ iz, özlərimiz, kendim,
 kendiğ ...

Belirsizlik zamirleri: kimdir, nedir, kaysıdır, nasıldır, kaçtır, kaçınıcıdır, kaçardır; bir kim, bir kaç, bir şey, bazı bir, kaysı bir; kimlerdir, nelerdir, kaysılardır, nasıldır, bazıları(ı), bazısı.

Yokluk zamirleri: iç (bir) kim(se), iç bir(i), iç bir şey, iç bir.

iyelik zamirleri: benimki, senin ki, onun ki, bizimki, sizin ki, onların ki. İhtar: Bu ek, isimlere de getirilir: cemaatinin ki, brigadanın ki.

22-5. FİİL ÇATILARI

Etken: Bunun için özel bir ek yoktur: olmak, etmek, kelmek, yazmak gibi nesnesiz ve nesneli fiiller, etken cümle teşkillerinde kullanılır.

Dönüştürülük: Bu fiiller, $-(I_4)_n$, $-lA_2n$; (k sesinden sonra) $-il$ ekleriyle yapılır: kusa-n-mak, yapı-n-mak, ber-in-mek, soy-un-mak, ör-ün-mek; boya-lan-mak; yık-ıl-mak.

Edilgen: Bu çatı, öznenin pasif yapısından belli olur: Bu ev Enver öz'elleri ile yasaldı. Elektr nurlarının aydınlatılğan soğakta bir kimse yok edi.

Şekil yapan ekler: $-(I_4)l$ ve fiil gövdelerinde l ünsüzü olursa: $-(I_4)n$. örnek: aşı-l-mak, küre-l-mek, tap-ıl-mak, et-il-mek, yut-ul-mak, üz-ül-mek; başla-n-mak, al-ın-mak, bil-in-mek, bul-un-mak, böl-ün-mek

Dönüslü ve edilgen fiil çatıları arasındaki fark, çoğu zaman kaybolabilir; kendileri de etken hale geçebilirler:

töle-n-mek, sıyla-n-mak, sil-in-mek, boş-ul-mak, tök-ül-mek; sarsılmak, eşilmek, kuvanmak, sevinmek, tapınmak, kullanmak, begenmek, tepinmek, sürünmek...

İşteşlik: Bu çatı $-(I_4)ş$ ekiyle yapılır: ağla-ş-mak, tap-ış-mak, kel-iş-mek, uç-uş-mak, kör-üş-mek. Bu fiiller de etken hale geçebilirler: adaşmak, bulaşmak, barışmak, çekişmek, soluşmak, bürüşmek...

Ettirgen: Bu fiiller; çeşitli fiil gövdelerinden, çeşitli eklerle yapılırlar:

1) Bazı fiillerde ünlü ya da -l-, -l' (eski şekillerde -y-) , -r- seslerinden sonra -t- eki gelir: aşat-mak, işle-t-mek, oku-t-mak, büyü-t-mek, sağal-t- mak (sagay-t-mak), çoğal-t-mak (çoğay-t-mak), kıskar-t-mak, eskir-t-mek.

2) -rk-, -rk', -lk-, -k- sesleriyle biten fiil gövdelerine -I₄t eki getirilir: sarık-it-mak, ürk-üt-mek, kork-ut-mak, silk-it-mek, pek-it-mek (berk-it-mek'ten); ama, kalk-tır-mak.

3) Bir heceli -t-, -ç-, -ş- ünsüzleriyle biten gövdelere -I₄r eki getirilir: bat-ır-mak, bit-ir-mek, uç-ur-mak, köç-ür-mek, piş-ir-mek, tüş-ür-mek; ama, eş-tir-mek ("eşitmek" sözünden ayırmak için)

ihtar: "ketirmek" , kel-tür-mek şeklinden doğmuştur.

4) Yeni fiiller, sesli uyumuna giren -DI₄r ekiyle yapılır: at-tır-mak, çek-tir-mek, tut-tur-mak, tük-tür-mek, al-dır-mak, besle-dir-mek, kon-dur-mak, tük-tür-mek, söndür-mek. Geçmişten günümüze, işlek bir ek olarak kabul edilir.

5) Bir kaç fiil gövdesine de şu ekler getirilir:
-it-tır(-t-), -ır-t-(tır-), -dır-t(-tır-): kır-ut-tır-t-
mak, bil-dir-t-tir-mek.

5) İşlek olmayan ekler: -GI₄z, -DA₁r, -sA₂t, -sI₄t.
akızmak (ak-ķız-mak'tan), tur-ğuz-mak, ak-tar-mak, av-dar-
mak, tur-sat-mak, kir-set-mek.

Ettirgen fiillerden, etken çatının geçişli fiili
doğabilir: ketirmek, akızmak...

23-ğ. Fiillerin Olumlu ve Olumsuz Şekilleri

Olumlu fiil şekli için özel bir ek yoktur.
Olumsuzluk için, olumlu fiil gövdesine -mA₂ eki getirilir:
bar-dı, bar-ma-dı; kel-e, kel-me-y.

24-ğ. Fiillerin Yeterlilik ve Yetersizlik Şekilleri

Yeterlilik, sentaktik yolla yapılır: yaza - yaza
bile; yazmağa mümkün; yazmak mümkün; yazmak imkanı bar;
yazmağın yolu bar... Degil, yok olumsuzluk sözleri
getirilirse, yeterlilik şekli, yetersizliğe dönüşür:

yazmağa mümkün degil, yazmaq mümkün degil, yazmaq imkanı yok, yazmaqñıñ yolu yok.

Yetersizlik şekilleri -ama-, -alma- birleşik ekleri yoluyla da yapılır: yaz-ama-dım, yaz-alma-dım, et-al-madım.

25-§. Fiil KİPLERİ

Kırım tatarcasında beş fiil kipi vardır:

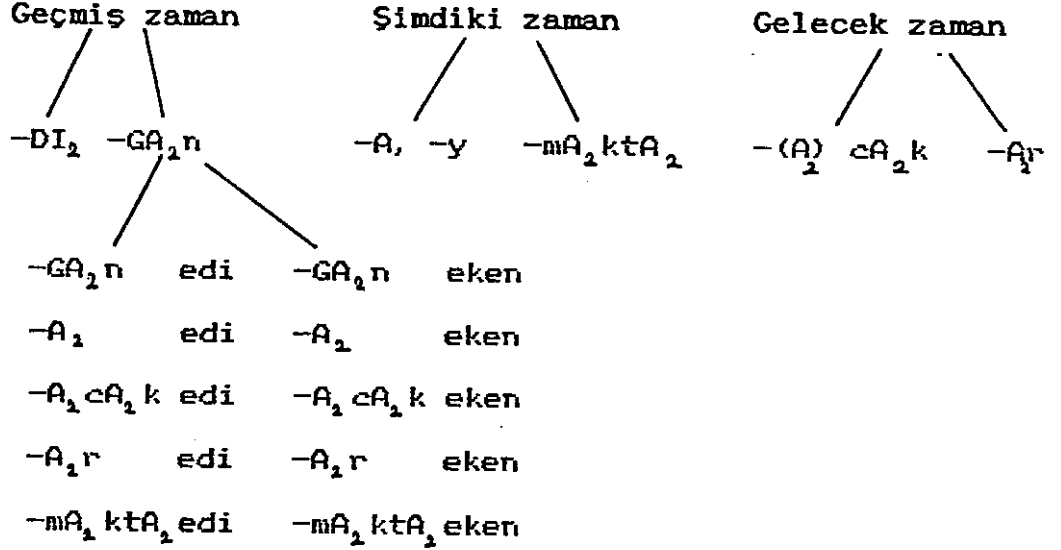
1) iş ya da hareketin, üç zamandan birinde gerçekten yapılıp yapılmadığını anlatan hikaye kipi.

2) iş ya da hareketi yapip yapmamak hakkında emir, teklif, çağırma gibi anlamları anlatan emir kipi.

3) iş ya da hareketin yapılıp yapılmaması için, ondan önce yapılması şart olan iş ya da hareketi anlatan şart kipi.

4) iş ya da hareketin yapılıp yapılmamasının isteğe bağlı olduğunu anlatan istek kipi.

26-5. HİKAYE KİPİNİN ZAMANLARI

GEÇMİŞ ZAMAN

Sade geçmiş zaman

vasıtasız şekli: -DI₂vasıtalı şekli: -GA₂n

Birleşik geçmiş zaman

vasıtasız şekli: -GA₂n edi, -A₂edi, -A₂cA₂k
edi, -A₂r edi, -mA₂ktA₂edivasıtalı şekli: -GA₂n eken, -A₂eken, -A₂cA₂k
eken, -A₂r eken, -mA₂ktA₂eken

ŞİMDİKİ ZAMAN

Umūmī şimdiki zaman : $-A_2, -y$

Sürekli şimdiki zaman: $-mA_1ktA_1$

GELECEK ZAMAN

Kesin gelecek zaman : $-(A_2)cA_1k$

Sürekli gelecek zaman: $-(I_1)r$

27-Ş. SADE GEÇMİŞ ZAMANIN VASITASIZ ŞEKLİ

Teklik	Çokluk
1. kişi ol-dım, tüş-tim	ol-dık, tüş-tik
2. kişi ol-dıñ, tüş-tiñ	ol-dıñız, tüş-tiñiz
3. kişi ol-dı, tüş-ti	ol-dı(+lar), tüş-ti(+ler)

28-Ş. SADE GEÇMİŞ ZAMANIN VASITALI ŞEKLİ

1. kişi ol-ğan-ım, tüş-ken-im	ol-ğan-mız, tüş-ken-miz
-------------------------------	-------------------------

2. kişi ol-ġan-sıġ, tüş-ken-sıġ ol-ġan-sı (ġ i)z, tüş-ken-sı (ġ i)z

3. kişi ol-ġan, tüş-ken ol-ġan(+lar), tüş-ken(+ler)

29-ġ. BİRLEŞİK GEÇMİŞ ZAMANIN VASITASIZ ŞEKLİ

Yalnızca edi yardımcı fiili deġistirilir: tüş-ken edi+m, tüş-ken edi+ġ, tüş-ken edi, tüş-ken edi+k, tüş-ken edi+ġ iz...

30-ġ. BİRLEŞİK GEÇMİŞ ZAMANIN VASITALI ŞEKLİ

Yalnızca eken yardımcı fiili deġistirilir: tüş-ken eken+im, tüş-ken eken+sıġ, tüş-ken eken, tüş-ken eken+miz, tüş-ken eken+si (ġ i)z, tüş-ken eken(+ler)...

31-ġ. UMUMİ ŞİMDİKİ ZAMAN

Teklik

Çokluk

1. kişi ol-a+m, tüş-e+m;

ol-a+mız, tüş-e+miz;

sora-y+ım, ele-y+ım

sora-y+mız, ele-y+miz

2. kişi ol-a+sıı, tüş-e+sıı; ol-a+sı (ı 1)z, tüş-e+si (ı i)z;
sora-y+sıı, ele-y+sıı sora-y+sı (ı 1)z, eley+si (ı i)z

3. kişi ol-a, tüş-e; ol-a(+lar), tüş-e(+ler);
sora-y, ele-y sora-y(+lar), ele-y(+ler)

32-Ŗ. SUREKLi ŖİMDİKİ ZAMAN

Fiil kök ve gövdesine -mA₁ktA₂ekinın getirilmesiyle olur: yaz-maıta+m, kel-mekte+m..

33-Ŗ. KESİN GELECEK ZAMAN

Teklik	Çokluk
1. kişi ol-acadıım, ele-y+ceg+im	ol-acak+mız, ele-y+cek+miz
2. kişi ol-acak+sııı, ele-y+cek+sııı	ol-acak+sı (ı 1)z, ele-y+cek+si (ı i)z
3. kişi ol-acak, ele-y+cek	ol-acak(+lar), ele-y+cek(+ler)

Sive ve konuşma dilinde, kısaltılmış şekillere de rastlanır: ol-aca+m, ele-ce+m; ol-aca+ı, ele-ce+ı; ol-aca+mız, ele-ce+miz; ol-aca+ız, ele-ce+ız; ele-cek(+ler), ol-aca+lar, ele-ce+ler.

Bu tür şekillere, halk arasında ve bazı yazarların eserlerinde rastlansa da, bunlar edebî sayılmazlar.-

34-Ş. SÜREKLİ GELECEK ZAMAN

Bu zamanda ünlüyle biten fiil gövdelerine -r, bir hecelilere -A₁r, çok hecelilere -I₂r ekleri getirilir: başla-r, bekle-r; tut-ar, sev-er; tutul-ır, beslen-ir.

İstisna: ayt-ır, al-ır, bar-ır, ber-ir, bil-ir, kel-ir, kal-ır, ol-ur, yat-ır, ełtmek (eski sözden) ełt-ir.

Olumsuzluk eki: -mA₁z (birinci teklik kişide: -mA₂m, şivelerde: -mA₁n).

Teklik	Çokluk
1. kişi tut-ar+ım,	tut-ar+mız,
kel-ir+ım	kel-ir+miz

2. kişi tut-ar+sıı , tut-ar+sı (ı ı)z,
kel-ir+siı kel-ir+si (ı i)z

3. kişi tut-ar, tut-ar(+lar),
kel-ir kel-ir(+ler)

35-đ. EMİR KİPİ

Teklik

Çokluk

1. kişi ol-ayım, et-eyim sora-yım, ele-yim	ol-ayık, ete-yik sora-yık, ele-yik
2. kişi ol, et, sora, ele; ayt-çı, ber-çi bak-sa, kör-se	ol-ıız, et-iıız; sora-ıız, ele-ıız; kör-üıız, çık-ıız
3. kişi ol-sun, et-sin sora-sın, ele-sin bak-sın, kör-sün	ol-sun+lar, et-sin+ler, sora-sın+lar, ele-sin+ler bak-sın+lar, kör-sün+ler

İhtar: -çI₂, -sA₁, ikinci kişide kullanılır. Ama -
çI₁'ya, birinci kişide de rastlanır: aytayımçı, keteyikçi.

36-Ş. GEREKLİLİK KİPİ

Şimdiki Kırım Tatar edebi dilinde, $-mA_2$ li ekiyle ve bir kaç sentaktik yolla yapılan, gereklilik anlamı veren şekiller vardır. Böyle gereklilik anlatımlarında borçlu, mecbur, kerek, lazım vb. sözlerden yararlanır.

Teklik	Çokluk
1. kişi bar-malı+m, ber-meli+m	bar-malı+mız, ber-meli+miz
2. kişi bar-malı+sıŋ, ber-meli+sıŋ	bar-malı+sı (ŋ ı)z, ber-meli+si (ŋ i)z
3. kişi bar-malı(+dır), ber-meli(+dır)	bar-malı(+dır+lar), ber-meli(+dır+ler)

37-Ş. ŞART KİPİ

Teklik	Çokluk
1. kişi bar-sa+m, ber-se+m	bar-sa+k, ber-se+k

Sivelerde kısaltılmış şekiller de kullanılır:
barğam, barğaq ...

İSTEK KİPİNİN BİRLEŞİK ŞEKLİ

Teklik	Çokluk
1. kişi bar-ğaydı+m, ket-keydi+m	bar-ğaydı+k, ket-keydi+k
2. kişi bar-ğaydı+ıı , ket-keydi+ıı	bar-ğaydı+ıı ız, ket-keydi+ıı ız
3. kişi bar-ğaydı, ket-keydi	bar-ğaydı (+lar), ket-keydi (+ler)

39-ğ. FİİL YAPAN EKLER

İsimden fiil yapan ekler:

- +IA₁ : tamamla-, ezberle-
- +IA₂n- : avalan-, yeşillen-
- +IA₂ş- : yaşılaş-, güzelleş-
- +sI₂rA - : yukusıra-, sensire-

- +(I₄l)dA₂- : sırıl-da-, uvul-da-, çivil-de-, gürül-de-,
tasır-da-
+(A₂)r- : kıskır-, sarar-, eskir-
+ik- : birik-, keçik-

Fiilden fiil yapan ekler:

- kA₁lA₂- : çapkala-, çekkele-
-mA₂lA₂- : şaşmala-, örmele-

40-§. BİRLEŞİK FİLLER

- İsim + fiil : cevap vermek, elak olmak.
fiil + fiil : okup başlamak, okup çıkmak, yazıp
almak, işlep kelmek, barıp kelmek, kele yatmak, köçe turmak,
gizleycek olmak.

41-§. ZARF - FİİL

- A₂, -y : kullanıla bile, kele yatır, ağlay
ağlay toymadım; aşıkmay kete,
kıbırdamay tura.
-(yI₄)p : yasap koydı, yatıp kelip, toyup,
körüp, soramayıp kayttı.

- (y)A₁rA₂k : olarak, başlayarak, eşiterek.
 -mA₂yI₂ncA₂ : çıkmayınca, kirmeyince.
 -mA₂dA₂n : solmadan, cezmeden.
 -mA₂zdA₂n : başlamazdan evel', bitmezden evel'.
 -GA₂ncA₂k : turguncak, kel'gencek, çıkıncak,
 etkencek.
 -GA₂ncA₂ : bakıncanca, körmegence, yatıncanca,
 ketkence.

42-Ş. SIFAT - FiİL

- GA₁n : ayırıcı görevinde: keçken afta,
 yazılğan mektup; tamamlayıcı: kim
 olğanımanı bilesiñiz; hal görevinde:
 tañ atqanda, araba singandan sqñ, bu
 söz aytqaninen, kelmeğeninden sebep;
 özne: okuğanı yañsıdır; birleşik
 haberin terkiinde: yigit olğan
 olsañ.
- A₁cA₂k, ycA₂k: ayırıcı görevinde: olacaq körişüv,
 kelecek zaman; tamamlayıcı:
 kelecegiñni içte de bilmedim; özne:
 kim olacağı yürüp başlağanından

belli; birleşik haberin terki binde:
kartal balaları endi uçacak oldılar.

-(I₄)r, -mA₂z : çapar at, sönmez yıldız.

43-Ş. İSİM - FİİL

- mA₂k : okumak-okumamak, öğrenmek-
öğrenmemek; rastlanmaknı çaresi yok
edi.
- mA₂ : okumasını sınaç bak; öğrenmege
sevem; yırlamağa aves; kelmemesini
istediğ iz; tutulmamağa tırıştı.
- (y)U₂lv : okuv, cıv laşuv, öğretüv; okuv yurtu.
- (I₄)ş : okuş, barış, kelış, oluş, körüş;
körüşüvden sıv, okuş zamanınında.

44-Ş. ZARF

Hal zarfı nasıl?, nasıl etip?, ne tarzda? gibi
sorulara cevap verir: yavaş, zornen, karamanca.

Zaman zarfı ne vakıt?, ne zaman?, ne vakıttan
berli?, ne vakıtķecek?, ne vakıt içinde? gibi sorulara

cevap verir: şimdi, biltir, çoktan, baştan, evelden, bugüñecek, tezden.

Yer zarfı kayda?, kayerde?, ne yerde?, kayerden?, kaydan?, ne yerden?, kayerge?, ne yerge? sorularına cevap verir: uzakta, uzaktan, uzakka, anda, mında, andan, mından, ı lu-sollu, yukarı, aşığı.

Neden-amaç zarfları ne sebepten?, ne maqsadinen?

sorularına cevap verir: tesadüfen, sebepsiz, aselet, ı kasten, zoraki.

45-ş. ZARFLARDA DERECE

Zarflarda derecelendirme de sıfatlarda olduğu gibidir: çokça, keççe, azca, evelce; ı erte, episinden evel'.

46-ş. ZARF YAPAN EKLER

+çA₁, +(lA₁r)cA₂

: rusça, ukrainca,
yigitçe, sizlerce.

+çA₂sI₂nA₂, +(lA₂r)cA₁I₂nA₂: arkadaşçasına,
kızlarcasına.

+lA₂y(I₂n) : sabalayın, geceleyin,
bütünley.

+I₄n : yazın, gündüzün, kuzün.

+DA₂ : üylede, başta.

+DA₂n : mından, birden, baştan.

47-8. MÜNASEBETÇİ

Asıl münasebetçiler: için (+çün), ile (+nen), gibi,
berli, sayın, kadar, köre, taba, dayın (+day).

İsim münasebetçiler: aққında, ald, ara, art, arfe,
ast, başka, boy, burun, devam, devir, zarf, ic, karşı, ög,
orta, sebep, sq, taraf, töpe, tış, tışarı, tüp, üzerinde,
üzre, üst, çet, etraf, yukarı, yan.

Fiil münasebetçiler: bakıp, bakқanda, başlap, çekip,
yaraş.

48-Ş. BAĞLAÇ

Dizme bağlaçlar:

- 1) Biriktirici bağlaçlar: ve, em, em de, da, de;
em...em; em...em...ve em de.
- 2) Karşı koyucu bağlaçlar: amma, lakin; ise.
- 3) Ayırıcı bağlaçlar: ya; yahut, yoksa; bir...bir;
bazan...bazan; em...em; ka...ka.
- 4) İnkâr bağlacı: ne...ne.
- 5) Açıklayıcı bağlaç: yani.

Bağlı bağlaçlar:

- 1) Belirleme bağlacı: ki (ilk cümleinin sonunda virgülden önce kullanılır:)
- 2) Sebep bağlacı: çünkü, zira (seyrek).
- 3) Sonuç bağlacı: şunu için, şundan sebep; onu için, demek.
- 4) Amaç bağlacı: dep (ilk cümlede -tabi cümleden sonra yerleşmesi)
- 5) Şart bağlacı: eğer.
- 6) Gerileme: ise (-sA₁) de; amma; bile.
- 7) Benzetme bağlacı: sanki, güya.

49-§. EDAT

Söz edatları: albuki, atta, ahır, daa, fakat, em, yani, dA₂

Ek edatları: mI₂; cI₂; -sA₂; +DI₂r; -ken (eken), -DI₂ (edi).

İhtar: Diğer adları; edat sözü, edat eki. Fakat, em, yani, dA₂, mI₂ edatları bağlaç görevinde de bulunurlar.

50-§. HABERCİ

Bulunuş (varlık) habercisi: bar; bulunmamalık (yokluk) habercisi: yok.

51-§. MODAL SÖZ

Aksine, afsus, acep, bare, belki, böyleliknen, ğaliba, demek, doğru, itimal, kerek, kerçek, lazim, laçare, meger, mılaka, öyleliknen, ola bilir, olmalı, care, şöyleliknen, şübesiz, elbette, yahşı, yok.

52-§. ÜNLEM

Duygu bildiren ünlemler: a-a, ay, ah, vay, oh, oho, tev, tuf, of, uf, urra, i-i, e-he, e-e...

Emir-hitap bildiren ünlemler: ho, kuş-kuş, ka, pist, cip-cip...

53-§. TABİAT TAKLİDİ SÖZLER

Bu sözler, tabiattaki çeşitli sesleri anlatırlar: av, bak, bız, bık, vak, vah, vıj, vız, dağ, duğ, dır, dük, yilt, kukurekok, kağ, kars, kilt, kurs, lip, miyav, pağ, pat, pis, put, tağ, tağır, tuğur, tars, tırs, uv, civ, çır, şip, şuv, ıs... Çoğu konuşma sırasında tekrarlanıp kullanılır.

54-§. BAZI İMLA KURALLARI (ÜNLÜLERİ İFADE ETME)

Ünsüzler, her birinin kendi harfi ya da harf birikmesi olduğu için, tam ve doğru yansıtılabilirler. Yalnızca w//v ve l//l' ses varyantları (l harfi yanında, işareti olmazsa) bir harfle anlatılırlar: tuvar, ceviz, soluk, sülük, seller.

Ünlüleri gösteren а, е, ё, и, о, у, ъ, э, в, я (а, ye, yo, і, о, u, ı, e, yu, ya) harflerinden yalnız dördü (а, и, ъ, э -а, і, ı, e-) bir anlamlıdır. Diğerleri (е, ё, о, у, в, я -ye, yo, o, u, yu, ya-) ise çok anlamlı olup, bazı anlamlarına yalnızca alınma sözlerde rastlanır:

е, я (ye, ya) harfleri:

- 1) söz başında (yel', yaqı)
- 2) ünlüden sonra ve (süyek, kıaya)
- 3) ayırıcı görevinde kullanılan ъ, в işaretinden sonra ye, ya ses birikmelerini (s'yezd, Mer'yeM, kıavyar, dün'ya)
- 4) ünsüzden sonra ise е, 'а seslerini ifadeler (teren, kar).

о, у (o,u) harfleri:

- 1) söz başında ve (ormaq)
- 2) birinci hecede p, b, m, k, g, c ünsüzlerinden sonra o,ö ve u,ü anlamı (boru-börü, burçaq-bürtük, post-pösteki, pul-püskül', mor-mögedek, mum-mümkün, kolba-kölge, kurer-kürpe, gol-göl', gudron-güdürdi, corga-cöreme, cuma-cüyrük)
- 3) ikinci ve sonraki hecelerde ise o,u anlamı var (mağdanoz, yımsatuv)

İstisna: Birleşik sözlerde u harfi ü sesini belirtir: bülbül, bugün.

ë (yo) harfi:

- 1) söz başında yo, yö anlamı (ikincisi pek az) (yonmak-yönemek (cönemek))
- 2) yumuşaklık işaretinden sonra yo anlamını (kimyon)
- 3) ünsüzden sonra ise ö, 'o anlamı vardır (törmontor).

ɒ (yu) harfi

- 1) söz başında ve (Yur devri-yürek)
- 2) ünsüzden sonra yu, yü anlamı (kuyu-büyük)
- 3) yumuşaklık işaretinden sonra yu anlamı (penyuar)
- 4) ünsüzden sonra ise ü, 'u anlamı var (tüşünmek).

Bu durumda, sözlerin birinci hecesinde ve özellikle söz başındaki ön ve art ö,ü / o,u sesleri, kendilerini gösteren çok anlamlı o, y, ë, ɒ (o, u, yo, yu) harfleri ile ayırt edilemiyor.

Bunları ayırmak için bir kaç kural geliştirilmiştir:

1. Kural: Sözlerin birinci ya da bazen ikinci hecesinde yer alan ö,ü // o,u ünlülerin art ya da ön olması, damak uyumu kuralına göre, bu sözlere tam ve doğru yansıdıktan başka, ünlü ve ünsüzlerden de belli olur.

örnek: orağ, oğuv, ufağ, ufuk, boru, butu, poşu, pullu, mol, coymağ, cumran - örnek, öğüz, ülke, bölük, bütün, pötik, püskül, müremek, cöreme, cüyrük.

2. Kural: Yalnız çok anlamlı ünlü harfleri olan bir ve bazen iki heceli sözlerin çoğu

a) söz başında

b) birinci hecesinde p, b, m, c ünsüzlerinden sonra ve

c) bazen ikinci hecesinde yer alan şüpheli o, ö, u, ü ünlülerinin art ya da ön olduğu da,

bu sözlerde yer alan, tam ve doğru karşılanabilen özgün harfli ünsüzlerden anlaşılabilmekte. örnek:

a) oğ, yoğ, koy, koğ, koş, kum - öğ, yük, köy, kök

b) boğ - bük

c) oyuk, coyuk, koyu, koyun, kuyu - büyük, küyük

3. Kural: Bir heceli sözlerde, ünsüzleri gösteren harfler özgün değilse, ö,ü ünlülerinin ön oluşu,

Ünsüzlerden sonra konulan yumuşaklık işareti yoluyla gösterilir. örnek:

oz, or, ur, Yur devri, mol, pul, mor, bur - öz', ör', ört, ös', ür', üst, yür', böl', bür', cür'.

4. Kural: Söz sonunda yer alan yumuşak l', r' ve biraz yumuşasa da, sert olan n seslerini gösteren l, r, n harflerinden sonra yumuşaklık işareti konulur:

kul, kol, koyun - kül', göl', gön', kün', gür', kör'.

İhtar: Ekler getirildiğinde meydana gelen l'l, n'n ve t't harf birikmelerinin yerine ll, nn, tt harf birikmeleri yazılır: eller, ellemek, künniç, üstte.

SONUÇ

1. Türkiye Türkçesinin de içinde bulunduğu, Oğuz grubunun bir şivesinin, metinlerden hareketle "Metin-Dil incelemesi-Sözlük" çalışması yapılmış, alanın ilgililerine sunulmuştur.

2. Böylelikle hem karşılaştırmalı Türk dili çalışmalarında, hem de Oğuz grubu lehçe ve şivelerinin, benzer ya da farklı özelliklerinin ortaya çıkarılmasında yararlanılabilecek bir eser meydana getirilmiştir.

3. Orhun Abideleri, Türkiye Türkçesi ve Güney Kırım Türkçesinin, önemli bazı fonetik, morfolojik benzer ve farklı yanları şunlardır:

Orh. Abd.	T. Trk.	G. Krm. Trk.
Fonoloji		
#y	#y	#y
yadag, yadıl-	yaya, yayıl-	yayıl-, yok #y ~ c yayıl- ~ cayıl- yür- ~ cür-
#b	#b	#b
beş, bel	beş, bel	beş, bel
	#v	#b ~ v
bar, bar-, ber-	var, var-, ver-	bar ~ var bar- ~ var- ber- ~ ver-

#b ~ m ben ~ men	#b ben	#b ~ m ben ~ men
bol-	ø ol-	ø ol-
#kV (kalın) kal-, kork-	#k kal-, kork	#k kal-, kork-
#kV (ince) kök, köl, kel-, kör-, kentü, kişi	#g gök, göl, gel-, gör-, #k (istisna) kendi, kişi	#g (istisna) göl, gece, gel- #k kendi, kişi, kök, kör-
#tV (kalın) taş, tok, tokuz, tal-	#t taş, tok, #d dokuz, dal-	#t taş, tok, tal-, #d dokuz, dog-
#tV (ince) tis, tört, töpü	#d diş, dört #t (istisna) tepe	#d (istisna) dön-, deren #t tiş, tiri
b/ ab, eb	v/ av, ev	v/ av, ev
d/ adak	y/ ayak	y/ ayak

VG#
sarığ, dağ

g#~φ
sarı, dağ

g~φ
sarı, dağ

v# (istisna)
açuv

ñ
koñ

n>y
koyun

n>y
koy

ŋ
soŋ

n
son

ŋ
soŋ

Morfoloji

İsim hal ekleri

ilg.

+(n)I₄ŋ
bayırku+nuŋ,
beg+inŋ

+(n)I n
bahçe+nin,
bey+in

+nI₂ŋ
dost+ninŋ,
ne+ninŋ

bel.

+(I₄)g
kişi+g

+(y)I₄
kişi+yi

+nI₂
kişi+ni

yön.

+kA₁
çorak+ka
+(I₄)mA (1.kişi)

+(y)A₁
bahçe+ye, ev+e

+GA₁
dost+ka, köy+ge

özüm+e

özüm+e

+(I₄)ŋA

yiriŋe

tizeŋe

Yeterlilik

-(y)A₂ u-ma-
başla-ya u-ma-

-(y)AmA-
başla-yama-

-(y)AmA-
başla-yama-
-(y)A₄ al-ma-
et-alma-

Master

-mAk
koş-, kir-

-mAk
koş-, kir-

-mAk ~-U₂ v
koş-, çatış-uv

Anlatılan Geçmiş

Zaman Çekimi

-mI₁ş
bol-mış

-mI₄ş
ol-muş

-ĠAn
ol-ğan

er-
er-ti

er->>i-
i-di

er->>e-
e-di

Kelimeler

bul-

bul-

tap-

öz ~ kentü

kendi,
öz (dar anlamda)

öz ~ kendi

S Ö Z L Ü K

A

abayla-	: farketmek, farkına varmak
Abbas Useyin	: (k.a.)
Abcelil	: (k.a.)
abdıra-	: irkil-, silkinip canlan-
abdırama-	: irkilmemek
Abdırav	: (k.a.)
Abdul Amit	: (k.a.)
Abdurefiy	: (k.a.)
Abdureşid	: (k.a.)
Ablaz	: (k.a.)
abune	: abone
abuneci	: aboneci
acayip	: acayip
accı	: acı
aceba	: acaba
acele	: acele
acem	: acem
acı	: 1.acı; 2.hacı
acı-	: acımak
acın-	: acımak
acınıklı	: acıklı, dokunaklı
acim	: hacim
acizlik	: acizlik, güçsüzlük
aç	: aç
aç-	: açmak; yaymak; sökmek; izin vermek
açık	: açık
açıkkrak	: daha açık, netçe
açıl-	: açılmak
açılma-	: açılmamak
açındır-	: acıtmak

açlık	: açlık
açma-	: açmamak
açuv	: kızgınlık, öfke
açuvlan-	: kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek
açuvlu	: kızgın, öfkeli, sinirli, sert
açuvteşebbüsi	: açma girişimi
ad	: ad, isim
adaletli	: adaletli
adaletsiz	: adaletsiz
adam	: adam, insan, kişi
adamlık	: adamlık, kişilik
adet	: 1. âdet, alışkanlık; 2. adet, sayı
adım	: adım
adımla-	: adımlamak
adise	: hadise, olay
adlı	: adlı, isimli
adres	: adres
aenkli	: ahenkli
aeroplan	: uçak
Afrika	: (y.a.)
afta	: hafta
afu	: af, bağışlama
ağa	: ağa
ağaç	: ağaç
ağar-	: ağarmak, bembeyaz kesilmek
ağart-	: ağartmak
ağır	: ağır
ağır-	: ağırnak
ağırlaş-	: ağırlaşmak
ağırlat-	: ağırtlatmak
ağırlık	: ağırlık
ağız	: ağız
ağız-ağızdan	: ağızdan ağıza
ağızlık	: ağızlık
ağla-	: ağlamak

ağlama-	: ağlamamak
ağlamsıra-	: gözleri yaşarmak
ağlavuk	: gözü sulu, gözü yaşlı, çok ağlayan, ağlamsık
ağrı	: ağrı
agronom	: tarım uzmanı
ağ	: ah!
ağır	: ahir, son, en son, en sonraki
ağ	: 1.ak, beyaz; 2.hak
ağ-	: akmak
ağaretlen-	: hakaret etmek; gönlünü kırmak, incitmek, dokunmak
ağay	: erkek, adam; koca, eş, zevce
ağayt-	: gözlerini fal taşı gibi açmak (bkz. akıyt-)
ağça	: akça, para
ağçıl	: beyazımtırak, beyazımsı, beyaza çalan
ağçokraklı	: Akçokraklı
ağıl	: akıl
ağıllı	: akıllı
ağıy-	: gözlerini fal taşı gibi açmak
ağıyt-	: gözlerini fal taşı gibi açmak (bkz. akayt-)
ağibet	: akibet, son
ağikaten	: hakikaten, gerçekten
ağikiy	: hakiki, gerçek
Akime	: (k.a.)
akimiyet	: hakimiyet
akkordeon	: akordiyon
ağlak	: ahlak
ağla-	: aklamak, temize çıkarmak
ağlı	: haklı
Ağmescid	: (y.a.)
ağsız	: haksız
ağsine	: aksine

akşam	: akşam
akta	: hakkında, konuda
al	: hal
al-	: almak; koymak; kaçırmak; çekmek
al-çul	: üst baş
ala	: ālā
alamet	: alamet, iz, belirti
alanlık	: alanlık, meydanlık
alay	: kalabalık; sürü
albuki	: halbuki
alçak	: alçak
alçaktan	: alçaktan
alçalt-	: alçaltmak
ald-art	: ön arka
aldın	: önce, evvelce; eskiden
aleket	: kabus, dehşet, korku, ürperti
alel'acele	: alelacele
alev	: alev
alevlen-	: alevlenmek
alın-	: alınmak
alış-veriş	: alış-veriş
Ali	: (k.a.)
alicensaplık	: alicensaplık
Alimov	: (k.a.)
alla	: Allah, Tanrı
alma	: elma
alma-	: almamak
alış-	: değişmek, dönüşmek
alt	: alt
altı	: altı (6)
altın	: altın
altmış	: altmış (60)
ama	: ama, fakat
amam	: hamam
aman	: 1.hemen; 2.aman, merhamet

aman-aman	: hemen hemen; denebilir ki
Amerika	: (y.a.)
Amet	: (k.a.)
amma	: ama
an	: an
ana	: 1. anne; 2. ište
anaçığım	: anacığım
anavı	: (hemen) bu
anay	: anne
anbar	: ambar
anda	: oraya; orada
anda-mında	: oraya buraya
andan	: oradan
Andreyev	: (k.a.)
angi	: hangi
anter	: elbise, giysi
Antonov	: (k.a.)
añdır-	: andırmak, benzemek
añla-	: anlamak
añlama-	: anlamamak
añlaş-	: anlaşmak
añlaşıl-	: anlaşılmak
añlaşılma-	: anlaşılmamak
añlat-	: anlatmak
añlı	: akıllı
ap-ağ	: apak, bembeyaz
apansızdan	: ansızın, aniden
aprel	: nisan ayı
apte	: abla
apushane	: hapishane
ara	: ara
ara-	: aramak
ara-sıra	: ara sıra
araba	: araba
arabacı	: arabacı

arada	: arada; sırada
aradan	: aradan
aralık	: aralık
aran	: ahır, ambar; odunluk; samanlık
araret	: hararet
araretli	: hararetli
araştır-	: araştırmak
arbiy	: harbî
areket	: hareket
areketsizlik	: hareketsizlik
arıç	: zayıf, cılız
arıklık	: zayıflık, cılızlık
arif	: harf
arka	: arka
arkadaş	: arkadaş
arman	: harman, harman yeri
armut	: armut
arслан	: arslan
arсланavuz	: arslanağzı çiçeği
Arslanov	: (k.a.)
arşın	: arşın, bir uzunluk birimi
art	: art, geri, arka
art-	: artmak
artel	: artel, ortaklaşa çalışmak üzere kurulan birlik
artık	: artık; bundan böyle, bundan sonra, bugünden beri; ileride, bir daha
Artsebaşev	: (k.a.)
arttır-	: arttırmak
aruv	: arı, temiz
arzi	: arzu (bkz. arzu)
arzu	: arzu (bkz. arzı)
arzual	: arzuhal, dilekçe
asabiy-asabiy	: asabî asabî, sinirli sinirli
aselet	: mahsus, bile bile, kasten, inat olsun diye

aseletten	: kasten, mahsusucuktan
asıl	: asıl, gerçek
asıl-	: asılmak; sarkmak
asılı	: asılı
asır	: asır, yüzyıl
Asiya	: (y.a.)
asker	: asker
asla	: asla, katiyen
asma	: asma, üzüm ağacı
asma-	: asmamak
asra-	: beslemek, emzirmek
asret	: hasret
ast	: üst, alt
aş	: aş, yemek
aşa-	: yemek yemek
aşağı	: aşağı
aşat-	: yedirmek
aşçı	: aşçı
aşhane	: mutfak
aşık-	: acele etmek; ileri gitme
aşıkçanlık	: acelecilik
aşıkma-	: acele etmemek
aşıktır-	: acele ettirmek
aşkar	: âşikâr
aşlama	: fidan
aşlık	: tane, tahıl, tohum
at	: at
at-	: atmak
ata	: ata, cet
ateş	: ateş
atıl-	: atılmak; saldırmak, hızla üzerine gitmek
atlı	: atlı, süvari
atta	: hatta
av-	: bir tarafa yatmak, yana yatmak, eğilmek
ava	: 1.hava; 2.şarkı, türkü

avale	: havale, iş, görev
avdar-	: yıkmak, yatırmak, çöktürmek
avdarıl-	: yıkılmak, yatırılmak
avdet et-	: geri dönmek
avelen-	: havalanmak
aveskar	: heveskâr, meraklı
aviatsiya	: havacılık, uçaklar, uçakçılık; hava kuvvetleri
Avropa	: (y.a.)
avto	: araba, otomobil
avtomobil	: otomobil
avulda-	: havlamak, ürümek, pavkırmak
avuldağan	: havlama
avuş-	: yerini değiştirmek, başka yere koymak, başka yere geçirmek, nakletmek, aktarmak
avuştir-	: yerini değiştirmek, başka yere koymak; başka bir işe geçirmek
ay	: 1.ay ; 2.ay (zaman)
Ay-Vasıl	: (y.a.)
ayaçık	: ayakçık
ayaq	: ayak
ayaqkacek	: ayağa kadar
ayaqkap	: ayakkabı
ayalan-	: 1.sıvanmak, sürünmek, yayılmak; buluşturılmak; 2.uzun uzun anlatılmak
aya-	: acımak, merhamet etmek
ayama-	: acımamak
ayat	: 1.hayat, yaşam; 2.evin bir bölümü
ayda-	: sürmek; acele ettirmek; sıkıştırmak
aydal-	: yollanmak, gönderilmek, kovulmak
aydı	: haydi
aydın	: aydın
aydınday	: aydın gibi
aydınlan-	: aydınlanmak
aydınlət-	: aydınlətmək

aydıñ ız	: haydiniz
ayetli kürsü	: ayet el-kürsü
ayın-	: ayılmak, uyanmak, kendine gelmek
ayıp	: ayıp
ayır-	: ayırmak
ayırıl-	: ayrılmak
aylan-	: dönmek, dolaşmak; çevirmek, döndürmek, çevrilmek
aylandır-	: döndürmek, çevirmek
ayle	: aile
aynı	: aynı
ayret	: hayret
ayretlen-	: hayret etmek, şaşırmak,
ayrı	: ayrı
ayrıca	: ayrıca
ayt-	: söylemek
aytma	: söyleme
aytma-	: söylemem
aytuvlı	: tanıdık, meşhur, bilinen, ünlü, tanınmış
ayvan	: hayvan
ayvançık	: hayvançık
az	: az, yeterli olmama durumu
aza	: üye
azap	: azap
azaplan-	: azaplanmak
azar-azar	: azar azar
azat	: azat
azatlık	: azatlık
azbar	: avlu
azır	: hazır
azırla-	: hazırlamak
azırlan-	: hazırlanmak
azırlanıl-	: hazırlanılmak
azırlık	: hazırlık
Aziz	: (k.a.)

aziz	: aziz
azizim	: azizim (bir hitap şekli)
azlık	: azlık
Azmanlar	: (y.a.)
azret	: hazret

B

baar	: bahar
baba	: baba
baba-dede	: baba dede, baba ata
bağ	: bağ
bağcılık	: bağcılık
bağça	: bahçe
bağçacılık	: bahçecilik
bağçalık	: bahçelik
Bağçasaray	: (y.a.) Bahçesaray
bağır	: bağırmak
bağır-	: bağırmak
bağırış-	: bağırmak
bağıruv	: bağırmak
bağışla-	: bağışlamak
bağla-	: bağlamak
bağlanıl-	: bağlanılmak
bağlı	: bağlı, tabi olmuş
bahtsızlık	: bahtsızlık, talihsizlik
bağış	: bağış, armağan, hediye (bkz. bağış)
baht	: baht, şans, talih
bahtlı	: bahtlı
bağ-	: bakmak; itina göstermek
bağılma-	: bakılmamak
bağın-	: bakınmak
bağır	: bakır
bağış	: bakış
bağkal	: bakkal

bakma	: bakma
bakma-	: bakmamak
bağış	: bağış, armağan, hediye (bkz. bağış)
bakuv	: bakma, bakmak
bala	: çocuk, yavru, bebek
bala-ağa	: ağa kardeş
balaban	: büyük, iri
balacık	: yavrucuk, çocukcağız
balalık	: çocukluk
balık	: balık
Balmont	: (k.a.)
ban-	: banmak
bank	: banka
bar	: var, mevcut
bar-	: varmak
barağ	: köpek, it
bare	: bari; hiç olmazsa
barlık	: varlık, mal
barma	: varma
barma-	: varmamak
bas-	: basmak, ezmek, sıkmak
basıl-	: basılmak
basılğan	: basılmış
basma	: kumaş
basmağane	: basmağane, basımevi
bastır-	: bastırmak
bastırık	: hapisane; karabasan, kabus
bastırıl-	: bastırılmak
bastırma	: bastırma
bastırma-	: bastırmamak
baş	: 1.baş; 2.lider; 3.ilk, ön, üst; başını töben al-: başını indirmek, sarkıtmak
başçık	: başçık
başka	: başka

başla-	: başlamak
başlama	: başlama
başlı	: başlı
başlanıl-	: başlanılmak
başlık	: başkan, müdür, şef
başsızlan-	: başsızlanmak
başta	: başta, önce
baştan	: baştan
bat-	: batmak
batalon	: tabur
batı	: batı
bay	: zengin, varlı, varlıklı
bayağı	: bayağı, memnuniyetle
bayıl-	: bayılmak
bayır	: bayır
bayla-	: başlamak
bayrak	: bayrak
bayram	: bayram
bazar	: pazar
bazı	: bazı, bir, kimi; başka; değişik, ayrı; diğer, öteki, öbür
bazılarda	: bazı zamanlarda
bazna	: (?) Kzk. bazına: naz; birbirini seven, araları iyi kimselerin birbirlerine yaptıkları naz
bedava	: bedava
beden	: beden, vücut
begen-	: beğenmek
bekçi	: bekçi
bekle-	: beklemek
bekleme-	: beklememek
beklenil-	: beklenilmek
beklev	: bekleme, bekleyiş
bel'	: bel
bela	: bela

belediye	: belediye
belgile-	: iz bırakmak
belki	: belki, bir ihtimal
belkim	: belki
belle-	: bellemek; hesaplamak; düşünmek
belleme-	: bellememek
bellenil-	: bellenilmek
bellet-	: belletmek
belli	: belli
ben	: ben
beş ze-	: benzemek
beş zeme-	: benzememek
ber-	: vermek
beraber	: beraber
berdir-	: verdirmek
bereket	: bereket
beril-	: verilmek
berişüv	: verme
berli	: berli, beri
berme	: verme
berme-	: vermeme
bese-belli	: besbelli
besle-	: beslemek
beş	: beş (5)
beşinci	: beşinci
bet	: 1.yüz, cehre; 2.sayfa, yaprak; 3.yan, taraf, yön
betli	: betli, benizli
bey	: bey
beyanname	: beyanname
beyaz	: beyaz, ak
beynelmîlel'	: beynelmîlel, uluslararası
beyudelik	: beyhudelik
bezdir-	: bezdirmek

bıltır	: geçen yıl
bırak-	: bırakmak
biçare	: biçare
bil-	: bilmek
Bilal	: (k.a.)
bildir-	: bildirmek
bildirme	: bildirme
bile	: bile
bil'gen	: bildik
bil'gi	: bilgi
bilin-	: bilinmek
bilme-	: bilmemek
bilüv	: bilme, bilmek
bina	: bina
binaen	: binaen, +den dolayı, +den ötürü, için; dayanarak
biñ	: bin (1000)
bir	: bir (1)
bir kaç	: bir kaç
biraz	: biraz
birazdan	: birazdan, biraz
birden	: birden, aniden
birer-birer	: birer birer
birer-ekişer	: birer ikişer
birev	: biri
birge	: birlikte, beraber
biri	: biri
biri-biri	: birbirini
birinci	: birinci
birleri	: birilerini
birli-birli	: bir bir
birlik	: birlik
birlikte	: birlikte
bit-	: bitmek

bitaraf	: bîtaraf, tarafsız
bitir-	: bitirmek
bitme	: bitme
bitme-	: bitmemek
biz	: biz
boğaz	: boğaz
buğday	: buğday
boğul-	: boğulmak
bol	: bol, bereketli
bol-sal	: bol bol, geniş geniş (nefes alıp vermek)
bola	: uğruna, uğrunda; için; -dığı için
boldur-	: yorulmak, usanmak
Bolşevik	: (ö.a.)
borc	: borç
borçlı	: borçlu (bkz. borçlu)
borçlu	: borçlu (bkz. borçlı)
bostan	: bostan
boş	: boş, dolu olmayan; serbest
boşa-	: boşamak; boşalmak; serbest bırakmak, kurtarmak, salıvermek; başışlamak; ayırmak
boşat-	: boşaltmak
boşatıcı	: boşaltıcı
boy	: boy
boya	: boya
boyalan-	: boyalanmak
boydan-boyğa	: boydan boya
boyla-	: bir uçtan bir uca dolaşmak, yönelmek, akmak
boylat-	: bir uçtan bir uca dolaştırmak
boylu	: boylu
boyun	: boyun
boyundırık	: boyunduruk
boz-	: bozmak
bozar-	: bozarmak

bozma-	: bozmamak
bozuk	: bozuk
bozul-	: bozulmak
böl'	: bölmek
bölük	: bölük
böyle	: böyle
böylecesine	: böylece
böylelikle	: böylelikle, böylece
brigada	: ekip, takım, grup
brigadir	: ekip başı, grup şefi
bu	: bu
bucaqsız	: bucaksız
Budapeşt	: (y.a.)
bugün'	: bugün
bulamık	: bulamaç
bular	: bunlar
bulaştır-	: bulaştırmak; kirletmek, pisletmek, çamura bulamak; lekelemek; karalamak, kötü yazı yazmak; kötü resim yapmak
bulğa-	: katmak, karıştırmak
bulun-	: bulunmak
bulut	: bulut
bulutçık	: bulutçuk
bunda	: bunda, burada
burav	: burgu, matkap
burcua	: burjuva
burcuy	: burjuva
burgala-	: burmak, döndürmek; bir şeyin tabiat ve mahiyetini bozmak; Krg. burmalamak
burgalan-	: döndürülmek; bozulmak
burul-	: burulmak, çevrilmek, dönmek
burun	: burun
buv-	: boşmak
buyuk-	: soğuktan uyusmak, donmak
buyur-	: buyurmak

buzavla-	: buzağılamak
buzla-	: donmak, buz tutmak, buz kesmek, buz kesilmek
bükle-	: yığmak; toplamak; yapmak; katlamak, bükmek
büklenil'-	: yığılmak; toplanmak; katlanmak, bükülmek
bül'bül'	: bül'bül
bürüş-	: buruşmak, kırışmak
bürüşik	: buruşık, kırışık
bütün	: bütün
bütünsoyuz	: bütünlük
büyü-	: büyüme
büyük	: büyük

C

cadde	: cadde
caillik	: cahillik
Calagay Penpe	: (k.a.)
cam	: cam
Camaltı	: (k.a.)
cami	: cami
can	: can
can-yürekten	: canıyürekten
canavar	: canavar
canım	: canım (bir hitap şekli)
Canköy	: (y.a.)
canlan-	: canlanmak
canlı	: canlı
cap	: yamaç
cayav	: yayan
cayıl-	: yayılmak (bkz. yayıl-)
cayra-	: yayılmak, dağılmak
cazibeli	: cazibeli, çekici
cebe	: cephe

ceet	: cihet
Celal Meinov	: (k.a.)
celke	: ense kökü (bkz. yelke)
cellat	: cellat
cemaat	: cemaat
Cemalledin	: (k.a.)
cemiyet	: cemiyet
Cemiyet-Aliye	: (ö.a.)
cenk	: cenk, savaş
cenkçi	: cenkçi, savaşçı
cenkleş-	: cenkleşmek, savaşmak
cep	: cep
cesa	: ceza
cesaret	: cesaret
cesaretlen-	: cesaretlenmek
ceset	: ceset
cevap	: cevap
ceviz	: ceviz
ceza	: ceza
Cezire Hanım	: (k.a.)
cılış-	: yılışmak; sürünmek, yaklaşmak, yayılmak; kaymak, çözülmek (bkz. yılış-)
cılmay-	: kıs kıs gülmek
cılmayt-	: kıs kıs güldürmek
cilt	: cilt
ciltli	: ciltli
cinsli	: cinsli
cıy-	: yığmak
cıyın	: yığın; topluluk
cıyıştır-	: yığıştırmak; kaldırmak; toplamak; düzene sokmak
cıynağ	: temiz, derli toplu
cian	: cihan
ciber-	: göndermek, yollamak; bırakmak; izin vermek; koyuvermek (bkz. yiber-)

cibit-	: ıslatmak, suya batırmak
ciddiy	: ciddi
cinayet	: cinayet
cinayetçi	: cinayetçi, katil
civar	: civar
coş-	: coşmak
coşkun	: coşkun
coşkunlık	: coşkunluk
coştır-	: coşturmak
coşturucu	: coşturucu
coy-	: kaybetmek; dökmek; yoksun kalmak
coyul-	: kaybolmak, yitmek; karışmak
cöne-	: göndermek, yollamak; hareket etmek; yöneltmek (bkz. yöne-)
cönk	: albüm, defter
cöreme	: cereme; sarfetme, harcama; masraf
cuvur-	: koşmak (bkz. yuvur-)
cümert	: cömert
cümle	: cümle
cür'	: yürüme (bkz. yür-)

Ç

çabik-çabik	: çabuk çabuk
çağ	: çağ
çağır-	: çağırma
çağırıl-	: çağırılmak
çal	: ak, ağarmış, ak saçlı; kır,
çal-	: çalmak
çalar-	: kirlaşmak, ağarmak
çalaş	: kulübe, baraka
çalğı	: çalgı
çalğıcı	: çalgıcı
çalın-	: çalınmak, (göze) ilişmek
çalış-	: çalışmak

çalışkan	: çalışkan
çalışkır	: çalışkan
çalışma	: çalışma
çalışma-	: çalışmamak
çalışuv	: çalışma
çamaşır	: çamaşır
çamır	: çamur (bkz. çamur)
çamırlı	: çamurlu (bkz. çamurlu)
çamur	: çamur (bkz. çamır)
çamurlı	: çamurlu (bkz. çamırlı)
çanaçık	: çanakçık
çanak	: çanak
çanta	: çanta
çay	: 1.çan, zil, çingirak; 2.ses
çaylı	: canlı
çap-	: koşmak
çap-çup	: şap-şup, şapır-şupur
çapalan-	: kabarmak, kabartmak; yumuşatmak
çapalanuv	: kabarma; yumuşatma
Çapayev	: (k.a.)
çapış-	: koşuşmak
çapkala-	: koşuşturmak
çapma	: koşma
çaptır-	: koşturmak
çar	: çar (Eski Rusya'da bir ünvan)
çar-çabik	: çarçabuk
çare	: çare
çaresizlik	: çaresizlik
çarh	: çark
çarık	: çarık
çarizm	: çarizm
çarp-	: çarpmak
çat-	: çatmak
çatal	: çatal
Çatırdag	: (y.a.)

çatışuv	: çatışma, savaş
çatki	: çatı; tonoz, kemer
çatlak	: çatlak
çavdar	: çavdar
çay	: çay
çeçek	: çiçek (bkz. çiçek)
Çehov	: (k.a.)
çehre	: çehre
çek-	: çekmek
çekil-	: çekilmek
çekilme	: çekilme
çekilüv	: çekilme
çekin-	: çekinmek
çekiş-	: çekişmek
çekistirici	: çekistirici
çekişüv	: çekişme
çekmen	: çuha; yağmurluk; muşamba
çelik	: çelik
çemodan	: bavul, valiz
çereli	: çehreli
çert-	: çalmak; vurmak; inmek; saklamak; fiske vurmak; kırmak
çeşit	: çeşitli
çet	: uç, kenar; son, nihayet, sınır
çetin	: çetin
çevir-	: çevirmek
çeviril-	: çevrilmek
çevre	: çevre
çevril-	: çevrilmek
çez-	: çözmek
çezil-	: çözülmek
çezme	: çözme
çıbır-	: uzanmak
çıbırt-	: uzatmak
çıda-	: dayanmak; sabretmek; çekmek; götürmek

çık	: çiy
çık-	: çıkmak
çıkılma-	: çıkamamak
çıkır-	: çıkarmak
çıkarcı	: çıkarıcı
çıkaryl-	: çıkarılmak
çıkarylma	: çıkarılma
çıkarma	: çıkarma
çıkarma-	: çıkarmamak
çıkaryuv	: çıkarma
çıkma	: çıkma
çıkma-	: çıkmamak
çiktır-	: (?) Krg. çık-: (ses hakkında) yükselmek, yayılmak
çıkuv	: çıkma
çım-çirt	: sessizce, gürültüsüzce, yavaştan
çın kılda-	: cınlamak, tınlamak, şangırdamak, çingırdatmak
çın la-	: cınlamak
çıplak	: çıplak
çırak	: mum, cıra
çıray	: yüz, çehre, sima
Çıtırman dağ	: (y.a.)
çibin	: sinek
çiçek	: çiçek (bkz. cecek)
çiçekli	: çiçekli
çille	: (?) Kzk., Krg. cil: bir tür keklik
çille-çibin	: (?) kuş sinek
çini	: çanak; tas; çorba tası
çirkinleş-	: çirkinleşmek
çiy	: yaş, nemli; çiğ; diri; ham, olgunlaşmamış
çoban	: çoban
çobanlık	: çobanlık
çok	: çok, az olmayan

çoklaş-	: çoklaşmak, çoğalmak
çokluk	: çokluk, çoğunluk
çoktan	: çoktan, çoktan beri; öteden beri, eskiden beri
çokusu	: çoğu
çom-	: (?) Krg. çommak: dalmak; yıkanmak
Çongarskiy	: (k.a.)
çoq kay-	: cömelmek
Çoraqay	: (k.a.)
çök-	: cökmek
çöküçle-	: cekiçlemek
çöküçleme-	: cekiçlememek
çöl'	: cöl, bozkır; tarla
çöllük	: cöllük, bozkırlık
çöp	: cöp
çöplük	: cöplük
çöyun-	: dökme demir, font; Krg. çoyun
çubar	: çiçek bozukları olan; benekli; cilli; alacalı, alacabulaca; karışık
çubuk	: çubuk
çukur	: çukur
çukurçık	: çukureuk
çul	: paçavra, çaput
çul-çubur	: pılıpırtı, paçavra
çuval	: çuval
çükündür	: pancar
çünki	: çünkü
çürü-	: çürümek
çürük	: çürük

D

da	: dahi
daa	: daha
dağ	: dağ

dağıl-	: dağılmak
dağıt-	: dağıtmak
dağıtıcı	: dağıtıcı
dağlık	: dağlık
daima	: daima
daimiy	: daimi
dağka	: dakika
dal-	: dalmak
dalga	: dalga
dalgalan-	: dalgalanmak
dallan-	: dallanmak
dallı	: dallı
dam	: dam
Dançenka	: (k.a.)
dane	: tane
daneçik	: tanecik
dağ girdi	: dangırtı, gürültü
darbe	: darbe
darğa-	: dağılmak, dağılıp gitmek
darğal-	: dağılmak
darğalma-	: dağılmamak
darğaş-	: gezinip durmak; cileden çıkmak, coşmak, taşmak
darğat-	: dağıtmak, dağılmak; izin vermek; yol vermek; bırakmak; açmak, çözmek; sökmek; yaymak; eritmek; erimek
darğatma-	: dağıtmamak
darğatuv	: dağıtma
darma-dağın	: darmadağın
Darülmaarif	: (ö.a.)
Darültalim	: (ö.a.)
dava	: dava
davalaş-	: davalaşmak
davet	: davet
davul	: davul

davulcu	: davulcu
davuş	: ses
davuşnen	: yüksek ses
daya-	: dayamak
dayan-	: dayanmak
dayı	: dayı
de	: 1.haydi!, de haydi!; 2.dahi
de-	: demek, söylemek
dede	: dede
defa	: kere, kez
defn et-	: gömmek
defter	: defter
degil'	: değil
delijan	: (?) bir tür binek aracı
deme-	: dememek
deminki	: deminki
demir	: demir
demiryol	: demiryolu
demiryolcu	: demiryolcusu
demokratik	: demokratik
denil'-	: denilmek
değ iş-	: değişmek
değ işme	: değişme
değ iştir-	: değiştirmek
değ iz	: deniz
deputat	: mebus
deputatlık	: mebusluk
deral	: derhal
derc	: toplama
dere	: dere
derece	: derece
deren	: derin
dernek	: dernek
ders	: ders
deşetli	: dehşetli

dev	: dev
devam	: devam
devamlı	: devamlı
devir	: devir; zaman
diger	: diğer
dikkat	: dikkat
dikkatle	: dikkatle, dikkatlice
din	: din
dinamo	: dinamo
diğ le-	: dinlemek
diğ leme	: dinleme
diğ leyici	: dinleyici
diplom	: diploma
divar	: duvar
divarlı	: duvarlı
diviziya	: tûmen
diye	: diye, diyerek
doç-	: doğmak
doğma	: doğma
doğmuş	: öz; akraba; ana, baba
doğru	: 1.gerçek; 2.+A doğru
doğrul-	: doğrulamak, yönelmek
doğuv	: doğma
doğsan	: doksan (90)
doğtor	: doktor
doğuz	: dokuz (9)
doğuzıncı	: dokuzuncu
dolan-	: dolanmak
dolap	: dolap
domuz	: domuz
donat-	: donatmak
donatıl-	: donatılmak
donavlı	: donanmıs, süslü
dost	: dost
döğme	: döğme

dön-	: dönmek
dört	: dört (4)
dörtköşe	: dörtköşe
dörtüncü	: dördüncü
dua	: dua
dudaçık	: dudakçık
dudağ	: dudak
dudağlı	: dudaklı
dumanlat-	: dumanlatmak
dur-	: durmak
duy-	: duymak
duygu	: duygu
düdük	: düdük
dülber	: dilber, sevimli, güzel
dülberlik	: dilberlik
dümen	: dümen
dünya	: dünya
düşman	: düşman

E

e-	: imek, olmak, (er-mek)
eali	: ahali
ebediy	: ebedi
ebediyen	: ebediyen
ebet	: evet
Ebulis Acı	: (k.a.)
ecala-	: hecelelemek
eçki	: keçi
eda	: hareket, davranış
eda et-	: yerine getirmek, gerçekleştirmek; yapmak
edadi	: idadi
edebiy	: edebî
edebiyat	: edebiyat
efendi	: efendi

eg-	: eymek
eger	: eğer, şayet
egilt-	: eğiltmek
eglendirüv	: eğlendirme
eken	: iken (<er-ken>); imiş (<er-miş>)
ekende	: olduğunda
eki	: iki (2)
ekim	: hekim
ekimlik	: hekimlik
ekin	: ekin
ekinci	: ikinci
ekişer	: ikişer
eksik	: eksik, tam olmayan
eksiklik	: eksiklik
ekşi	: ekşi
el'	: el; kol
ela	: elâ
elak	: helak
elal	: helal
elbaşcı	: elebaşcı, lider
elbet	: tabi, elbette, şüphesiz
elektrik	: elektrik
elektrikleştir-	: elektrikleştirmek
Elgamra	: (y.a.)
elli	: elli (50)
Elnahza	: (ö.a.)
elyazma	: elyazması
em	: hem
em-	: emmek
emce	: amca
emek	: emek
emin	: emin
emir	: emir
Emirsale	: (y.a.)
emiyet	: ehemmiyet

emşire	: hemsire
en-	: inmek
endamlı	: endamlı
endi	: şimdi
endir-	: indirmek
endirilüv	: indirilme
eş	: en (superlatif)
ep	: hep
eppeyi	: epey, oldukça
eppi	: epey, çok
er	: her
er kes	: herkes
Erbain	: (k.a.)
erik	: erik
eriştir-	: takılmak, sataşmak, musallat olmak; huylandırmak, kızdırmak
erte	: erken
ertesi	: ertesi
es	: bilinç, idrak, zihin, şuur
es-	: esmek
esalet	: 1.kasti; 2.asalet
esap	: hesap
esaplan-	: hesaplanmak
esaret	: esaret, esirlik
eser	: eser
eskadron	: bölük, süvari bölüğü
eski	: 1.eski; 2.giysi
eskice	: eskice
esle-	: fark etmek, farkına varmak, dikkat etmek, görmek; not etmek
esleme-	: dikkat etmemek
esli-başlı	: yaşlı, yaşı ilerlemiş
eslice	: yaşlıca
esir	: esir
essizlik	: şursuzluk

eş-	: eşmek
eşelon	: katar; kademe
eşit-	: işitmek
eşitil'-	: işitilmek
eşitilir-eşitilmez	: işitilir işitilmez
eşitiliş	: işitilme
eşitilme-	: işitilmemek
eşitme-	: işitmemek
eşya	: eşya
et-	: etmek, yapmak
ete-keç	: ergaç
etek	: etek
etici	: edici, eden
etil'-	: edilmek
etilme	: edilme
etilme-	: edilmemek
etme	: etme
etme-	: etmemek
etraf	: etraf
ettir-	: ettirmek, yaptırmak
etüv	: etme, yapma
ev	: ev
evçik	: evcik
evel'	: evvel, önce
evelce	: evvelce, önceden
evelki	: evvelki, önceki
evlat	: evlat
evlen-	: evlenmek
evlendir-	: evlendirmek
ey	: ey!
eybet	: heybet
eyecanlan-	: heyecanlanmak
eyecanlandır-	: heyecanlandırmak
eyi	: iyi
eyilik	: iyilik

eykel'	: heykel
ezberden	: ezberden
ezberle-	: ezberlemek
ezgi	: ezgi

F

faal	: faal, aktif
faaliyet	: faaliyet
facialı	: facialı, korkunc
fağır	: fakir
fağır-fukare	: fakir fukara
familiya	: aile; soyadı
faşist	: faşist
fayda	: fayda, yarar
faydalı	: faydalı
fayeton	: fayton
fazla	: fazla
felaket	: felaket
feldşer	: sağlık memuru
fen'	: fen
fena	: fena, kötü
fener	: fener
fenerlik	: fenerlik
fera	: ferah
feralan-	: ferahlanmak
fesilgen	: fesleğen ciceği
fetva	: fetva
fındık	: fındık
fısılda-	: fısıldamak
fısıldı	: fısıltı
fısırd-	: fısıldamak
fışkır-	: fışkırmak
fikir	: fikir, düşünce
filcan	: fincan

fiyat	: fiyat, paha, tutar
flang	: kanat, yan
fransız	: fransız
frenç	: ceket
fukare	: fukara
fukarelik	: fukaralık

G

ğaflet	: gaflet, dalgınlık, dikkatsizlik; ihmal-kârlık
ğalats	: (y.a.)
ğalebe	: galebe, zafer, yenme
ğaliba	: galiba, herhalde
ğalibiyet	: galibiyet
ğalip	: galip
ğam	: gam, tasa
ğamlı	: gamlı
ğamsızlık	: gamsızlık
ğarderob	: gardırop, elbise dolabı
ğarezlik	: garezlik
ğarip	: garip
ğarmon	: 1.armonik, armonika; 2.vagonlar arasındaki körük
ğaye	: gaye, amaç
ğayıp	: kayıp
ğayırdan	: gene, yeniden, yeni baştan, tekrar, bir daha
ğayrı	: gayrı
ğazeta	: gazete
gece	: gece
gecelik	: gecelik
gel'-	: gelmek (bkz. kel-)
gelme-	: gelmemek (bkz. kelme-)
genç	: genç

gençlik	: gençlik
general	: general
:Germaniya	: (y.a.)
Gessen Georgiy	: (ö.a.)
gimnaziya	: jimnazi, lise, kolej
gizle-	: gizlemek
gizlen-	: gizlenmek
gizlenme-	: gizlenmemek
gizli	: gizli
gospital	: hastane
göl'	: göl
gölçik	: gölcük
gönül	: gönül
gurur	: gurur
güdürde-	: gürüldemek
güdürdi	: gürültü
gül'	: gül çiçeği
gülhatem	: gülhatem çiçeği
Gülizar	: (k.a.)
günah	: günah
gür'	: gür
gürültü	: gürültü
güya	: güya
güzel'	: güzel

H

haber	: haber (bkz. kabir)
haberdar	: haberdâr
hadim	: hadim
hafif	: hafif
hain	: hain
Halil	: (k.a.)
halk	: halk
hamut	: hamut

hanım	: hanım
Hansaray	: (y.a.)
harabe	: harabe
harakterli	: karakterli
harap	: harap
Hariciye Nazareti	: (ö.a.)
harita	: harita
hasta	: hasta (bkz. kasta)
hastahane	: hastane (bkz. kastahane)
hastalan-	: hastalanmak
hastalık	: hastalık
hatırla-	: hatırlamak
hatırlav	: hatırlama, hatırlar
hatir	: hatır
hattat	: hattat
hayal	: hayal
hayallan-	: hayellenmek, hayal etmek
hayır	: hayır, kötü olmayan
hayırla-	: hayırlamak, kutlamak
hayırlı	: hayırlı
Hayredin	: (k.a.) Hayrattin
hinzırlık	: hınzırlık
hırpala-	: hırpalamak
hırsız	: hırsız
hırsızla-	: hırsızlamak, çalmak
hırsızlama	: çalma
hırsızlık	: hırsızlık
hışım	: hışım
hitap	: hitap
hizmet	: hizmet
hirurg	: operatör, cerrah
hiyanet	: hiyanet
hiyanetlik	: hiyanetlik
horaz	: horoz
horlan-	: horlanmak

horluk	: horluk
hoş	: hoş
hozyaystvo	: ekonomi
hucur	: tuhaf, garip, acayip
husus	: husus
hususiy	: hususî

I

ıdırın-	: (?) Krg. ıdıramak: dağılmak; saçılmak
incin-	: incinmek
incinma-	: incinmemek
ıntıl-	: gayret etmek
ırgan-	: (?) ıgıldamak: cıgıllıklar koparmak
ırgat	: ırgat
ırgatlık	: ırgatlık
ıslak	: ıslak (bkz. sılak)
ıslan-	: ıslanmak
ışanç	: umut
ışık	: ışık
ıyıkça	: (?) yık: limanlık; durgunluk; sessizlik; tenhalık
ızgıştır-	: (?) baştan defetmek

i

ibadet	: ibadet
ibare	: ibare
ibaret	: ibaret
iblis	: iblis
ibraim	: (k.a.)
ibram	: (k.a.)
icra	: icra
iç	: iç; hiç
iç-	: içmek

içeri	: içeri
içme	: içme
içün	: için
idare	: idare
idarehane	: idarehane
iddalaş-	: iddalaşmak
idil	: (y.a.)
iftihar	: iftihar
ihtiyac	: ihtiyac
ihtiyat	: ihtiyat
ikaye	: hikāye
iktisadiy	: iktisadî
ilac	: ilac
ilaçlan-	: ilaçlanmak
ilan	: ilan
ilave	: ilave
ile	: ile
ilekarane	: hiylekārāne
ileri	: ileri
ilerileme	: ilerleme
iliç	: (ö.a.)
ilim	: ilim, bilim
iliş-	: ilişmek
ilk	: ilk, birinci
ilki	: ilk
ilmiy	: ilmi
iman	: iman
imayeci	: himayeci
imkan	: imkân
imperator	: imparator
inam	: inan, inanç, inanış, inanma
inan-	: inanmak
inanma-	: inanmamak
ince	: ince
incecik	: incecik

incer-	: incelmek
inde-	: ses vermek, konuşmak
indeme-	: konuşmamak, susmak, ağızını açmamak
indemezden	: sessizce, ses vermeden
inķilab	: inkılap
inķilabçı	: inkılapçı
inķilabiy	: inkılabî
insan	: insan
insanca	: insanca
invalid	: malul
inilti	: inilti
inle-	: inlemek; uğıldamak; sarsılmak; vızıldamak
inlen-	: inlenmek
ipral-	: yıpranmak
ir-	: ermek, varmak
iri	: iri, büyük
irili	: irili
iriş-	: erişmek
is	: his
İsfendiyar Akçurin	: (k.a.)
isim	: isim, ad
ısındır-	: ısındırmak
isit-	: ısıtmak
İslam	: (k.a.)
İsmail' Gaspralı	: (k.a.)
İsmail' Gasprinsky	: (k.a.)
İsmail' Lomanov	: (k.a.)
İsmailiye	: (ö.a.)
İspan	: İspanyol
İssedar	: hissedar
İste-	: istemek
İstek	: istek
İsteme	: isteme
İsteme-	: istememek

istemey-istemey:	istemeye istemeye
ister-istemez	: ister istemez
istidatlı	: istidatlı, yetenekli
istikamet	: istikamet, yön
istisal	: istihsal, yapma, yapılma
iş	: iş
iş-küç	: iş güc
işanç	: inanç, güven, itibar
işandır-	: vadetmek; umutlandırmak; temin etmek
işaret	: işaret
işçi	: işçi
işle-	: işlemek, çalışmak
işlet-	: işletmek
işte	: işte!
iştirak	: iştirak, katılım
itaf	: itaf
itibar	: itibar
ittifak	: ittifak
iyül'	: eylül ayı
iza	: izah
izin	: izin

J

jaket	: ceket
jandarm	: jandarma

K

kaar	: kahır, dert, acı, keder
kaar-kaşevet	: kahır kasvet
kaabaat	: kabahat
kaabaatlı	: kabahatli
kaabar-	: kabarmak
kaaber	: haber (bkz. haber)

ķabiliyet	: kabiliyet
ķabul	: kabul
ķaç	: kaç
ķaç-	: kaçmak
ķaçır-	: kaçırmaq
ķaçırma-	: kaçırmamak
ķaçış-	: kaçışmaq
ķaçma	: kaçma
ķada	: küçük erkek kardeş
ķadar	: kadar, değin
ķade	: (?)
ķadın	: kadın
ķadifeli	: kadifeli
ķafa	: kafa, baş
ķaftan	: kaftan
ķaftanlı	: kaftanlı
ķaęıt	: kağıt
ķahovķa	: (ö.a.)
ķair	: (y.a.)
ķak-	: kakmak, takırdamak, vurmak, tak tak etmek, çakmak; doldurmak; kapatmak; sersemletmek; yıldırmaq
ķakıl-	: vurmak, çalmak, cırpmaq
ķal-	: kalmak
ķalaçık	: (y.a.)
ķaldır-	: kaldırmak; bırakmak; mahrum bırakmak; etmek
ķaldırma	: kaldırma
ķalın	: kalın
ķalk-	: kalkmak
ķalma-	: kalmamak
ķalı-	: (?) And. Ağz. atlamak, sıçramak
ķaloş	: ayak lastiği
ķalp	: kalp, yürek
ķalpak	: kalpak

kaltırı-	: titremek
kaltırav	: titreme
kaltıravuk	: titrek
kaluv	: kalma, kalış
kama	: kama
kaıçıla-	: kaıçılamak
kaamera	: kaamera
kaııılık	: kaııılık
kan	: kan
kan-	: inanmak, kanaat getirmek
kana	: haydi bakalım, yok canım, deme
kanat	: kanat
kaandır-	: inandırmak, ikna etmek; kanaat vermek
kanı	: hani
kanıy	: kani
kaıka-	: (?) Krg. kaı kaı damak: dimdik durmak, dimdik görünmek; Kzk. kanka: iskelet
kanlı	: kanlı
kanomya	: (?) 1. davar türünden hayvan; 2. büyük çiftlik, büyük bahçe
kanun	: kanun
kaıpa-	: kapamak
kaıpal-	: kapanmak
kaıpatıl-	: kapatılmak
kaıpa	: kapı
kaıpa-kaıpaıdan	: kapı kapı
kaıpaıl-	: kapılmak
kaıpaım	: bir kapım, bir lokma
kaıpaık	: kapik (Rus parası)
kaıpaıklik	: kapiklik
kaııpa-	: kapmamak
kaııtır-	: kaptırmak
kaı	: 1.kar; 2.kār, kazanç
kaı-kaı	: gak gak (karga için)
kaı	: kara, siyah

ķara-	: bakmak
ķaralı-yeşilli	: karalı yeşilli
ķaraltı	: karaltı
ķaramanov	: (k.a.)
ķarandaş	: kalem
ķaranlık	: karanlık
ķaranlıklaş-	: kararmak
ķarar	: karar
ķarar-	: kararmak
ķararlaştırıl-	: kararlaştırılmak
ķarasuv	: (y.a.)
ķarasuvbazar	: (y.a.)
ķaravla-	: gözlemek
ķaravul	: bekçi, gözcü
ķardaş	: kardeş (bkz. kardeş)
ķardaşlık	: kardeşlik
ķardeş	: kardeş (bkz. kardeş)
ķarğa	: karga
ķarılğaç	: kırlangıç
ķarın	: karın
ķariş-	: karışmak
ķarişik	: karışık
ķariştir-	: karıştırmak
ķariye	: (?) Arp. kari(e): okuyan; kari: köylü
ķarlı	: karlı
ķarşı	: karşı
ķarşıla-	: karşılamak
ķarşılav	: karşılama
ķart	: yaşlı, ihtiyar, koca
ķartana	: 1.nine, büyük anne, anneanne; 2.kocakarı
ķartanay	: nine, büyük anne
ķartay-	: yaşlanmak
ķartayt-	: yaşlandırmak
ķartbaba	: dede, büyük baba
ķartiy	: ihtiyar kadın

kartoçka	: kart, fis
kartop	: patates
kasap	: kasap
kasvet	: kasvet
kasvetli	: kasvetli
kassa	: kasa
kasta	: hasta (bkz. hasta)
kastahane	: hastane (bkz. hastahane)
kaş	: kaş
kat	: kat
kat-	: 1. katmak, koymak, dökmek; vermek; zerketmek; 2. katılaşmak, sertleşmek; kurumak
katık	: katık
katıy	: kati
katla-	: katlamak
katlan-	: katlanmak
katlanma	: katlanma
katna-	: yürümek, gezmek, dolaşmak
katranlı	: katranlı
kattı	: katı, sert; berk
kaval	: kaval
kavalçık	: kavalcık
kavaltı	: 1. çerez; meze; 2. en son (olarak)
kavaril	: (?)
kahve	: kahve
kahvehane	: kahvehane
kavga	: kavga
kaviy	: kavi
kaşkaz	: (y.a.) kaşkaz
kavra-	: kavramak
kavuş-	: kavuşmak
kavuştur-	: kavuşturmak
kay-	: kaymak
kaya	: kaya

ķayd	: kayd
ķayda	: nerede; nereye; neden
ķaydan	: nerede, nereden
ķayerge	: nereye
ķayđı	: kayđı
ķayđılı	: kayđılı
ķayđır-	: endiŖe etmek, endiŖe duymak, merak etmek;
ķayık	: kayık
ķayıl	: kayıl, seğme Ŗansı olmayıp bir Ŗeyi kabul etme
ķaymaklı	: kaymaklı
ķayna-	: kaynamak
ķaysılık	: kayısılık
ķayta-ķayta	: tekrar tekrar
ķayt-	: dđnmek
ķaytar-	: dđndürmek, geri yollamak
ķaz-	: kazmak
ķaza	: kaza
ķazak	: kazak
ķazan	: kazan
ķazan-	: kazanmak
ķazanĖ	: kazanĖ
ķazıl-	: kazılmak
ķeĖ	: geğ
ķeĖ-	: geÇmek
ķeĖer-ķeĖmez	: geÇer geğmez
ķeĖikme-	: geğikmemek
ķeĖin-	: geÇinmek
ķeĖir-	: geÇirmek
ķeĖirme	: geğirme
ķeĖme-	: geÇmemek
ķeĖmiŖ	: geĖmiŖ
ķeder	: keder
ķederlen-	: kederlenmek

kederli	: kederli
kefinli	: kefenli
kel-	: gelmek (bkz. gel-)
kelalma-	: gelememek
kelecek	: gelecek
kelim	: gelim
kelin	: gelin
kelin-	: gelinmek
kelinlik	: gelinlik
kelir	: gelir
kelişikli	: uygunluk, uygun düşme
kelme	: gelme
kelme-	: gelmemek (bkz. gelme-)
kelüv	: gelme
kemik	: kemik
kenar	: kenar
kenarda	: kenarda
kendi	: kendi
kene	: gene, yine
keniş	: geniş
keniş-kulan	: geniş engin
kenişçe	: genişçe
kenişle-	: genişlemek
ker-	: germek; genişletmek, açmak
kerçek	: gerçek
kerçekten	: gerçekten
kere	: kere, kez, defa
kereden	: kerede, defada
keregiday	: gerektiği gibi
kerek	: gerek, lazım, gerekli
kerek-	: gerekmek
kereklik	: gereklilik
kerekme-	: gerekmemek
keri	: geri
Kerim	: (k.a.)

kes-	: kesmek
kesek	: kesek, parça, dilim
kesil'-	: kesilmek
kesilme-	: kesilmemek
keskin	: keskin
kesme-	: kesmemek
kesmentik	: bodur, tıknaz
kesmetaş	: kesmetaş
kestir-	: kestirmek
kestirme	: kestirme
ket-	: gitmek
ket-kete	: git gide
ketir-	: getirmek
ketiril'-	: getirilmek
ketirme	: getirme
ketirme-	: getirmemek
ketme	: gitme
ketme-	: gitmemek
kevde	: gövde
keyf	: keyif
kez-	: gezmek
kezdır-	: gezdirmek
kezin-	: gezinmek
kezinme	: gezinme
kıbırda-	: kımıldamak, oynamak, kıpırdamak
kıbırdama	: kıpırdama
kıbırdama-	: kıpırdamamak
kıbırdan-	: kıpırdanmak
kıcıtkan	: ısırğan otu
kıçır-	: bağırmak, haykırmak; çağırarak, seslenmek; cıçlık çıkarmak
kıçırdat-	: gıcırdatmak
kıçırış-	: bağırışmak
kıdır-	: aramak; peşinde olmak
kıdırma	: arama

ķılıç	: kılıç
ķılık	: 1.ķılık; 2.alışkanlık, adet
ķıp-ķırmızı	: kıpkırmızı
ķır	: 1.ķır, ak; 2.ķır, bayır
ķircıman	: yeni evli erkek
ķırıl-	: kırılmak
ķırķ	: kırk (40)
ķırma	: kırma
ķırmızı	: kırmızı
ķıs-	: kısmak
ķısım	: kısım
ķısķa	: kısa
ķismet	: kismet
ķıstır-	: kıstırmak
ķış	: kış
ķışlık	: kışlık
ķışta	: kışın
ķiyala-	: (?) Krg. yılankavi hat boyunca gitmek (yüksek bir dağa çıkarken)
ķıyı	: kıyı
ķıyın	: zor; kötü, bela
ķıyınlık	: zorluk
ķıymetli	: kıymetli
ķıyral-	: yıkılmak, kırılmak, parça parça olmak; Krg. kayrap kalmak: perişan olmak
ķıyş-	: bükülmek
ķız	: kız
ķız-	: 1.kızmak, öfkelenmek; 2.isinmek
ķızar-	: kızarmak
ķızar-bozar-	: kızarmak bozarmak
ķızart-	: kızartmak
ķızçık	: kızcaık
ķızdır-	: kızdırmak
ķızgan-	: kıskanmak; cimrilik etmek; açgözlik etmek

kızgın	: kızgın; hararetli
kızgınlık	: kızgınlık
kızıl	: kızıl
kızıllık	: kızıllık
ki	: ki (edat)
kibi	: gibi
kibrit	: kibrit
kiçkene	: küçük, ufak, mini
kiçkeneçik	: küçücük, ufacık
kilim	: kilim
kim	: kim
kimer	: bir, bazı, kimi, biri
kimerde	: zaman zaman; bazen, bazı defa; kimi zaman
kimnidir	: kimidir
kimse	: kimse
kino	: filim
kir-	: girmek
kireme-	: girememek
kiriş-	: girişmek
kirlet-	: kirletmek
kirli	: kirli
kirme	: girme
kirme-	: girmemek
kirpi	: kirpi
kirsetme-	: sokmamak, koymamak
kişi	: kişi, insan
kişlik	: kişlik
kit-	: gitmek
kitap	: kitap
kiy-	: giymek
kiydir-	: giydirmek
kiyev	: güvey
kiyik	: vahşi, yaban, yabani
kiyiklik	: vahşilik; gariplik, tuhafılık

kiyim	: giyim
kiyimli	: giyimli
kiyin-	: giyinmek
klarnet	: klarnet
kleyonka	: muşamba
klub	: klüp
kobete	: karaciğer yemeği
ƙocaman	: kocaman
ƙoklat-	: koklatmak
Ƙokmanlar	: (ö.a.)
ƙoƙu	: koku
ƙoƙu-	: kokmak, esmek
ƙol	: kol; el
ƙol-ayak	: el ayak
ƙol-ƙoldan	: elden ele
ƙol-ƙolga	: el ele
ƙolay	: kolay
ƙolaylı	: kolay
ƙolcık	: kolcuk; elcik (bkz. ƙolcuƙ)
ƙolcuƙ	: kolcuk; elcik (bkz. ƙolcık)
koletke	: gölge
ƙolhoz	: kolhoz, kollektif çiftlik
ƙolhozcu	: kolhozcu
ƙollektif	: kollektif, topluluk, heyet, grup
ƙoltuƙ	: koltuk
ƙomanda	: kumanda
ƙomandanlık	: kumandanlık
ƙomandır	: komutan, kumandan
ƙombinzon	: iş elbisesi, çekme
ƙomissiya	: komisyon, encümen
ƙomitet	: komite
ƙomsomol	: Komünist Gençler Birliği ve onun üyesi
ƙomşu	: komşu
ƙon-	: konmak
ƙonakbay	: ev sahibi

konkret	: daha sarıh bir şekil verme
konma	: konma
Kontinental	: (ö.a.)
kontsert	: konser
konuş-	: konuşmak
konuşma	: konuşma
konuşuv	: konuşma
konyak	: konyak
kop-	: kopmak
kopar-	: koparmak
kopka	: kova, bakraç
kora	: duvar, çit
koralma-	: kucaklayamamak, saramamak
koranta	: aile; ev
korçala-	: korumak; Kzk. bir şeyi her tarafından sarmak, çembere almak
korçalayıcı	: koruyucu
kork-	: korkmak
korkma	: korkma
korkma-	: korkmamak
korku	: korku
korkunç	: korkunç
korkunçlı	: korkunç
korkuş-	: korkuşmak, karşılıklı korkmak
Korolenko	: (k.a.)
kostüm	: kostüm
koş	: çift
koş-	: koşmak; eklemek, katmak, birleştirmek
koşkulak	: (?) çift kulak
koşma	: ek, ekleme, ilave
koşma-	: koşmamak
koşul-	: koşulmak
Kotsyubinskiy	: (k.a.)
kotur	: yara, bere, çiban
koy	: koyun

koyma-	: koymak
koymacılık	: koyunculuk
koyma	: koyma
koymama-	: koymamak
koymul-	: koymulmak
koymulaş-	: koymulaşmak
koymulaştır-	: koymulaştırmak
koymun	: koymun, bağır
kozğa-	: uyandırmak; açmak; heyecanlandırmak; sinirlendirmek; endişelendirmek; bozmak; rahatsız etmek
kozğal-	: endişelenmek, telaşlanmak
kozla-	: yumurtlamak
köbelek	: kelebek
köç-	: göçmek; geçmek; hareket etmek, yola çıkma; sokmak, bırakmak, götürmek
köger-	: göğermek, mavileşmek, morarmak
kögertilik	: mavilik
kök	: 1.gök, sema; 2.mavi
kökçe	: gökçe
köksulu	: bir armut cinsi
köküs	: göğüs
kölge	: gölge
kölgeli	: gölgeli
kölmek	: gömlek
köm-	: gömmek
kömeç	: külde veya yağda pişirilen pide veya ekmek Krg. kömöç
kömül'-	: gömülmek
kömür	: kömür
köpek	: köpek
köpür	: köprü
köpürlü	: köprülü
kör'-	: görmek

köre	: göre (edat)
körme	: görme
körme-	: görmemek
körmeme	: görmeme
körset-	: göstermek
körül'	: görülmek
körülme-	: görülmemek
körün-	: görünmek
köründür-	: göründürmek
körünme	: görünme
körünme-	: görünmemek
körüş-	: görüşmek
körüşme	: görüşme
körüşüv	: görüşme
köster-	: göstermek
kösterme	: gösterme
köşe	: köşe
kötekle-	: köteklemek
kötekleş-	: kötekleşmek
köter-	: götürmek; kaldırmak; tırmanmak; yükseltmek
köteril'	: kaldırmak, çıkarmak, yükseltmek
köy	: köy
köyçik	: köyçük
köydeş	: köydeş
köylü	: köylü
köz'	: göz; köz' taşla-: gözetmek
köz-kuşak	: gözkulak
közaydın	: gözaydın
közet-	: gözetmek
közkapak	: gözkapağı
közle-	: gözlemek
közlü	: gözlü
közyaş	: gözyaşı
Kırım	: (y.a.)

krımlı	: Kırım lı
krımtatar	: Kırım tatarı
krovat	: karyola, yatak
kuçak	: kucak
kuçakla-	: kucaklamak
kuda	: dñnür
kudretli	: kudretli
kulaç	: kulaç
kulak	: kulak
kulaklı	: kulaklı
kulan	: engin
kullan-	: kullanmak
kullanıl-	: kullanılmak
kumaş	: kumaş
kumru	: kumru
Kuprin	: (k.a.)
kur-	: kurmak
Kuran	: Kur'an
kuştıralma-	: kuramamak; dñzenleyememek; tasarlayamamak
kurban	: kurban
kurma	: kurma
kursak	: kursak
kuşun	: kuşun
kuşunday	: kuşun gibi
kuştar-	: kurtarmak
kurtul-	: kurtulmak
kurtuluş	: kurtuluş, kurtulma
kurtuluş	: kurtulma
kuşu	: kuşu
kuşul-	: kuşulmak
kuşulma-	: kuşulmamak
kuşutıl-	: kuşutulmak
kuş-	: kuşmak
kuşur	: kuşur

kuş	: kuş
kuşak	: kuşak
kuşçık	: kuşçuk
kutu	: kutu
kutur-	: kudurmak, küplere binmek
kuv-	: kovmak
kuvala-	: kovalamak
kuvan-	: kivanmak, sevinmek, memnun olmak
kuvana-kuvana	: sevine sevine
kuvanç	: sevinç
kuvançlı	: sevinçli; kivançlı
kuvet	: kuvvet
kuvetli	: kuvvetli
kuvul-	: kovulmak
kuy-	: dökmek
kuyruk	: kuyruk
kuyu	: kuyu
küç'	: güç
küçlendir-	: güçlendirmek
küçli	: güçlü (bkz. güçlü)
küçlü	: güçlü (bkz. güçlü)
küçsüz	: güçsüz
küçüçik	: küçücük
küçük	: küçük
Küçüközen	: (y.a.)
küçüközenli	: Küçüközenli
kül'	: kül
kül-	: gülmek
külgü	: gülme, gülüş
külme	: gülme
külümsire-	: gülümsemek, tebessüm etmek
külümsireme	: gülümseme
külümsirev	: gülümseme
kümüş	: gümüş
kün'	: gün, güneş

kün'-batı	: günbatı, batı
kün'-künden	: günden güne
kündoğuş	: gündeğuş
kündüz	: gündüz
kündüz-gece	: gece gündüz
küneş	: güneş
küpe	: küpe
kürek	: kürek
küreş	: güreş, mücadele
küreş-	: güreşmek, savaşmak
küreşici	: güreşçi, savaşçı, mücadeleci
kürpeçik	: incecik dolu
kürsü	: kürsü
küt'-	: gütmek, gözetmek, korumak (baş) gütmek: zihni karıştırmak
kütle	: kütle
kütme-	: gütmemek; zihni karıştırmamak
kütük	: kütük
kütüphane	: kütüphane
kütür	: 1.küt; 2.dar kafalı; 3.anlamsız, ifadesiz
küz'	: güz

L

laf	: laf
lakırdı	: lakırdı
lakin	: lakin, ama
lampa	: lamba
lampoçka	: lamba, ampül
Latviya	: (y.a.)
layık	: layık
lazaret	: revir
lazım	: lazım
lezzetli	: lezzetli

lineyka	: cetvel
lipilde-	: 1.göz kırpmak, göz etmek; 2.yanıp sönmek, pırıldamak
litr	: litre

M

ma	: al!, alsana!, na!
maal	: mahal
maaliye	: maliye
maalle	: mahalle
maarif	: maarif
mabet	: mabet
maddiy	: maddi
Madrid	: (y.a.)
mağlubiyet	: mağlubiyet
mağrib	: mağrip
mahkeme	: mahkeme
mahluk	: mahluk
mağorka	: kalitesiz tütün
mahsul	: mahsul
mahsus	: mahsus
maksad	: maksat
maksim	: bir marka adı
mağtan-	: övünmek, büyük söz söylemek
mal	: mal; davar
malum	: malum
malumat	: malumat
Mambet	: (k.a.)
manalı	: manalı
manasız	: manasız
manzara	: manzara
maç a	: bana
maç lay	: alın
maraz	: maraz

marş	: marş
mart	: mart ayı
marum	: mahrum
maşharalık	: maskaralık
masraf	: masraf
maşina	: makine
matbaa	: matbaa
matbaacılık	: matbaacılık
matbuat	: matbuat
material	: materyal
mavi	: mavi
mavimtırak	: mavimtırak
mavr	: mağribi, mağripli
may	: 1. mayıs ayı; 2. yağ
maylı	: yağlı
mazallı	: dalyan gibi, cilasun, boylu boslu
mazlum	: mazlum
mazun-mazun	: mahzun mahzun
mearet	: maharet
mecbur	: mecbur
Mecid	: (k.a.)
Mecit	: (k.a.)
meclis	: meclis
mecmua	: mecmua
medal'	: madalya
medeniy	: medeni
medeniyet	: medeniyet
medeniyetçe	: medeniyetçe
medeniyetli	: medeniyetli
Mediyev	: (k.a.)
medrese	: medrese
mektep	: mektep, okul
mektup	: mektup
melem	: melhem
Memet	: (k.a.)

Memiş	: (k.a.)
memnun	: memnun
memuar	: anı, hatıra
men	: ben
menimse-	: benimsemek, edinmek; anlamak, öğrenmek, kavramak; almak
Menzad	: (k.a.)
Meş libey	: (k.a.)
merak	: merak
meraklan-	: meraklanmak
meraklı	: meraklı
merametli	: merhametli
merekep	: mürekkep
merkez	: merkez
merum	: merhum
mesele	: mesele
mest	: marakon ev içi ayakkabısı
meşakkat	: meşakkat
meşakatlı	: meşakkatli
meşe	: meşe
meşgul	: meşgul
meşin	: meşin
metodik	: metodik, usullü
meydan	: meydan
meydançık	: meydancık
meydanlık	: meydanlık
mezar	: mezar
mezkur	: mezkur, sözü edilen
mi	: mI ₂ (soru edatı)
mıdırda-	: mıdırdamak, bıdırdamak
mıdırdan-	: mıdırdanmak, bıdırdamak
mına	: işte
mınavı	: hemen bu
mında	: buraya, burasına, burada
mırıldan-	: mırıldanmak

mırza	: asilzade, zadegan, asilzade ünvanı
mısır	: mısır bitkisi
mışıl	: alay, biriyle alay etme
mıtlak	: mutlak
mıtlaka	: mutlaka
mıyıklı	: bıyıklı
militsioner	: milis, milis eri, milis mensubu
militsiya	: milis
millet	: millet
million	: milyon
milliy	: milli
min-	: binmek
minber	: minber
minder	: minder
miras	: miras
miyin	: beyin
mol	: dalga kıran
molla	: molla
Mollayev	: (k.a.)
mor	: mor
morar-	: morarmak
Moskva	: (y.a.)
muallim	: muallim
muallimlik	: muallimlik
muarebe	: muharebe
muarir	: muharrir
muarirlik	: muharrirlik
muarrir	: muharrir
mucib	: mucip
muçe	: 1.kısım, parça, pay, hisse; 2. organ; 3.alet
mufassal	: mufassal
muhtac	: muhtac
muhtelif	: muhtelif
mukaytlık	: ihtiyatlılık, sakıntılılık

mum	: mum
muğre-	: mırıldanmak, mırıldamak; böğürmek
Murad	: (k.a.)
Murat	: (k.a.)
musaade	: müsaade
musafir	: misafir
musafirlik	: misafirlik
Mustafa	: (k.a.)
muteber	: muteber
muterem	: muhterem
muteşem	: muhteşem
muvafakiyet	: muvaffakiyet
Muzafar	: (k.a.)
müfettiş	: müfettiş
müim	: mühim
mükafat	: mükâfat
mükemmel	: mükemmel
mülayim.	: mülayım; tatlı; müsfik
mülkiyet	: mülkiyet
mümkün	: mümkün
münafık	: münafık
münasebet	: münasebet
münasip	: münasip
münever	: münevver; aydın
müracaat	: müracaat
mürettip	: mürettip
müsülman	: müsülman, müslüman
müşkilat	: müşkilat

N

naçalnik	: baş, başkan, şef, müdür
nafile	: nafile; boşuna
nağış	: nakış
nail	: nail

Nalei Kırm	: (ö.a.)
namaz	: namaz
namus	: namus
nane	: nane
nasıl	: nasıl
nasıldır	: nasıldır
nasip	: nasip
naşir	: naşir, neşreden
natık	: natık, nutuk veren; konuşan
nazar	: nazar; bakış
nazaret	: nazaret
nazik	: nazik
ne	: ne (soru edatı)
Necat	: (ö.a)
nedir	: nedir
nefes	: nefes, soluk
nefis	: nefis
nefret	: nefret
nefretli	: nefretli, kızgın
neft	: neft, petrol
negedir	: nedendir, niyedir
neîçündür	: niçindir
nelerdir	: nelerdir
Nemiroviç	: (k.a)
nerede	: nerede
nesil'	: nesil
nesili	: nesilli
neşir	: neşir
neşriyat	: neşriyat; yayım
Naşriyat ismailiye	: (ö.a.)
netice	: netice, sonuç
neticede	: neticede, sonuçta
neticesiz	: neticesiz
nevbet	: nöbet
nevbetçi	: nöbetçi

nezaket	: nezaket
niayet	: nihayet
nice	: nice
niçündür	: niçindir
nidalı	: nidalı
niyet	: niyet
nizam	: nizam, düzen
nizamsız	: nizamsız
nomay	: bol, bolluk, bereket
nosilka	: sedye
nur	: nur, ışık
Nuri	: (k.a.)
Nurla	: (k.a.)
nüşa	: nüsha (bkz. nuska, nüsha)
nuska	: nüsha (bkz. nüşa, nüsha)
Nusret ilmiy	: (k.a.)
nutuk	: nutuk
nüşa	: nüsha (bkz. nüşa, nuska)

0

o	: o (3. kişi zamiri)
oba	: oba; tepe; yığın, küme
obalan-	: obalanmak; toplanmak
oca	: hoca
ocak	: ocak
ocalık	: hocalık
oçerk	: röportaj
oda	: oda
odaçık	: odacık
odaman	: büyük çoban
Odessa	: (y.a.)
oğlan	: oğlan
oğra-	: uğramak
oğraş-	: uğraşmak

oğraşma	: uğraşma
oğul	: oğul
oğur	: uğur
oğsa-	: oksamak
ok	: ok
okkalık	: okkalık
okop	: siper
oktyabr	: kasım ayı
oku-	: okumak
okul-	: okunmak
okuma	: okuma
okumuş	: okumuş
okunaklı	: okunaklı
okut-	: okutmak
okuv	: okuma
okuyıcı	: okuyucu
ol-	: olmak
ola	: ulan (bkz. olan, ulan)
olama-	: olamamak; muktedir olamamak
olan	: ulan (bkz. ola, ulan)
olar	: onlar
olğan-olacağı	: olup olacağı
ollaki	: vallahî; tanrı hakkı için
olma	: olma
olma-	: olmamak
olun-	: olunmak
olunma-	: olunmamak
olur	: 1.mümkün, olabilir, kabil, olanaklı, muhtemel; 2.yeter!, kafi!, oldu artık!
oluv	: olma
omuz	: omuz
omuzçık	: omuzcuk
on	: on (10)
onday	: onun gibi
oninci	: onuncu

oq	: 1.ön, öndeki, ilk; 2.sağ; 3.haklı, adil
oral-	: biçilmek; sarılmak
ordu	: ordu
Orenburg	: (y.a)
ort	: orta (bkz. orta)
orta	: orta (bkz. ort)
ortalık	: ortalık
osallık	: kötülük
Osman Nuri	: (k.a)
Osmaniye	: (y.a)
oşa-	: 1.benzemek, benzetmek; 2.olmak; 3.zaman zaman gitmek, biraz dolasmak
oşama-	: benzememek
ot	: ot
otar	: koyun sürüsü, sürü
otçöt	: rapor
otır-	: oturmak
otırma-	: oturmamak
otlat-	: otlatmak
otryad	: müfreze, kol, ekip, takım
otur-	: oturmak
oturıl-	: oturulmak
oturış-	: oturuşmak
oturma-	: oturmamak
oturt-	: oturtmak
oturtıl-	: oturtulmak; dikilmek
otuz	: otuz (30)
oy	: fikir, düşünce
oy-	: oymak
oylan-	: düşünmek
oyna-	: oynamak
oynaç	: oynak
oynaş-	: oynaşmak
oyun	: oyun
ozgarış	: gecirme, uğurlama

ö

öfke	: öfke
ög	: ön
ögren-	: öğrenmek
ögrenme	: öğrenme
ögrenme-	: öğrenmemek
ögüt	: öğüt
ögüz	: öküz
öksür-	: öksürmek
öksürük	: öksürük
öksüz	: öksüz
ökünç	: güceniklik, pişmanlık
ökür-	: böğürmek; anırmak; uğuldamak; bağırmak, çağırarak; ökür-ökür ağla-: hıçkırarak ağlamak, hüngür hüngür ağlamak, hıçkırarak
öl-	: ölmek
öldür-	: öldürmek
öldüril-	: öldürülmek
öldürülme-	: öldürülmemek
öldürüv	: öldürme
ölme-	: ölmemek
ölü	: ölü
ölüm	: ölüm
ölümlük	: ölümlük
ömür	: ömür
öp-	: öpmek
öpke	: öfke
öpme	:öpme
öpüş-	: öpüşmek
örme	: örme
örnekli	: örnekli
örsele-	: özenmeden davranmak
ört-	: örtmek, kapatmak

örtü	: örtü
örtül'-	: örtülmek
ös-	: büyümek, gelişmek
öt-	: geçmek, girmek; geride bırakmak; kaçınmak; ekmek; iletmek
ötkeril'-	: geçirmek; uğurlamak
ötme-	: geçmemek
ötmek	: ekmek
öyle	: öyle, onun gibi
öz	: öz, kendi, asıl
öz'-özlüğünden	: kendi kendiliğinden
özen	: çay, nehir, ırmak; sel
özlük	: özlük

P

paalı	: pahalı
padişa	: padişah
Pakize	: (k.a)
palata	: koğuş
pamuğ	: pamuk
para	: para
parasız	: parasız
paraşüt	: paraşüt
paravoz	: lokomotif
parça	: parça; bölüm; kısım
parça-parça	: parça parça
parçala-	: parçalamak
parçalan-	: parçalanmak
parılda-	: parıldamak
Parij	: (y.a)
parla-	: parlamak
parlak	: parlak
parlan-	: parlamak
parmak	: parmak

parmaklı	: parmaklı
partiya	: parti
patla-	: patlamak
patrontaş	: fişeklik, palaska
patta-satta	: vakit vakit, zaman zaman; bazen, bazı defa
pay	: pay, hisse
paydom	: (?)
payoq	: tayın
pegamber	: peygamber
pek	: pek, çok, gayet
pekin-	: sağlam tutmak; genişlemek
pekitil-	: sağlamlaştırılmak
pencere	: pencere
penir	: peynir (bkz. peynir)
penpe	: pembe
perde	: perde
perişan	: perişan
pervasızlık	: pervasızlık
peş	: art, arka
peşmanlık	: pişmanlık
Peterburg	: (y.a.)
petrol	: petrol
peyda ol-	: peyda olmak, ortaya çıkmak
peynir	: peynir (bkz. penir)
piçil-	: biçilmek
pişilda-	: pişildamak (tren için)
pişiltı	: pişiltı
pıtaq	: 1.kol, dal, brans; 2.budak, salkım
pıtal-	: budanmak
pilotka	: kalot
pioner	: pionyeye; izci, önyak, iz açıcı
pir	: pir, ulu, ermiş
piş-	: pişmek
pişir-	: pişirmek

pişiril-	: pişirilmek
pite	: pide, ekme
piteçik	: pidecik
plan	: plan
poçta	: posta, postane
poçtalon	: postacı
poezd	: tren, katar
pol	: döşeme
polis	: polis
polk	: alay
pomeşçik	: büyük çiftlik sahibi
post	: 1.görev, mevki, makam; 2.karakol; 3.posta; 4.nokta
povest	: hikāye
pozitsiya	: durum, pozisyon; mevzi; tutum
pristav	: polis komiseri
professor	: profesör
proletar	: çalışan, emekçi
puğ	: eskiden Ruslarda 16,3 kiloluk bir birim
pulemöt	: makineli tüfek, mitralyöz
püskür-	: püskürmek

R

raat	: rahat
raatlan-	: rahatlanmak
raatlanma	: rahatlanma, izin
raatlık	: rahatlık
raatsızlan-	: rahatsızlanmak
Raboçiy Ugolok	: (ö.a.)
radio	: radyo
raf	: raf
rale	: rahle
rastkel-	: rasgelmek
razi	: razı

reberlik	: rehberlik
refika	: refika
reis	: reis
rekeat	: rekat
renk	: renk
renkli	: renkli
resim	: resim
restoran	: restoran, lokanta
revolyutsiya	: inkılap; devrim; ihtilal
rica	: rica
riņ golot	: bir erik türü
Rogan	: (k.a.)
Romaniya	: (y.a.)
ruble	: ruble; Rus para birimi
rublelik	: rublelik
ruhlan-	: rahatlanmak, nefes almak
ruhset	: ruhsat
Rus	: Rus milletinden
Rusiye	: (y.a.)
rüşdiye	: rüşdiye; lise
rüzgar	: rüzgâr

S

saat	: saat
saba	: sabah
sabağace	: sabaha kadar
sabık	: sabık
sabır	: sabır
sabırsızlık	: sabırsızlık
sacayağ	: saçayak
saç	: saç
saç-	: saçmak
saçlı	: saçlı
saçuv	: saçma, ekme

sadık	: sadık
saf	: saf, taraf
Safedin	: (k.a.)
sağ	: sağ
sağ-selamet	: sağ selamet
saganak	: sağanak
sağıl-	: sağılmak
sağıltma-	: iyileştirmemek
sağır	: sağır
sağlam	: sağlam
sağlamlaş-	: sağlamlaşmak
sağlık	: sağlık (bkz. savlık)
sağlıklaş-	: sağlıklaşmak, vedalaşmak
saip	: sahip
saife	: sayfa
saifelik	: sayfalık
sail	: sahil
sakal	: sakal
sakın-	: sakınmak
sakin	: sakin
sakla-	: saklamak
saklı	: saklı
sakt ol-	: ihtiyatlı olmak, sakıntılı olmak
sal-	: salmak; koymak; vermek
salın-	: salınmak
salındır-	: salındırmak; eğmek; meylettirmek, yatırmak; indirmek
salkın	: serin, soğuk
salla-	: sallamak
sallan-	: sallanmak
salon	: salon
samimiy	: samimi
samolöt	: uçak
samovar	: semaver
san	: sayı, adet; sıra

sanaathane	: sanathane
sandık	: sandık
sandırak	: sayıklama
sandırakla-	: sayıklamak
sandıraklama	: sayıklama
sandıraklav	: sayıklama
sanitar	: hastabakıcı, sedyeci; sıhhiye eri
saniye	: saniye
sanki	: sanki
santıraç	: 1.kare, kareli, kareli kumaş; 2.hücre; 3.satranç tahtası
saplı	: saplı
sar-	: sarmak
sarar-	: sararmak
saray	: saray
Saraymenli	: (k.a.)
sarf	: sarf, harcama
sarhoş	: sarhoş
sarhoşlan-	: sarhoşlanmak
sarı	: sarı
sarıl-	: sarılmak
sarılı	: sarılı
sarışın	: sarışın
sark-	: sarmak
sarpan	: yığın, demet; tınaz, çeç
sarpancı	: yığinci
sası-	: kötü kokmak, kötü esmek
sasık	: kötü koku
sat-	: satmak
sataş-	: sataşmak
satıl-	: satılmak
satın al-	: satın almak
satır	: satır
satkın	: satkın, satılmış
satta-patta	: zaman zaman; bazen

savlık	: sağlık (bkz. sağlık)
savut	: kapkacak, kap; şise
say-	: saymak
saye	: saye, yardım
saygılı	: saygılı
sayı	: sayı, adet
sayıl-	: sayılmak
sayın	: sayın, sonra (son edat)
sayla-	: seçmek, seçilmek
sazlık	: sazlık
şcetovod	: sayman, muhasip
seadet	: saadet
sebep	: sebep, neden
seç-	: seçmek
seçalma-	: seçmemek
seda	: ses, seda
sefer	: sefer
sekir-	: atlamak, fırlamak
sekiz	: sekiz (8)
sel	: sel
selamet	: selamet
selametlik	: selametlik
selamla-	: selamlamak
selbi	: selvi ağacı
Selim	: (k.a.)
semeçka	: çekirdek
sen	: sen
sene	: sene
sentyabr	: eylül ayı
sepkilli	: çilli
sergi	: sergi
serin	: serin, soğuk
sermiyalık	: sermayelik
sert	: sert
ses	: ses, seda

ses-seda	: ses seda
ses-soluk	: ses soluk
ses-soluksuz	: sessiz soluksuz
sesken-	: silkinip canlanmak; silkinmek; (yüreği) oynamak; irkilmek
seslen-	: seslenmek
sessiz	: sessiz
Settar	: (k.a.)
sev-	: sevmek
sevgili	: sevgili
sevimli	: sevimli
sevin-	: sevinmek
sevinç	: sevinç
sevindir-	: sevindirmek
seviye	: seviye
sevme-	: sevmemek
sez-	: sezmek
sezdir-	: sezdirmek
sıcak	: sıcak
sıçra-	: sıçramak
sıdır-	: sıyırmak, soymak
sığır	: sığır
sık	: sık
sık-	: sıkmak
sıkça	: sıkça
sıkı	: sıkı
sıkıl-	: sıkılmak
sıklaş-	: sıklaşmak
sıktır-	: sıktırmak
sılak	: ıslak (bkz. ıslak)
sılan-	: ıslanmak
sıma	: sima
sımarış	: ısmarlama, sipariş
sın-	: kırılmak; kesilmek
sına-	: sınamak

sındır-	: kırmak, parçalamak; kesmek
sıncıy	: sınıfı, sınıfla ilgili
sınıf	: sınıf
sınıfbaş	: sınıf başkanı
sınık	: kırık
sıra	: sıra
sırık	: sırık
sırt	: sırt; arka
Sırt Azav	: (ö.a.)
sıtık	: G.Krm.Trk. : vurmak, döğmek, kırmak, kesmek, boğazlamak; Kzk. sıtu: sıkmak, koparmak
sıyk-	: yapışmak; sokulmak
sıypa-	: okşamak, sıvazlamak
sızla-	: sızlamak
Sibir	: (y.a.)
sigar	: sigara
sil'	: silmek
silalı	: silahlı
silin-	: silinmek
sil'k-	: silmek; sarsmak; sallamak, titremek; karıştırmak
silkit-	: silmek
Simferopol	: (y.a.)
siq -	: sinmek
siq ir	: sinir
sipir-	: sipirmek
sipiril'	: sipirilmek
Sivaş	: (y.a)
siyasiy	: siyasi
siyrek	: seyrek
siyrek-sandırak:	ara sıra, arada bir, zaman zaman, çat pat; yer yer
siyrekleş-	: seyrekleşmek
siz	: siz

skemle	: iskemle, sandalye
Skitalets	: (k.a.)
snaryad	: makine, alet, mermi
sofa	: sofa
soğan	: soğan
sok-	: sokmak
sokak	: sokak
sokul-	: sokulmak
Sokur Abcelil	: (k.a.)
sol	: sol
sol-	: solmak
solma-	: solmamak
soluk	: soluk
solukla-	: soluklanmak
soluksız	: soluksuz
soluş	: soluş, nefes
Sonya Sonkina	: (k.a.)
sıq	: 1.son, nihayet; 2.sonra
sıq ki	: sonraki
sıq ra	: sonra
sıq una çıkma-	: sonunu getirmemek
sora-	: sormak
soraştıral-	: sorabilmek, soruşturabilmek
sorav	: soruşturma, yoklama, anket
soravsiz	: sorgusuz
sotsialist	: sosyalist
sovet	: öğüt, nasihat, tavsiye, akıl; meclis; kurul, heyet
Sovet	: (ö.a.)
soy	: soy
soyuz	: birlik
sozul-	: genişletmek, açmak
sög-	: söğmek
sögün-	: söğünmek
sök-	: sökmek

sön-	: sönmek
söndür-	: söndürmek
sönük-	: sönmek
söyle-	: söylemek
söyleme-	: söylememek
söylen-	: söylemek
söylendir-	: söyletmek
söylendirme	: söyletme
söylenüv	: söylenme
söz	: söz
stakan	: bardak
Stambul	: (y.a.)
stantsiya	: istasyon
stol	: masa
subet	: sohbet
sud	: mahkeme
suihast	: suikast
sultan	: sultan
sumka	: çanta
suret	: 1.suret, kılık; hayal; tip; 2.tarz, şekil
Suret	: (k.a.)
sus-	: susmak
suskunlık	: suskunluk
susuv	: susma
suv	: su
suvar-	: sulamak, su dökmek, su vermek
suvlu	: sulu
suvsan	: süsen çiçeği
suvsızır	: su sığırı, manda
suvu-	: soğumak
suvuk	: soğuk
suvun-	: soğumak
Süleyman	: (k.a.)
süme	: güve yeniği içinde; güve

sür-	: sürmek
sür-saç-	: sürmek saçmak
sürgün	: sürgün
sürme-	: sürmemek
sürt-	: sürtmek; silmek, kurulamak; aşınmak
sürtün-	: sürtünmek
sürü	: sürü
sürül'-	: sürülmek
süt	: süt
sütlü	: sütlü
süreklen-	: sürüklenmek, sürükleyip götürmek; çekmek
süreklenme-	: sürüklenmemek
süreklenüv	: sürüklenme
süvrü	: sivri uçlu; keskin, sivri; ince; sert, acı

Ş

şadlı	: neşeli, eğlenceli
şah şah et-	: kahkaha atmak
şahıs	: şahıs
şahsiy	: şahsi
şahsiyet	: şahsiyet
şakılda-	: kahkaha atmak, kahkahayla gülmek
Şakir	: (k.a.)
şal	: şal
şaltırat-	: gürültü yapmak; cingırdatmak
şaltıratıl-	: cingırdatılmak
şamata	: şamata
şan	: şan
şapke	: şapka
şarait	: şerait
şarap	: şarap
Şareke	: (y.a.)
şark	: şark

şaş-	: şaşmak, şasırmak
şaş-taaciplen-	: şasırmak taaciplenmek
şaşır-	: şasırmak
şaşkın	: şaşkın
şaşkınlık	: şaşkınlık
şaşmala-	: şasırmak, kaybolmak, sersemlemek, şaşmak, şaşalamak, şaşkına dönmek
şatırdı	: çatırtı
şatırdı-güdürdi:	çatırtı gürültü
şavle	: ışın, ışık
şay	: böyle; öyle, şöyle; böylece
şaytan	: şeytan
şaytanlık	: şeytanlık
şeer	: şehir
şeerçik	: şehircik
Şefağ	: (ö.a.)
şefkat	: şefkat
şefklandır-	: şefklendirmek
şek	: şüphe
şekil'	: şekil, form
şeklendir-	: şüphelendirmek
şemşek	: simşek
şeq	: şen
şeq len-	: şenlenmek
şeq lenme	: şenlenme
şeref	: şeref
Şevketov	: (ö.a.)
şevketovlar	: (ö.a.)
şey	: şey, nesne
şıp toktal-	: şıp (diye) durmak
şıpır	: vuruş, kamçılayış
şırnıklı	: zarif, sık; merasimli
şıtırda-	: hışırdamak, hışıldamak, fışıldamak
şiddet	: şiddet
şiddetli	: şiddetli

şiiir	: şiiir
şikayet	: şikayet
şikayetlenme-	: şikayetlenmemek
şimdi	: şimdi
şimdilik	: şimdilik
şinel'	: kaput
şinelli	: kaputlu
şirket	: şirket
şişe	: şişe
şişecik	: şişecik
şişman	: şişman
şlem	: başlık; miğfer
şorba	: corba
şorbacı	: sahip, patron
şöyle	: söyle
ştan	: pantolon
şu	: şu
şundayın	: şu nedenle
şuret	: 1.şan, ün, şöret; 2.rivayet
şuretili	: şanlı, ünli
şuvulda-	: güürüldemek, patırdamak; uğüldamak
şuvultı	: güürültü, patırtı; uğultu
şübelen-	: süphelenmek
şübesiz	: süphesiz

T

ta	: ta (uzaklık bildirir)
taaciplen-	: şaşakalmak
tab et-	: tab etmek, çoğaltmak
taba	: 1.doğru (son takı); 2.biraz, az; hafif, tertıp tabi
tabi	: tabi, bağılı
tabiat	: tabiat; mizac, huy
tabiatlı	: tabiatlı

taçanka	: mitralyözlü araba
tafsilat	: tafsilat
tafsilatlı	: tafsilatlı
taht	: taht
taç-	: takmak, asmak, takınmak
taçat	: takat, güç
taçatsızlan-	: takatsızlanmak
taçdir	: takdir
taçıldat-	: takıldatmak
taçılma	: takma
taçım	: takım
taçır	: bozkır, istep
taçıştır-	: hazırlamak
taçma	: takma
tal	: dal
tal-	: dalmak
talak	: 1.dalak; 2.açma, açılma, 3.çekme; yetistirme; 4.üretme
talap	: talep
talapkar	: talepkâr; titiz, ciddi
talay	: bir, bazı, kimi
talebe	: talebe, öğrenci
talil	: tahlil
talim	: talim
tam-	: damlamak
tamam	: tam
tauçı	: damla
tamır	: kök
taula	: damla
taula-	: damlamak
tamma-	: damlamamak
taula-	: tanımak; görmek
taula-	: tanımamak
taulaş	: tanıdık, bilinen
taula	: tan

tap-	: bulmak
tapalma-	: bulamamak
tapama-	: bulamamak
tapıl-	: bulunmak
tapılma-	: bulunmamak
tapıştır-	: bulmak, buluşturmak
tapta-	: 1.okşamak; alkışlamak; 2.ciğnemek, ayakları altında ezmek, ayaklarıyla kirletmek
taptap	: tap tap (diye yürümek)
tar	: dar
taraf	: taraf
taraslık	: daraslık
tarih	: tarih
tars	: rahatsızlık, sıkıntı
tarsık-	: sıkıntı duymak, üzülmek, rahatsız olmak
tartıl-	: gerilmek; tartılmak; çekilmek
tarz	: tarz, usul
tas	: tas
tasırda-	: 1.tangır tungur etmek; sallamak; çalkamak; 2.çene çalkamak
tasırdı	: gürültü, patırtı
tasıl	: tahsil
taş	: taş
taşı-	: taşımak
taşın-	: taşınmak
taşkın	: taşkın
taşla-	: bırakmak; dışarı çıkarmak, çıkmak
taşlama-	: bırakmamak; çıkmamak
taşlan-	: çıkarılmak
taşlangan	: taşlanmış
Tatar	: Tatar
Tatarlamaca	: Tatarca ile
tatbık	: tatbik
tatlı	: tatlı

tavan	: tavan
tavanlı	: tavanlı
tavlan-	: tadını çıkarmak
tay-	: kaymak
taya-	: dayamak
tayağ	: dayak
ayan-	: dayanmak
tayandır-	: dayandırmak, dayamak
tayin	: tayin
taypıl-	: kaçmak; sapsmak; ayağı kaymak
taze	: taze
tazelik	: tazelik
tazer-	: serinlemek, serinleşmek
tazyık	: tazyik, baskı
tazirle-	: azarlamak, paylamak
tebessüm	: tebessüm
tecribe	: tecrübe
tecribeli	: tecrübeli
tedarik	: tedarik
tedaviy	: tedavi
tedaviyhane	: tedavihane, hastane
tedbir	: tedbir
teftiş	: teftiş
tegiz	: düz, pürüzsüz, dümdüz
tegizle-	: düzeltmek, düzleştirmek
tek	: 1.tek; bir tek, biricik, yegane; 2.yalnız, ancak
teke	: teke, erkek
teklif	: teklif
tekmil'	: tekmil; dolu; tam, tam olarak
tekrar	: tekrar
tekrarla-	: tekrarlamak
tekrarlama	: tekrarlama
tel'	: tel
telaş	: telaş

telaşlı	: telaşlı
telef	: telef
telegramma	: telgraf
telmir-	: sabırsızlıktan titremek, korkmak
temaşa	: manzara; temsil; bakış
temelleşama-	: temelleşememek; yerleşememek
temiz	: temiz
temizle-	: temizlemek
temizlev	: temizleme
temizlik	: temizlik
temsil'	: temsil
ten	: ten
tenalık	: tenhalık, kuytuluk
tenefüs	: tenefüs
Tenzile	: (k.a.)
tep-	: tepmek, tekmelemek
tepren-	: 1.sallanmak, sarsılmak, çalkalanmak, titremek; 2.hep değişmek
tepsi	: tepsi
ter'	: ter
ter'-temiz	: tertemiz
terakkiyat	: terakkiyat, yükselmek
terbiye	: terbiye
terbiyele-	: terbiyelemek, terbiye etmek
terbiyeli	: terbiyeli
terbiyesizlik	: terbiyesizlik
Terciman	: (ö.a.)
tercimeial	: tercüme-i hal, biyografi
terek	: ağaç
teren	: derin
terenlik	: derinlik
teri	: deri
terle-	: terlemek
tesir	: tesir, etki
tesirli	: tesirli

teslim	: teslim
Teslime	: (k.a.)
teş-	:deşmek, delmek
teşekkür	: teşekkür
teşik	: delik, deşik, çukur
teşker-	: yoklamak, denetlemek; muayene etmek
teşkerici	: yoklayıcı, denetleyici; muayene edici
teşkil	: teşkil
teşkilat	: teşkilat
tevbe	: tevbe, tövbe
tevekkel	: tevekkel
tez	: tez, çabuk
tezden	: tezden, çabukça, acele ile
tezlik	: tezlik, çabukluk
tezya	: tezgâh
tıbirda-	: tıpırdamak (yağmur için)
tıgır-	: yuvarlanmak; akmak; yayılmak
tık-	: tıkmak
tıkıl-	: tıklamak
tılsımlı	: tılsımlı
tım-tırıs	: sessiz; Krg. tımtırs: sessizlik; ara
tın-	: dinmek, kesilmek, kesmek; bırakmak; son vermek; susmak
tinç	: dinc
tinçik	: boğucu, bunaltıcı, ağır
tinçlan-	: yatışmak; teskin olmak, rahat etmek; avunmak; susmak; dinmek
tinçlandır-	: avutmak, teskin etmek, rahat ettirmek; yatıştırmak; dindirmek
tinçlik	: sakinlik, dinginlik, rahatlık
tındır-	: doldurmak (kulak için), sağır etmek
tındırıcı	: sağır edici (kulak için)
tinik	: seffaf, saydam; ince; duru; açık, aydın
tinis	: soluk, nefes
tinis-	: tanışmak

tırış-	: gayret etmek, çalışmak; özenmek
tırmaş-	: tırmanmak, çıkmak
tırmaşma	: tırmanma
tırtırçık	: tırtılçık
tış	: dış
tışarı	: dışarı
ticaret	: ticaret
Tiflis	: (y.a.)
tik	: dik
tik-	: dikmek
tikil'	: dikilmek
tikili	: dikili
tikle-	: doğruca, dosdoğru koymak; dikmek
tiklen-	: diklenmek, ayağa kalkmak
til'	: dil
tilen-	: dilenmek
tilli	: dilli
timsal	: timsal
tintkele-	: araştırmak, aramak; ditmek
tiri	: diri
tış	: dış
tışle-	: dışlemek
titis	: çirkin, yakışsız, bayağı, kötü, iğrenç; DLT. de. titiz
titre-	: titremek
tiy-	: değmek, dokunmak; harcamak, kullanmak; belirlemek; ilgisi olmak
tiydir-	: dokunmak, değdirmek
tiyme	: değme
tiz	: diz
tiz-	: dizmek
tize	: teyze
tizil-	: dizilmek
tizilme	: dizilme
toban	: saman

togayçık	: çimenlik
toğral-	: doğranmak
tok	: 1.tok, aç olmayan; 2.besleyici, gıdalı
tokluk	: tokluk
tokta-	: durmak, duraklamak, kesmek, ara vermek, kesilmek, bitmek, dinmek
toktal-	: durmak, ara verilmek
toktama	: durma
toktama-	: durmamak
Toktargazi	: (k.a.)
toktat-	: durdurmak
tokun-	: dokunmak
tol-	: dolmak
toldır-	: doldurmak
toldur-	: doldurmak
tolış-	: dolmak
tolu	: dolu
toluv	: dolma, doluş
tomar-tomar	: parça parça, top top
ton	: çocuk, kışlık palto, kürk
Tongıç	: (ö.a.)
top	: 1.yığın, top, demet; bir çok; 2.top (savaş için)
top-top	: top top, demet demet
topan	: saman
topla-	: toplamak
toplana-	: toplanmak, toplaşmak, yığılmak, birikmek
toplaş-	: toplanmak, toplaşmak
toplaşuv	: toplantı, toplanma
toprak	: toprak
torba	: torba
torbaçık	: torbacık
torun	: torun
tosat	: zaman, vakit, mühlet
toy	: toy, düşün

toy-	: doymak
toyma-	: doymamak
töben	: eyme, alçaltma, indirme; töben tüşüp yatomak: yerlere kapanıp uzanmak
tögerek	: 1.daire, halka; 2.ortam, çevre
tök-	: dökme
tökül'	: dökülmek
töpe	: tepe
töpeçik	: tepecik
tör	: şerefli yer
töşek	: döşek
tramvay	: tramvay
tsenzura	: sansür
tuman	: duman
tumanlı	: dumanlı
tur-	: 1.durmak; 2.ayakta durmak, ayağa kalkma
tursat-	: kaldırmak, yükseltmek; kalkmaya mecbur etmek
tut-	: tutmak
tutaş-	: tutuşmak, yanmak, parlamak; tutuşturmak, parlatmak, alevlendirmek, çosturmak
tutaştır-	: tutuşturmak, parlatmak, alevlendirmek
tutma	: tutma
tutma-	: tutmamak
tuttır-	: tutturmak
tutul-	: tutulmak
tutun-	: tutunmak
tutuş-	: tutuşmak, kavga etmek
Tuvak	: (y.a.)
Tuvaklı	: Tuvaklı
tuvar	: davar
tuvar-	: koşumdan çıkarmak
tüccar	: tüccar
tüfek	: tüfek
tük	: tük

tükan	: dükkân
tükancı	: dükkancı
tünevin	: dün
tüp	: dip
tüpe	: tepe
tüpsiz	: dipsiz
Türk	: Türk
Türkiye	: (y.a.)
türkü	: türkü
türlen-	: değişmek
türlü	: türlü
türt-	: tos vurmak; dürtmek; sokmak
türtkeç	: tos vuran, boynuzla vurmaya seven
türtküçle-	: toslamak; dürtmek, dürtmek
tüs	: renk
tüslü	: renkli
tüş	: düş, rüya
tüş-	: 1.çökmek, düşmek, yıkılmak; yağmak, dökülmek; inmek; azalmak; 2.zayıflamak; telef olmak, kırılmak
tüşme	: düşme
tüşme-	: düşmemek, çökmek, yıkılmamak
tüşün-	: düşünmek
tüşünce	: düşünce
tüşünceli	: düşünceli
tüşüncesiz	: düşüncesiz
tüşüne-taşına	: düşünce taşına
tüşünme-	: düşünmemek
tüşürtme-	: düşürmemek
tütün	: tütün
tütüncü	: tütüncü
tütüncilik	: tütüncülük
tüyümçiklen-	: düğümçüklenmek
tüyümlük	: düğümlük, ilmeklik
tüz	: düz

tüzel'	: düzelmek, iyileşmek
tüzet-	: tamir etmek, onarmak; düzelmek, iyileştirmek

U

ucsuz-bucaksız	: ucsuz bucaksız
ucunda	: ucunda
ucuzca	: ucuzca
uç-	: uçmak
uçma	: uçma
uçma-	: uçmamak
uçurım	: uçurum
uezd	: kaza, nahiye
uf	: uf!
ufaçık	: ufaçık
ufak	: ufak
ufak-tüfek	: ufak tefek
ufaklaş-	: ufaklaşmak, ufalmak, küçülmek
ufaklı	: ufaklı
ufilda-	: ufuldamak
ufuk	: ufuk
ulan	: ulan (bkz. ola, olan)
ulu	: ulu
Umer	: (k.a.)
umumiy	: umumi
un	: un
unut-	: unutmak
unutıl-	: unutulmak
unutılma-	: unutulmamak
unutma-	: unutmamak
ur-	: vurmak
urba	: elbise, giyim, urba
urın-	: vurmak, çarpmak
URO	: (ö.a.)

urra	: hurra!
urufat	: harfler
urul-	: vurulmak
uruş	: 1.vuruş, vurma, darbe; 2.sarsıntı; hücum; 3. inme
uruşma	: vuruşma
uslandırıcı	: uslandırıcı, akıllandırıcı
usta	: usta
ustalık	: ustalık
usul	: usül
utan-	: utanmak
utanma-	: utanmamak
uva	: ova
uvulda-	: uşuldamak
uvuldama	: uşuldama
uyan-	: uyanmak
uyanma-	: uyanmamak
uyat-	: uyandırmak
uyuştur-	: iyi geçinmek, bir arada geçinmek, birbirine uymak, geçinmek
uzak	: uzak
uzaklaş-	: uzaklaşmak
uzakta	: uzakta
uzaktan	: uzaktan
uzan-	: uzanmak
uzat-	: uzatmak; vermek
uzatma	: uzatma
uzun	: uzun
uzur	: huzur

Ü

ücre	: hücre
ücum	: hücum
ücumle-	: hücumlamak, hücum etmek, saldırmak

üç'	: üç (3)
üçümüz	: üçümüz
üfür-	: üfürmek
ükümdarlık	: hükümdarlık
ükümet	: hükümet
ükümsüz	: hükümsüz
ümit	: ümit, umut
ümitsiz	: ümitsiz
ümitsizlen-	: ümitsizlenmek
ümitsizlendir-	: ümitsizlendirmek
üner	: öner
ür'	: hür
ürmet	: hürmet
üseyin	: (k.a.)
üsküt	: (y.a.)
üst	: üst
üst-baş	: üst-baş
üşü-	: üşümek
ütülen-	: ütülenmek
üyle	: öyle, öyle vakti
üyül'-	: And.Ağz. üvütmek: öğütmek; üğütmek: ezmek
üz'	: kesmek, koparmak
üzerinde	: üzerinde
üzip olama-	: kesmemek
üzme-	: kesmemek
üzmememe	: kesmeme
üzre	: üzere
üzül'-	: kesilmek

V

vagon	: vagon
vakit	: vakit
vakitsiz	: vakitsiz

vaqia	: vaka, hadise, olay
vapur	: vapur
var	: var, yok olmayan
variyet	: 1.durum, vaziyet; 2.mal, varlık, servet
vasıl	: vâsıl, ulaşma
vasiyet	: vasiyet
vatan	: vatan, yurt
vazgeç-	: vazgeçmek
vazife	: vazife, görev
vaziyet	: vaziyet, durum
ve	: ve (bağlaç)
vefat	: vefat, ölüm
vekalet	: vekalet
Veli	: (k.a.)
veranda	: verande
vergi	: vergi
veril-	: verilmek
veriş	: verme
vesika	: vesika
vetan	: vatan
vızıl-da-	: vızıldamak
vilayet	: vilayet
Voronej	: (y.a.)
Vrangel	: (ö.a.)
vücut	: vücut

Y

ya	: ya (bağlaç)
ya da	: ya da (bağlaç)
yağ	: yağ
yağ-	: yağmak
yağbez	: yağbezi
yağlı	: yağlı
yağmur	: yağmur

yağmurlı	: yağmurlu
yağşı	: yahşi ((yakış-ı); iyi, güzel
yağşılık	: yahşilik, güzellik
yahut	: yahut (bağlac)
yağ	: yan, taraf
yağ-	: yakmak
yağa	: yaka
yağalan-	: yakalanmak
yağın	: yakın
yağın-	: yakınmak
yağınla-	: yakınlaşmak
yağınlaş-	: yaklaşmak, yakınlaşmak
yağlaş-	: yaklaşmak
yal	: dinlenme, istirahat
yalda-	: yassılaşmak, yassılmak
yalı	: sahil, kıyı, kenar, yaka
yalınayak	: yalınayak
yalınbaş	: yalınbaş, başıkabak
yalın iz	: yalnız
yalık et-	: (?) Krg. çalk-: korkmak, ürkek olmak; Kzk. jalkuv: bıkmak, üzülme, gönülsüz olmak
yalıklı	: alevli; Kzk. jalkın (jalın): alev; kaygı, dert; gayret, güç, kuvvet
yalık iz	: yalnız
Yalta	: (y.a.)
yaltıra-	: parlamak
yaltıravuk	: parlak
yalvar-	: yalvarmak
yalvarıcı	: yalvarıcı
yalvarma-	: yalvarmamak
yama-	: yamamak
yaman	: 1.yaman, kötü; 2.cok, gayet
yamav	: yama
yamavlı	: yamalı

yan	: yan, taraf
yan-yanışa	: yan yana
yan-	: yanmak
yanak	: yanak
yanış-	: yanışmak
yanışın	: yanışın
yani	: yani
yanma-	: yanmamak
yağ gıra-	: yüksek sesle bağırarak, cınlamak
yağ girat-	: yüksek sesle bağirtmek, cınlattmak
yağ ı	: yeni
yağ ılık	: yenilik
yağ liş-	: yanılmak
yağ lişma	: yanılma
yağ lişlik	: yanılışlık
yap-	: 1.yapmak; 2.örtmek, kapatmak
yapalaqlan-	: irileşmek; Kzk. japalak: iri
yapama-	: yapamamak
yapıl-	: yapılmak
yapış-	: yapışmak; tutunmak
yapışkak	: yapışak
yapma	: yapma
yapma-	: 1.yapmamak; 2.örtmemek
yapraq	: yaprak
yaptır-	: yaptırmak
yaptırma-	: yaptırmamak
yara	: yara
yara-	: yaramak
yaralan-	: yaralanmak
yaralı	: yaralı
yarama-	: yaramamak
yaramay	: fena, kötü; haylaz, yaramaz
yaramazlan-	: yaramazlık etmek
yaramazlık	: yaramazlık

yaraş-	: 1.yaklaşmak, yanaşmak; 2.gelmek; uymak; yakışmak
yaraşık	: yan yana, yapışık
yaraştır-	: süslemek, bezemek; donatmak
yaraştırma-	: süslememek
yarat-	: yaratmak
yardım	: yardım
yardımcı	: yardımcı
yardımlaş-	: yardımlaşmak
yarı	: yarı
yarık	: aydınlık; ışık
yarım	: yarım
yarın	: yarın
yasa-	: yapmak
yasak	: yasak
yasal-	: yapılmak
yasin	: Yasin suresi
yaslan-	: yaslanmak
yaslandır-	: yaslandırmak
yasli	: kreş
yastıçık	: yastıkçık
yastık	: yastık
yaş	: 1.genc; yaş; 2.islak
yaşa-	: yaşamak
yaşav	: yaşamak, yaşama
yaşayış	: yaşayış, hayat
yaşın	: yıldırım, simsek
yaşınlı	: yıldırımlı, simsekli
yaşlan-	: yaşarmak (göz için)
yaşna-	: simsek çakmak; ışıldamak, parıldamak, parlamak
yat-	: yatmak
yatağ	: yatak
yatırım	: yatırım
yatkız-	: yatırmak

yatma	: yatma
yatma-	: yatmamak
yavaş	: yavaş
yavaşlıkta	: yavaşlıkta
yavaştan	: yavaşça
yavlık	: mendil; And.Ağz. yağlık
yavluk	: başörtü, şal
yavun	: yağmur
yayıl-	: yayılmak, örtülmek (bkz. cayıl-)
yaylağace	: yaylaya kadar
yaz	: yaz
yaz-	: yazmak
yazda	: yazın
yazıl-	: yazılmak
yazılı	: yazılı
yazılma	: yazılma
yazuv	: yazma, yazmak
yedi	: yedi (7)
yekane	: yegâne
yekünlän-	: hesaplanmak, saymak, bilançosunu çıkarmak
yel'	: yel, rüzgar
yelçik	: yelcik
yeldeğirmen	: yeldeğirmeni
yelke	: ense kökü (bkz. celke)
yelpaze	: yelpaze
yem	: yem, hayvan yemi
yenge	: yenge
yengil'	: 1.hafif, yeğni; 2.kolay; sıkıntısız
yengillik	: hafiflik
yeq -	: yenmek, galip gelmek
yeq i	: yeni
yeq iden	: yeniden
yeq ilik	: yenilik
yeq iş	: yenis, yenme

yer'	: yer
yer'-kök	: yer gök
yerleş-	: yerleşmek
yerleştir-	: yerleştirmek
yerleştiralma-	: yerleştirememek
yerleştiril-	: yerleştirilmek
yer'li	: yerli, uygun, münasip, yerli yerinde
yeşer-	: yeşermek
yeşil'	: yeşil
Yeşil'-Otar	: (y.a.)
yeşilli	: yeşilli
yeşillik	: yeşillik
Yeşilötarlı	: Yeşil-Otar köyünden olan
yet-	: 1.yetişmek; koşarak yetişmek; arkasından yetişmek; 2.vakit bulmak; bir şeyi yapabilmek
yetiş-	: yetişmek
yetişirsiz	: yetersiz
yetişme-	: yetişmemek
yetiştir-	: yetiştirmek
yetiştiralma-	: yetiştirememek
yetiştirama-	: yetiştirememek
yıgıl-	: yıgılmak
yıkıl-	: yıkılmak
yıkıntılık	: yıkıntı, yıkıntılık
yıl	: yıl, sene
yılan	: yılan
yıldırım	: yıldırım
yıldız	: yıldız
yılış-	: yılışmak; sürünmek (bkz. cılış-)
yıllık	: yıllık
yıltıra-	: parıldamak, parlamak, ışıldamak, kıvılcım saçmak
yımırta	: yumurta
yımşak	: yumuşak (bkz. yumşak)

yımsat-	: yumuşatmak
yır	: şarkı, türkü
yıraq	: irak, uzak
yırla-	: şarkı söylemek
yırlama-	: şarkı söylememek
yırlaş-	: şarkı söyleşmek
yırt-	: yırtmak
yırtıcı	: yırtıcı, vahşi
yırtık	: yırtık
yiber-	: yollamak, göndermek (bkz. ciber-)
yiberilme	: gönderilme; gitme
yiberme-	: gitmemek; göndermemek
yigirmi	: yirmi (20)
yigirminci	: yirminci
yigit	: yiğit
yok	: yok, var olmayan
yokal-	: yok olmak, kaybolmak
yokla-	: yoklamak, denetlemek
yoksa	: yoksa
yoksuzluk	: yoksulluk
yol	: yol; tarz, usül
yolak	: 1.yolak, serit, çizgi; 2.tarla, toprak; evlek
yolak-yolak	: yolak yolak, çizgi çizgi
yolaqlan-	: yol yol olunmak, çizgi çizgi olunmak
yolbaşçı	: yolgösteren, lider, şef, idareci; Kzk. jolbaşşı
yolbaşçılık	: yolgöstericilik, liderlik
yolcu	: yolcu
yolçık	: yolcu
yoldaş	: yoldaş
yolla-	: yollamak, göndermek
yo-ok	: yook!
yor-	: yormak
yorgan	: yorgan

yorgun	: yorgun
yorgunluk	: yorgunluk
yorul-	: yorulmak
yosun	: yosun
yöne-	: yöneltmek, doğrultmak; göndermek; yürümek, ilerlemek (bkz. cöne-)
yönel'-	: yönelmek
yufka	: yufka
yukarı	: yukarı
yukla-	: uyumak
yuku	: uyku; yuku yasa-
yukulu	: uykulu
yum-	: yummak
yumruk	: yumruk
yumuşak	: yumuşak (bkz. yımşak)
yut-	: yutmak
yuv-	: yıkamak
yuva	: yuva
yuvarlan-	: yuvarlanmak
yuvarlatıl-	: yuvarlatılmak
yuvul-	: yıkanmak
yuvun-	: yıkanmak
yuvur-	: koşmak (bkz. cuvur-)
yük	: yük
yükle-	: yüklemek
yüklen-	: yüklenmek
yüklü	: yüklü
yüksek	: yüksek
yüksel-	: yükselmek
yükselt-	: yükseltmek
yünlü	: yünlü
yür'-	: yürümek (bkz. cür'-)
yürek	: yürek; can
yüreklen-	: yüreklenmek
yürekten	: yürekten, candan

yürgüz -	: yürütmek (yürgelemek: ağır ağır gezinmek)
yürgüzme	: yürütme
yürüt -	: yürütmek
yüz'	: 1.yüz (100); 2.surat; yüz tutmak : başlamak
yüzbez	: havlu
yüzlü	: yüzlü
yüzüm	: üzüm

Z

zade	: zâde, oğul
zal	: salon
zala	: (?) (ö.a.)
zaman	: zaman
zambak	: zambak çiçeği
zamet	: zahmet
zan	: 1.zan, sanı; 2.<? san: diz ile bel arasındaki kısım
zar-zor	: zar-zor
zarar	: zarar
zarur	: gerekli, lüzumlu, zaruri
zaten	: zaten; çoktan
zavallı	: zavallı
zavod	: fabrika
zayıf	: zayıf
zayıflaş-	: zayıflamak
zayıflık	: zayıflık
zeer	: zehir
zeerli	: zehirli
zembil	: zembil
zemstvo	: Çarlık Rusyasında mahalli idare organları
zenaat	: zanaat

zengi	: üzengi; Üzengi kemiği
zengin	: zengin
zenginlik	: zenginlik
zeval	: zeval, zarar
zevk	: zevk
zincir	: zincir
Zincirli Medrese	: (y.a.)
ziyade	: ziyade, fazla
ziyafet	: ziyafet
ziyalı	: aydın
ziyaret	: ziyaret
ziyaretçi	: ziyaretçi
znaçok	: rozet
zont	: şemsiye
zor	: zor
zor-bela	: zor bela
zorca	: zorca
zorla-	: zorlamak
zorluk	: zorluk
Zöre	: (k.a.)
zulüm	: zulüm
zveno	: halka, kısım

BİBLİYOGRAFYA

(1) Ulaştıklarımız

- B. ATALAY, DLT. (I-IV), TDK., Ankara 1986
- M. BALA, Kırım Maddesi, İ.A., C.6, İstanbul 1977, s.741-762
- J. BENZING, (Çeviren: S. Faylı), Altay Filolojisi ve Türkoloji Etütleri Kılavuzu, TDAY. Belleten 1958, Ankara 1958, s.236-239
- BURSALI MEHMET TAHİR, Kırım Müellifleri, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990
- S. CAĞATAY, Türk Lehçeleri Örnekleri 2 (Yaşayan Ağız ve Lehçeler), DTCF. yayınları, Ankara 1972, s.86-99
- İ. CENELİ, E. GRUBER, Krimtatarische Chrestomathie aus Gegenwartstexten, Wiesbaden 1980
- G. DOERFER, Das Krimosmanische, Philologische Turcicae Fundamenta 1, Wiesbaden 1959, s.272-280

- A.DUBINSKI, Polonya-Litvanya Tatarlarının
Yazılı Metinlerde
Kullandıkları Türkçe, Emel
Dergisi, S.169, Ankara 1988,
s.6-12
- A.B.ERCİLASUN, Örneklerle Bugünkü Türk
Alfabeleri, 3. baskı, Kültür
Bakanlığı, Ankara 1990
- GARKAVETS,
ASANOV, USEİNOV, Krimtatarca-Rusça Luğat, Kiev
1988
- GARKAVETS, Ana Tilinde, Kiev 1989
- GARKAVETS, Ana Tili, Kiev 1989
- V.HATİBOĞLU, Dilbilgisi Terimleri
Sözlüğü, DTCF., Ankara 1978
- H.İNALCIK, Kırım Maddesi, T.A., C.22,
Ankara 1975, s.52-65
- T.KALKAY, Aleksander Harkavets ile
Röportaj, Emel Dergisi,
S.180, Ankara 1990, s.31-32
- K.KENESBAYOĞLU, (Çeviren: H.Oraltay, N.Yüce,
S.Pınar), Kazak Türkçesi
Sözlüğü, Türk Dünyası
Araştırmaları, İstanbul 1984

- H.KIRIMLI, Sürgündeki Kırım Tatarlarına
Yönelik Sovyet Eğitim ve
Kültür Politikası, Emel
Dergisi, 5.170-171, Ankara
1989, s.1-19
- MAGAZANIK, MINAYLOV, Russko-Turetskiy Slovar,
Moskova 1946
- MUSTAFAYEV, SCERBIN, Rusça-Türkçe Sözlük, Sosyal
yayınlar, İstanbul 1989
- F.SÜMER, Oguzlar Maddesi, f.A., C.9,
İstanbul 1970, s.378-387
- A.TAYMAS, Kazan Türkçesinde Ata Sözlere
ve Deyimler, TDK, Ankara 1988
- TDK., Derleme Sözlüğü (I-XII),
TDK., Ankara 1963-1982
- M.ÜLKÜSAL, Dobruca'daki Kırım
Türklerinde Atasözlere ve
Deyimler, TDK., Ankara 1970
- M.ÜLKÜSAL, Kırım Türkleri, Türk Dünyası
El Kitabı, TKAE., Ankara
1976, s.1140-1153
- M.ÖREKLİ, Kırım Hanlığının Kuruluşu ve
Osmanlı Hımayesinde
Yükselişi, TKAE., Ankara 1989

- K.YUDAHN, (Çeviren: A.Taymas), Kırgız Sözlüğü(1-11), TDK., Ankara 1988
- Z.YÜKSEL, Polatlı-Kırım Türkçesi Ağzı, TKAE., Ankara 1989

(2) Ulaşamadıklarımız

- O.BLAU, Griechische Sprachproben aus Mariupoler Handschriften, ZDMG. 28 (1874), s. 562-583
- BODANİNSKİY, Arheologičeskoe i Etnografičeskoe izučenie Tatar v Krumu, Simferopol 1930, s.31
- V.BOGORODİTSKİY, O Kırımsko-Tatarskom Nareçii, Kazan 1933
- K.ÇAMANAKLI, Cınlar ve Maneler-Kırım Tatar Folk'lorunun Birinci Çıyıntısı, Simferopol 1936, s.188
- B.ÇOBANADEV, Kırım-Tatar İlmî Sarfı, Akmescit (Simferopol) 1925
- V.FİLONENKÖ, Zagadki Kırımskih Tatar, Simferopol 1936, s.59

- S. İSHAKI, Cora Batır-Eine Legende in
Dobrudschatatarischer
Mundart, Krakau (Polonya
İlimler Akademisi) 1935, s.49
- E. KIRIMAL, Der Nationale Kampf der
Krimtürken, Emsdetten Westf
1952
- V. KONDARAKI, Samouçitel'turko-Tatarskogo i
Novo-Greçeskago Yazıkav, St.
Petersburg 1875, s.132
- A. KRIMSKIY, Literatura Krimskih Tatar,
Kiev 1930
- A. ODABASI, İ. KAYA, Rukovodstvo Dlya Obuçeniya
Kırımko-Tatarskom Nareçii,
1.baskı, Simferopol 1924,
s.108
- A. OLESNİTSKIY, Pesni Krimskih Turok. Tekst,
perevod i muzika. Moskova
1910, s.10
- A. SAMOYLOVIÇ, Pesni Krimskih Tatar Pro
Vtoroyu Oteçestvennuyu Voynu,
St. Petersburg 1914, s.409-
420
- A. SAMOYLOVIÇ, Skorogovorki Krimskih Tatar,
SbornikMAE 5, 1, St.
Petersburg 1918, s.197-200

- A.SAMOYLOVIC, K istorii Krımsko-Tatarskogo
Literaturnogo Yazıka, Vestnik
Nauchnogo Obısc. Tatarvedeniya
7, Kazan 1927, s.23-27
- C.SEYDAHMED, La Crimée, Lausanne 1921
- C.SEYDAHMED, Kırım ve Kırım Türkleri, Türk
Yılı, İstanbul 1928, s.553-
574
- A.TAYMAS, Rusya'daki Türk
Cumhuriyetleri, 8. Kırım
Cumhuriyeti, Türk
Yurdu, İstanbul 1927, 5,
s.464-476
- A.YARMOLINSKY, Crimea, The Universal Jewish
Encyclopedia, New York, 3
(1941), s.412-414
- O.ZAATOV, Polniy Russko-Tatarskiy
Slovar, Simferopol 1906